

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ARNE MAJVANG

DALBY OG TUREBY SOGNES HISTORIE I

Dalby og Tureby sognes historie

ARNE MAJVANG

Dalby og Tureby sognes historie

I

*Sogdenes tilblivelse . Kirkernes historie . Præsterækken
Præstegårdsliv . Degne- og skolehistorien*

1960

FORORD

I de 20 år, jeg har haft min gerning i Dalby og Tureby sogne, har de ældre fortalt mig adskillige træk fra de to sognes historie. Disse mundtlige meddelelser har givet mig lyst til at bore dybere i sognenes historie. Og dette er sket dels ved arkivbesøg og dels ved, at forskellige værdifulde dokumenter og skriftlige optegnelser blev stillet til min rådighed. Jeg takker hver enkelt, der har været mig behjælpelig ved indsamlingen af materialet. Selvfølgelig er det ikke alt, man har fået med; for der kan graves endnu dybere. Jeg håber, at dette første bind af Dalby-Tureby's historie må finde så mange læsere, at det vil være muligt inden alt for længe at udgive bindet om Turebyholms historie.

Jeg benytter lejligheden til at takke Carlsen-Langes Legatstiftelse for økonomisk støtte til udgivelse af dette bind.

Dalby præstegård, november 1960.

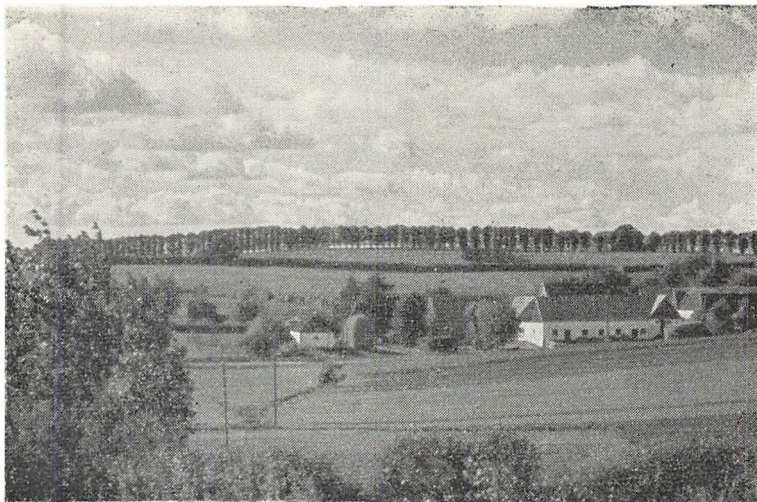
A. Majvang.

DALBY OG TUREBY SOGNES LANDSKABER DANNES

Dalby (eller som det officielt hedder Søndre Dalby) sogn og Tureby sogn er iblandt de vestligste sogne i Faxe herred og grænser derfor op imod Ringsted herred i Sorø amt. Sognene ligger på grænsen til Midt-sjælland og Sydsjælland, men regnes for det meste for at ligge i Øst-sjælland.

Når man står på Borup Bakke, der er 62 meter høj, ser man rigtig, hvor skøn egnen er. Overalt i synsranden brydes de frodige marker af de mange skove. Dog har man imod vest den skønne Holte-allé, der kan ses helt ud på Stevns. Omkring 1860 kunne man herfra se 21 kirker, men i begyndelsen af vort århundrede kun 17 på grund af skovens opvækst. I dag kan man kun se 10 kirker. Men alligevel forstår vi den mand, der skrev, at der på Borup bakke burde rejses et vartegn for Dalby sogn.

Den, der bor i Dalby eller Tureby sogn, har svært ved at forestille sig, at den egn, som man nu er kommet til at holde så meget af, kan have haft et helt andet udseende, end den nu har. Man synes, at bakke-dragene ved Dalby og Borup, dalsænkningen ved Babberup og de natur-skønne pletter ved Turebyholm altid må have været der. Men det er ikke tilfældet. Inden denne skønne egn er blevet til, er der gået en lang udvikling. Og vi kan endda sige, at det er igennem kamp, at landskabet har fået dets nuværende udseende. Derfor er det naturligt, at vi går til-

Udsigt fra Borup imod Babberup og Holte-alleen.

bage i tiden for at se, hvordan Dalby og Tureby sognes landskaber blev dannet.

Hvis vi undersøger de to sognes undergrund, vil vi dybest nede finde skrivekridtet, som er dannet af fint kalkslam, der er blevet udskilt ved kemiske processer i de øverste dele af kridthavet. Det er derefter sunket tilbunds. I skrivekridtet findes både sand, ler og forsteninger af forskellige dyr.

Oven på skrivekridtet ligger en kalk, som kaldes Danskekalken. Den kommer synlig frem ude ved Stevns Klint. Også i Danskekalken findes der mange små dyr, da den er dannet under lignende forhold som skrivekridtet. Men man kan i Danskekalken finde tykke lag flint.

Til Danskekalkens tid hører også Koralkalken, som vi har så nær ved i den store banke ved Faxe. Her får vi et vidnesbyrd om, at klimaet må have været meget varmt den gang. I Faxe kalkbanke finder vi nemlig forsteninger af snegle, muslinger og andre dyr, der nu lever i koralhavene. Dette koralrev, som Faxe kalkbanke er, blev i sin tid dannet nær ved stranden. Beboerne i Dalby-Tureby sogne har sikkert igennem tiderne med forundring set op imod denne forunderlige kalkbanke, hvorfra der blev taget sten til opbygning af kirkerne og senere også til opbygning af gårdene. Undertiden har man tænkt sig, at koralklippen

skulle strække sig igennem Dalby og Tureby sogne. I 1755 lod greve A. G. Moltke, Bregentved kalkklippen i Faxe undersøge, og det hedder bl. a.: »Ved Juellinge er ligeledes gjort forsøg, da den samme klippe følger den anviste rute. Også ved Turebyholm beså jeg det bjerg, hvor undersøgelse er sket, hvorved en stor mængde af rå lim til tag og mursten sig lod se.« Man fandt altså ikke kalk, men kun lim.

Ved slutningen af Danskekalkens tid skete der jordskorpeforskydninger, og der dannede sig øer i havet. Hele Stevns er rimeligvis blevet til på denne måde.

Hidtil havde klimaet været meget varmt; men der begyndte nu en afkøling, og det endte med, at der til sidst kom store ismasser ind over landskabet i flere tempi. Isen strakte sig som en kompakt masse helt fra Rusland og til vor egn, ja endda længere imod sydøst. Derved kom de til at virke som nogle store høvle, der lavede mange skurer. I de hårde kalkmaterialer i Faxe kalkbanke har man fundet sådanne skurer, der viser, at ismasserne er kommet fra øst-nordøst.

Selv efter at mildningen i klimaet var begyndt, varede det 15.000 år for isen at forsvinde. Og i dette tidsrum blev mange af Dalby-Tureby sognes landskabsformer dannet. Når isen smeltede, blev der aflejret ler og sand. Da isen havde ført klippeblokke med sig, finder man ofte i moræneleret og sandet store sten, som var blevet rundet af igennem den lange transport. Vi må huske, at isen læssede ikke materialet af efter en bestemt plan.

Imidlertid fortsatte mildningen ikke uafbrudt. Ind imellem blev det koldere, og isbræen gjorde ophold. Man kan endnu finde spor af sådanne randmoræner eller israndslinier f. eks. ved Ringsbjerg, Sædder sogn og bagved Rode mølle, hvor der har været en grusgrav. Det sidstnævnte sted kan man tydeligt se, hvordan der er kommet uorden i de forskellige lag.

Da isen begyndte at smelte, skulle vandet selvfølgelig løbe bort. Det løb dels oven på isen og dels i isens revner og spalter. Ofte løb vandet med stor kraft, og da isen trak sig tilbage, var der dannet dale i terrænet. Vi kender det i mindre målestok i Gammelsø ved Høsten.

Undertiden kunne det også ske, at vandet i en istunnel begyndte at aflejre sand og grus. Aflejringerne blev støttet af isvæggene. Og når disse vægge forsvandt, lå der tilbage i terrænet nogle volde, kaldet åse. En sådan tværås har vi muligvis ved Tvingbjerg på Dalby mark. Den

Oppressede gruslag ved Rode Mølle overfor »Skovdal«. D. G. U. I. R.

går øst-vestlig igennem Ås by. Den er ikke så høj, som den oprindelig har været, da der herfra er gravet grus ved anlægget af Køge-Vordingborg landevejen. Ved Ås, øst for Rode by og sydøst for Kæderup, er der også nogle små grusbakker.

Efterhånden fandt smeltevandet ind i åløb eller i søer, hvor der senere fyldtes op ved aflejringerne af ler eller dynd.

Pastor Markussen, Dalby, karakteriserer jorden i Dalby-Tureby sogne i 1844 således: »Over jordernes bonitet kan ikke let fældes nogen almindelig dom, da disse to sognes vide omkreds indeslutter næsten alle graduationer af god og slet jord, fra den stærkeste lerjord til den letteste sandjord. Dalby sogns overflade viser i midten en bakke af betydelig udstrækning, og så vidt denne når, er jorden muldleret, til dels endog stærkleret, og giver god afgrøde af de almindelige sædarter. Denne karakter beholder jordsmonnet også i de lavere egne, i hvilken bakken tabes imod øst i et jordsmon, som lider en del af skadeligt vand. Tureby sogns bønderjorder er i det hele af god muldleret beskaffenhed.«

Dalby-præsten har ikke været så helt ilde til at vurdere jorderne. Tager

vi et geologisk kort, ser vi, at størstedelen af sognene har morænelersdannelser. Dalby sogn er det af de to sogne, der har de fleste områder med sand. Det er et stort område fra Tvingbjerg imod Drustrup, Vive-rup, Ås og den sydlige del af Viverups overdrev. Ved Babberup og Holtehusene er der stenet sand. I Tureby sogn findes der sand i den nordlige del af Nyskov og stenet sand ved Rødemarksstræde og nordøst for Turebyholm. Der er da også de her nævnte steder gravet grus.

Tørvene, der er skåret i Dalby-Tureby sogne, har altid fået skyld for at være meget dårlige. Det er heller ikke så mærkeligt, da der kun i Limovnsmosen har været rigtig tørvejord i større målestok. Derimod er der flere steder, hvor der er aflejret ferskvandsdynd og -ler, sand og grus. Der er et meget stort område ved Høsten mose, Hindemosen og Hæs. På Hæs skyldes de øverste jordlag kilder, som bryder frem i mosens bund. Der er også her fundet et lag af kildekalk, som opadtil går over i et mere jernholdigt, myremalm-lignende lag af løs beskaffenhed. Man har her fundet syv forskellige slags bløddyr. Andre større mosedrag findes ved Turebyholm, Turebylille og Kæderup.

Der er tre steder i Dalby-Tureby sogne, hvor der er fundet teglværksler, der jo ikke må indeholde småsten eller sand. På forskellige tidspunkter har man på disse 3 steder: Grevindeskoven, ved Turebyholm og ved Høsten oprettet teglværker. I det hele taget er jorden ved Høsten mange steder så leret, at jorden skal tages under behandling lige netop i den time, hvor den er tjenlig. Af forskellige lag i leret har man regnet ud, at det er ca. 12.000 år siden, at isen forlod landet.

Da isen var forsvundet, så landskabet helt anderledes ud end nu. Mange steder lå stene af forskellige størrelser. Landskabets ensformighed blev afbrudt af de lave plantevækster: polarpil, dværgbirk, dværgpil og rypelyng. I dette tundralandskab var der også et afvekslende dyre- og fugleliv. Der kan nævnes rensdyret, vildhesten, polarræven, sneharen, grævlingen m. fl. Af fugle var der gås, trane, rype, måge, and og svane.

I rensdyrets spor kom mennesket, der var jæger og flyttede fra sted til sted. Derfor er det ikke let at finde spor efter ham.

Der skete stadig forandringer med det danske landskab, og samtidig med klimaændringen skete der også en forandring i plante- og dyrelivet. I årene 8000 til 5000 f. Kr. så Danmark helt anderledes ud end nu. Vor egn var forbundet med Sverige og Tyskland, og Østersøen var kun en ferskvandssø. Fyrretræet bredte sig nu og dannede en urskov, hvor men-

nesket kunne skjule sig og leve sit primitive liv som jæger og fisker. Nu bliver der storvildt at jage såsom kronhjort, urokse, elsdyr, bjørn og vildsvin. Til redskaber bruges foruden flinten også ben og hjortetakker.

Der kom nu et par tusinde år, hvor havet steg, og da blev de mange øer og fjorde til. Klimaet bliver mildere og egetræer tager nu landet i besiddelse. I egeskoven fandtes også birk, el og en underskov af hassel samt vilde æbler og kirsebær. Det salte, varme vand bragte en rigdom af skaldyr og fisk ind i fjorde og vige, og mennesket søgte til stranden. Men denne havstigning nåede ikke Dalby og Tureby sogne.

Omkring 2500 f. Kr. kom der nye mennesker til landet udefra. Det var folk, der kendte til agerbrug og kvægavl. Disse blev vort lands første bønder. Det gamle folk kunne ikke klare sig overfor dette nye folk. Vor egen var dækket med egeskov. Skulle der skaffes ny agerjord, måtte der fældes skov og brændes krat bort. Derfor brugte man den solide og slebne flintøkse, der rigtig kunne bide sig ind i træet. Øksen havde i begyndelsen en tynd nakke, men senere fik den en bred nakke, hvorpå der kunne sættes skaft. Imod slutningen af stenalderen kom sydfra de første redskaber af bronze.

Der er noget betagende i at stå med en sådan stenøkse i sin hånd. For den har jo en gang været i stenaldermandens hånd, og måske er mange træer faldet ved brugen af denne.

I Dalby og Tureby sogne er der gjort en del fund af stenøkser og stenkiler. De største fund er gjort i Børsted, der ligger længst imod øst af sognenes byer. Særlig store fund er gjort på gårdejer Svend Nielsens mark, den østligste gård i Børsted. Fundene er i reglen gjort ved vandløb og moser. Nationalmuseet har modtaget seks yngre stenalder fund (økser, mejsler og en slibesten) fra Dalby sogn og fra Tureby sogn en halv snes yngre stenalder fund (udelukkende økser af forskellig form bl. a. fra Rødehus og Turebylille). Af andre stenalderfund, som Nationalmuseet ikke har modtaget indberetning om, kan nævnes følgende steder: Turebyholms smedehus, Th. Kraghs gård i Borup, Frenderup bæk, Egammers mark i Rode, Arthur Jørgensens gård i Babberup, Emil Christensens gård i Tågerup, Hans Kjeldstrups gård i Jenstrup. Der er sikkert fundet flere end disse i vore sogne. Når man har gjort fundene ikke så langt fra åløb, skyldes det, at vandløbene dengang fungerede som færdselsveje.

Vi har ingen stenalderhøje i Dalby-Tureby sogne. Men man har fun-

det rester af høje på Brogårdens mark i Høsten. Endvidere har man på Bakkelygårds marker i Rode og Harald Kiddes marker i Ås fundet jorddynger, der lignede afgravede høje, men som efter fleres meddelelse skal være opstået ved, at man har gravet jord af. Endelig har man i Børsted Hestehave fundet rester af en høj, hvor der er ca. 6 store sten, der lå i uorden, 5 alen i længden og 3 alen i bredden. Det skønnes, at der har været en 2 alen bred sten med skålformet fordybning.

Endelig må det nævnes, at man på Villy Christiansens gård i Dalby (matr. 6), da moseland blev taget under plov, ca. 6 alen fra Tryggevælde å har fundet en båd, udhulet af en træstamme, ca. 9 alen lang og ca. 1½ alen bred, men begge ender manglede.

Det er vist ikke umuligt uden, at der med de nye redskaber, der nu bruges, en skønne dag gøres nye stenalderfund.

Alt tyder på, at stenalderfolket er kommet ude fra vandet sejlene dybere ind i landet ad vandløbene. Dengang var sikkert en stor del af de to sognes arealer vandfyldte.

Som nævnt kom der et nyt folk ind i landet i slutningen af stenalderen. Vi kalder dette folk for stridsøksefolket. Det var et dygtigt og intelligent folk, der lukkede op for importen af bronze, så vi kan sige, at vi i Danmark har haft en bronzealder på 1000 år.

Bronzealderen var en behagelig tid at leve i. Men klimaet forandredes, somrene blev våde og vintrene kolde med sne. Vi er nu ved overgangen til jernalderen ca. 500 f. Kr., hvor man udvinder metal af myremalmen. Man tilpassede sig de nye forhold, som regnen og kulden skabte. Man kunne nu skaffe sig andre redskaber og våben. Husene måtte bygges mere solide med plads til kreaturerne i den ene ende af huset. Græs-væksten tog til, og man begyndte nu at bruge hjulploven med muldfjæl til at vende jorden. Med det koldere vejr måtte klædedragten også forandres. Man fik lange bukser med gamacher. Man forstod altså at tillempe sig de nye kår.

I vore sogne har vi kun eet jernalderfund, og det er gjort ved Høsten teglværk i en lergrav. Det består i et trefliget spænde fra vikingetiden.

Vi er nu nået til den historiske tid, hvor vi med sikkerhed ved, at der er dannet samfund, og flere mennesker er bosat ved siden af hinanden.

I Dalby-Tureby sogne er Børsted by det ældste vidnesbyrd om en sådan dannelse af et bysamfund. Byen hed oprindeligt Børstwit. Man regner med, at bynavne, der har endelsen -tved, er dannet i tiden lige

før vikingetiden og i denne tid selv (ca. 700—1000). Der har rimeligvis været en stormand ved navn Bjørn, som har grundlagt denne by, idet bynavnet Børsted er sammensat af dette mandsnavn og endelsen -tved, der betyder et stykke jord, der er afgrænset af vand eller skove. Ofte blev byer med endelsen -tved kirkebyer. Sådan gik det ikke i Tureby sogn.

Det blev landsbyen Tureby, der fik kirken. Dette bynavn er sammensat af mandsnavnet Thuri og endelsen -by. Byer med endelsen -by er fra selve vikingetiden 800—1050 og er som regel sammensat af en naturbetegnelse og endelsen -by. Men her er det altså et mandsnavn, som udgør den første del i bynavnet. Derimod finder vi en naturbetegnelse i den anden kirkeby i sognene: Dalby, der er sammensat af dal, da den gamle by ligger i en dal, og -by. Da disse byer ikke kunne skaffe beskæftigelse til alle unge, flyttede de uden for byens område, ryddede skove og dannede nye byer. Mange af disse byer har endelsen -trup, -rup eller -strup og kaldes Torp-byer. I Dalby sogn findes Jenstrup, Borup, Frenderup, Drustrup, Tågerup, Viverup, Babberup og Kjelstrup. I Tureby sogn findes Kæderup. Byen Rode hed oprindeligt Rydlæ og vidner også om, at man ryddede skov for at danne nye byer. Samtidig med disse byer er Høsten og Ås. Senere vil der blive fortalt om hver enkelt by og bynavnenes oprindelse.

KIRKEBYGGERIET I DALBY OG TUREBY SOGNE

Ret tidligt blev Danmark inddelt i herreder. På vor egn blev dannet et herred med Faxe som midtpunkt.

Da kristendommen havde fået rod fæste på vor egn, delte herredet sig i sogne. Man ville have et sted, hvor man på de hellige dage kunne samles til gudstjeneste. Og dertil krævedes en kirke, som ikke måtte ligge længere borte, end man uden vanskelighed kunne nå derhen. Men for at man kunne bygge en kirke, måtte flere slutte sig sammen for at sikre, hvad der var nødvendigt til kirkens brug og vedligeholdelse. Man enedes derfor om, når Guds gaver stod på marken, at sætte kornet op i hobe på 30 neg. Deraf skulle så tages en til brug for kirken og en til kirkens præst. Der er ingen tvivl om, at denne opgave knyttede den tids mennesker sammen i denne storstilede opgave.

Det var naturligt, at dette hus skulle være smukkere end byens øvrige huse. Og det blev Dalby og Tureby, der blev kirkebyer. Man søgte et

højt sted i byen; for man ville gerne, når man gik til kirke, se opad, ligesom man skulle se opad, når man ville møde Gud. Desuden ville man også gerne være himlen så nær som muligt. I Dalby var det let nok at finde et sådant sted, når man lagde kirken lidt nord for byen. I Tureby var dette sværere, her blev kirken lagt på en lille knold. Begge steder kom kirken til at ligge nogenlunde midt i sognet.

Da de første kirker blev bygget, var der mange egetræer på egnen. I fællesskab fældede man egetræer og bragte dem til byggestedet, hvor kirken blev opført. Og dermed havde Dalby og Tureby sogne fået deres første kirke. Fra en klosterschule eller et »Klerkebo« hentedes man sig en præst, som fik en gård i byen.

Da man nåede ind i tusindtallet, hvor kristendommen var blevet endnu mere rodfæstet, og man havde fundet mere solidt materiale, byggede man en stenkirke i stedet for trækirken, dog havde man endnu bræddeloftet. Man tog det materiale, der var nærmest for hånden, og det var Faxe-kalkstenen, som blev tilhugget og brugt i begge sognes første stenkirker. Disse kirker var ikke nær så store, som de er nu. Tureby kirke var i længde halvt så lang som nu, og Dalby kirke ikke engang halvt så lang som nu. Tænk på, hvor meget de har aset og slidt for at få de store kampesten, som isen havde ladet ligge, slæbt sammen som grundstene for de alentykke mure. Arbejdet er nok blevet ledet af munke eller omrejsende bygmestre. Det er sikkert vore sognes første bønder, der har sat kirkebyggeriet i gang, selv om det kom til at hedde: at den, der byggede kirken, havde ret til at tage lige så mange med ind til Himmeriges glæde, som der kunne sidde i kirken.

Når man står i nærheden af Dalby og Tureby kirker eller træder ind i dem, er det med en følelse af undren og tak. Stenene i disse bygninger vil kunne fortælle om folks glæder og sorger i ca. 800 år. Vi vil nu se på Dalby og Tureby kirkers bygninger og deres inventar.

DALBY KIRKE

Dalby kirke er, som nævnt, bygget på et højt sted. Den er ca. 35 meter lang og ca. 7 meter bred, medens tårnet er 22 meter højt. På tre sider går det opad, når man skal til kirke. På nordsiden er Borup bakke lige så høj som kirketårnet; når man skal til kirke derfra, går det derfor nedad. Kommer man syd fra, skjules kirken i nogen grad af de store

træer på kirkegården, og imod øst tager den store, barokke præstegård synet af kirkens østgavl med de smukke blændinger. Smukkest ser kirken ud med sit høje tårn, når man står ved Holtealleen. Det er, ligesom kirken med sit høje tårn våger over den store trafikstrøm på hovedvej 2 og minder derved om, at også i trafikstrømmen kan evangeliet nå mennesket.

Efter de sagkyndiges udsagn er Dalby kirkebygnings historie umådelig indviklet. Rester af det første skib finder man fra kor-trinet og imod vest lidt forbi varmeapparatet. Koret til det første langskib er ombygget ret tidligt. Der var ikke hvælvinger som nu, men bjælkeloft. Der sad kun nogle meget små vinduer højt oppe i hver side, og da der i disse var indsat hornruder af svineblærer, kom der kun lidt lys ind. Man ville nødig forstyrres udefra. I kirken findes endnu spor af et sådant vindue samt huller efter loftsbjælkerne.

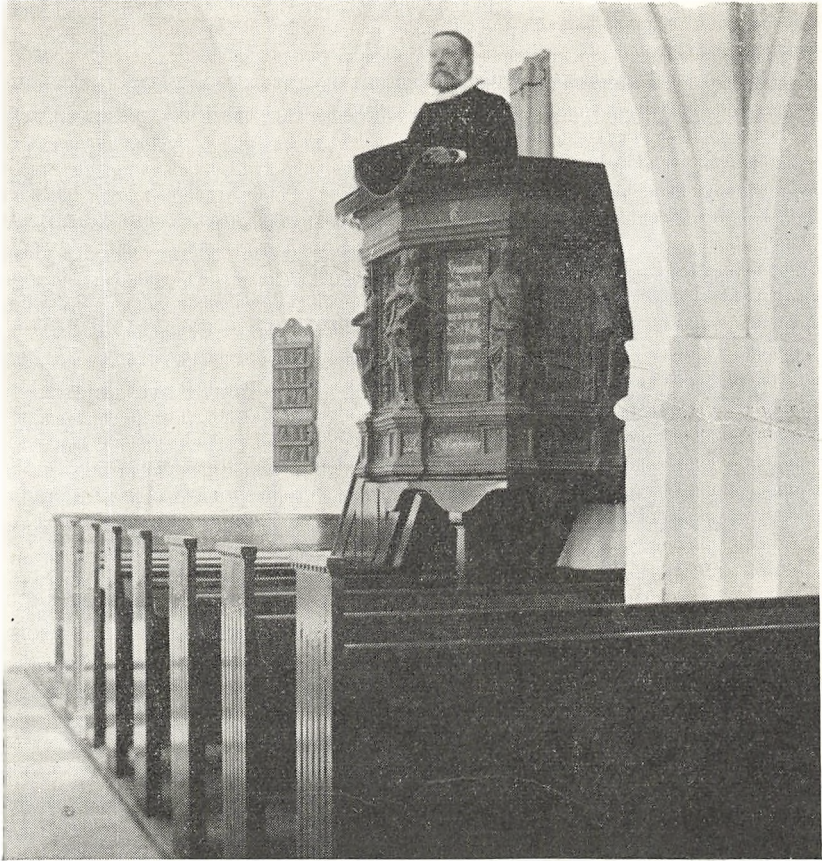
I den senromanske tid omkring 1250 har der været en vestforlængelse, hvis indre mål kun har været 2,80×5 m. Der er nogen uklarehed over, hvad denne vestforlængelse skulle bruges til. Nogle gætter på, at den skulle bruges til et tårn.

Kirkens oprindelige kor blev revet ned inden 1300 og erstattet med en stenbygning, som dog havde bræddeloft. Omkring 1350—1400 begyndte man at indbygge hvælvinger. Nu byggede man også højere vinduer. Alt skulle stræbe opad. Kirkerummet skulle hjælpe til at løfte sindet opad imod det høje.

Endnu havde man ikke sidebygningerne. Der var i sydmuren en dør for mændene og i nordmuren en dør for kvinderne. Den sidstnævnte kan man ikke finde spor af i Dalby kirke, derimod kan man finde spor af mændenes dør over varmeapparatet.

Cirka 1350 blev den oprindelige vestmur revet ned. Tårnet blev bygget og kom til at stå i flugt med langskibets mure. Selve tårnet er bygget lidt senere end vestforlængelsen, også tårnrummet hørte til langskibet. Med et tårn kunne kirkehuset bedre ses af sognets beboere.

Oprindeligt havde man ikke våbenhus, men da våbnene blev farligere, ønskede man, at ingen måtte komme ind i selve kirkerummet med våben, for at kirkefreden ikke skulle forstyrres. Derfor blev der bygget et våbenhus ved mændenes indgang imod syd cirka 1500. Dette våbenhus står der endnu. Ved kirkesynet i 1894 blev der udtalt ønske om, at man med det gamle våbenhus ved kirken måtte få en ordening, hvorved der, idet

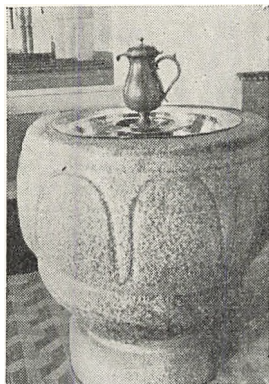
Dalby kirkes prædikestol inden restaureringen.

et skillerum opføres, indrettes såvel et lighus som et materialerum i lighed med, hvad der er sket i Frøslev kirke. Da der i 1916 blev indlagt kalorifere-varme i kirken, blev varmekedlen sat i materialerummet i våbenhuset.

Fra samme tidsrum som våbenhuset er sideskibet og sakristiet. Sideskibet blev oprindeligt bygget som dåbskapel og sakristiet til opbevaring af de hellige kar. Skriftestolen var også i sakristiet. Først i 1725 blev der udhugget en dør fra sakristiet til koret.

Vi træder nu ind i selve kirkerummet og ser, hvad de mange smukke inventargenstande kan fortælle os.

Det ældste i kirken er sikkert døbefonten, der oprindeligt stod ved indgangsdøren for at minde om, at dåben er indgangen til Gudsriget. Imidlertid blev der som tidligere nævnt bygget et dåbskapel, det nuværende sideskib. Her anbragte man døbefonten. Såvidt jeg kan se, har

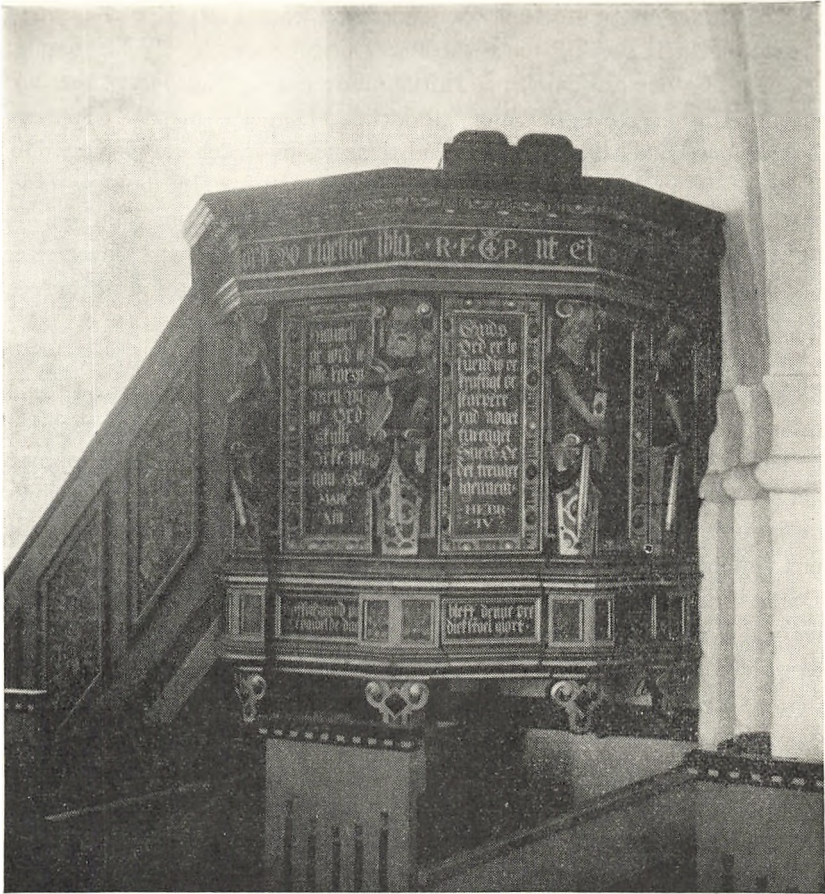

Dalby kirkes døbefont.

den stået der, til kirken blev forskønnet i 1834. Det hedder ved kirkesynet 1835: »Den indvendige kirke er ved hovedreparation fuldstændig istandsat, men tillige således forskønnet, at den nu kan kaldes en smuk landsbykirke. Det bemærkes, at en ny døbefont af bornholmsk sandsten er anskaffet.« Kirken fik også ved denne lejlighed nye stolestader. Og det er vist sandsynligt, at den gamle granit-døbefont blev taget ud af sideskibet, og i stedet fik man den meget mindre sandstensdøbefont. Vi fatter slet ikke, at man har kunnet tage den smukke granitfont ud af kirken. Den er sikkert fra kirkens første tid, og i den

tilhugne kumme findes et tov hugget ud for at fortælle, at dåben er som et redningstov, der redder os mennesker fra døden. På et eller andet tidspunkt gik man over til at døbe barnet ved overøsning, og derfor skænkede sognepræsten Niels Desiderius Foss og hans hustru Maren Pedersdatter i 1639 det store og smukke malmfad, som nu ligger over døbefontens kumme. I fadet er ciseleret Jomfru Mariæ Bebudelse. Et mindre bækkenfad, der står på det forannævnte, viser Moses, der slår vand af klippen. Det er fra ca. 1650. Der blev af greve Moltke, Bregentved, anskaffet en dåbskande 1831 og atter en ny i 1863, som endnu findes i kirken.

Når granitdøbefonten er blevet bevaret, har sognepræst E. A. C. Olsen, Dalby, stor ære herfor. Den 4. september 1861 skriver han til Det oldnordiske Museums leder, konferenceråd C. Th. Thomsen: »Ved mine ofte igjentagne besøg i Det oldnordiske Museum har jeg bemærket, at dette savner eksemplarer af ældgamle døbefonter, således som de findes i mange landsbykirker. — Da her ved gården befindes 2 sådanne døbefonter, som i umindelige tider have — nedgravne i jorden — været afbenyttede som vandtruge ved brønden, tillader jeg mig at forespørge, om disse to eksemplarer af granit ønskes optagne i museet, da de i så

Dalby kirkes prædikestol efter restaureringen, hvor den er sænket.

fald ganske er til tjeneste. — Jeg har i sommer ladet dem opgrave, men desværre fandtes de ikke ubeskadigede, da fodstykkerne på dem begge er afhugne.« Pastor Olsen har imidlertid set, at museet har nogle fodstykker stående. Han kan få begge fonte transporteret til Faxe strand for 4 rigsdaler, til Borup station for 5 rigsdaler og direkte til museet for 10 rigsdaler. Museet vælger den sidste måde til transporten. Og C. Th. Thomsen skriver til pastor Olsen: »Højtærede Hr. pastor! Det gør godt på den nu gamle mand at finde, at man, når lejlighed gives, tænker på ham og på de samlinger, han i en lang årrække har søgt at fremme.«

Den gamle granitdøbefont kom på museet. Men i 1915 begyndte man at tale om at få den tilbage til kirken. Der blev søgt, og 23. september 1915 indløb der meddelelse fra kirkeministeriet, at Nationalmuseet var villig til at afgive døbefonten til kirken. Den 19. marts 1916 blev døbefonten taget i brug ved en gudstjeneste, hvor der var 3 barnedåb. På en flise under fontens fod er udhugget 19-3-1916. Søndag efter søndag glæder vi os over at have denne dejlige døbefont i kirken. Vi tør ikke tænke den tanke igennem, at den eventuelt var blevet slået i stykker, hvis ikke pastor Olsen dengang havde sendt den ind til museet. Sandstensfonten er nu anbragt på den nye kirkegård.

Vi retter derefter vort blik imod prædikestolen, som først fik sin plads i kirkerne efter reformationen. Reformationens mænd var først og fremmest prædikanter, der ville give en kristelig oplysning på modersmålet. Peder Palladius siger da også: »Prædikestolen skal være dejlig opbygget — helst ved den søndre side af kirken — over alle andre stole. Guds salige ord til hæder og ære — op til et vindue, sognepræsten til gode om vinteren, og når hans øjne de falme og dummes.« Prædikestolen i Dalby kirke fik også sin plads ved et vindue i sydsiden, idet den anbragtes ved korbuen, hvorfra den senere blev flyttet — måske i 1743, da den blev restaureret. Derfor er panelerne ved opgangen til prædikestolen også af nyere dato. I 1893 blev prædikestolen rykket 6 tommer frem og sænket lige så meget. Selve prædikestolen er udskåret 1600—1609. Når man kan finde alderen, skyldes det, at man på de nederste felter har fremdraget en indskrift, som blev delvis ødelagt i 1743. I det første felt stod kun nogle få bogstaver, men i de to næste: »— Høffvitzmand paa Trøgvælde daa blef denne predickestol gjort —« På sidste felt var intet tilbage. På et fremspring imellem disse felter var malet to adelsvåben: et med en rød »trappegavl« i hvidt felt og en hvid bjælke i rødt felt. Bogstaverne til det første er DH = Ditlev Holck og til det andet MK = Margrete Krabbe (hans hustru). Holck var lensmand på Trygvælde 1601—1614. Derfor ved man, at prædikestolen er opstillet indenfor dette tidsrum. Nu er indskriften konstrueret til at lyde: »Anno 160(?) den Thid e. v. (d. v. s. erlig og velbyrdig) Ditlef Holck var —« og fortsætter med det foranstående. I det 4. felt har måske stået på kirkens bekostning eller lignende. Nu står der: »SOLI DEO GLORIA (Gud alene tilkommer æren) (160?)—1743—1927«.

Da prædikestolen blev restaureret i 1927 af maler P. Kr. Andersen,

Hornbæk måtte der først fjernes to lag egetræsmaalning. Ved siden af de fire evangelistfigurer, hvis symboler var englen for Matthæus, løven for Markus, oxen for Lukas og ørnen for Johannes, fandtes rester af evangelistord. Bedst bevaret var 2. felts, hvori der stod: »Himell og iord skulle forgaa, Men mine Ord skulle icke forgaa Marc XIII«. Dette ord er nu bevaret i 2. felt. Og da man i 4. felt både i den oprindelige indskrift og indskriften fra 1743 fandt ord fra Johannes evangelium og i indskriften fra 1743 i 1. felt ord fra Matthæus evangelium, må det antages, at der oprindeligt har været evangelistord i alle 4 felter. I 5. felt fandt man kun noget fra 1743, og der stod: »Anno 1743 er denne Kongens Kirke mahlet og renoveret«. Kongen ejede altså Dalby kirke på dette tidspunkt.

I den øverste frise på prædikestolen blev fremdraget: »Lader Christi Ord bo rigeligen ibland Eder i al Visdom Collos. 3.« Ind imellem skriftstedet var føjet Christian 4.s monogram og forbogstaverne af hans valgprog R. F. P. (d. v. s. Regnum Firmitas Pietas = fromhed styrker riget), eller som nogle vittigt udlagde det: Riget fattes penge. Ved restaureringen i 1743 blev »C 4« overmalet med »C 6«. Både skriftord og kongemonogram er nu ført tilbage til det oprindelige.

Efter brudstykkerne af de oprindelige ord i de fire felter får man det indtryk, at skriftstederne alle handlede om ordet, og derigennem styrkes opfattelsen, at Ditlef Holck var Calvinist. I det første felt står nu: »Der som nogen taler, han skal tale det som Guds ord, på det at Gud kand pris i alle ting formedelst Jesum Christum. 1. Peters IV«. I andet felt står det oprindelige ord. I tredje felt: Guds Ord er lefuendis oc kraftigt oc skarpere end noget tueegget Suerd Oc det trenger igennem Hebr. IV«. Endelig står der i fjerde felt: »Sandelig siger ieg eder huo som hører mit ord oc troe den som mig udsendte hand haffuer det Euige liff. Ioha. V.« Det undrer os noget, at man ikke har kunnet finde evangelistord til første og tredje felt.

På ydersiden af panelet ved opgangen til prædikestolen står malet: »Se jeg har lagt mine ord i din mund. Ierem. I—IX«.

Allerede i 1918 var det på tale at restaurere prædikestolen under maler Dues ledelse, men det blev altså først udført i 1927. En indskrift malet på prædikestolens inderside fortæller, hvorledes midlerne til restaureringen er skaffet. Den lyder således: »Prædikestolen istandsat under Nationalmuseet — Bekostet af Dalby Kvindeforening — Med Til-

Dalby kirkes altertavle.

skud fra Den Carlsen-Langeske Stiftelse ved Peter Kr. Andersen.

Fra prædikestolen vender vi os imod alteret. Alterpartiet, sådan som vi har det nu, er ikke af høj ælde. Alterbilledet fører os ind til det nyfødte Jesus-barn i stalden i Betlehem. Det er malet af den kendte maler Jørgen Roed i 1848. Vi ved, hvem der har siddet model til Maria og Josef-skikkelsen. Det er Jørgen Roeds hustru og den kendte maler J. Th. Lundbye. Det siges at være det bedst eksisterende portræt af Lundbye. Kort efter drog han med i 3 års krigen, hvor han efteråret 1848 blev dræbt under en rast, da et ladt gevær gik af og ramte ham.

Efter at dette alterbillede er sat op, må hele alterpartiet være ændret. Ved kirkesynet i 1850 hedder det, at kirken er under omfattende reparation og i 1852: Til alteret var anskaffet to lysestager tillige med alterlys — altså de nuværende store lysestager. Man må også regne med, at alterskranken samtidig er fornyet. Medens kirken var kongens, kom der et smukt alterforhæng med Christian 6's monogram, men det forsvandt nok også, da alterbordet blev forandret i 1850.

Indenfor alterskranken findes et smukt altergulvtæppe, som er syet af damer i Dalby sogn. Det blev taget i brug i 1939. Der ligger mange timers arbejde bag ved dette tæppes syning.

Der er et spørgsmål, som vi stadig vender tilbage til. Hvad var der på alteret, førend det nuværende billede kom; dette billede, som vi indtil nu ikke ved, om det blot er købt til kirken, eller om det er lavet specielt til kirken. Så vidt vi kan skønne, er det først kommet ind i kirken 1850, men malet 1848. Bag ved billedet er et tillukket vindue, der først er lukket 1850. I 1743 nævnes dog, at en liste er faldet af alteret og crucifikset er malet ved vinduet. Da Peter Fenger i 1837 på sin rejse

kommer til Dalby, nævner han, at alle Bregentveds kirker mangler messeklæder og altertavler. Vi må modificere hans udtalelse; for i Tureby kirke var der dog altertavle. Men altså ikke i Dalby kirke. Der har altså på dette tidspunkt ikke været alterbillede i Dalby kirke. Måske kan det, der var på alteret, være taget ud ved kirkens forskønnelse i 1834. Nogle af de gamle i sognet har nævnt, at der var epitafium som altertavle. Måske der i nærheden af alterbordet har været et af de epitafier, som senere nævnes her, og som er kommet ud af kirken — eventuelt i 1834.

Altersølvet. Alterkalken og disken er indviet 1. januar 1703. Under kalkens fod står: »Denne Kalck og Disk veyer 4 qvint lod — er forfærdiget Anno 1703 1. January til Dalby Kircke«. På bægeret står: »Jesu Christi Guds Søns Blod renses og toer os af alle vore synder. Johannes 1 Epistel 1 Capi 7 Vers«. Der sidder et lille krucifiks på foden.

Kirken har haft andre alterkalk. Vi ved, at Dalby kirkes alterkalk blev stjålet i 1591. Kongen skriver 16. maj 1591 til borgmestre og råd i Malmø og beretter, at nogle kirketyve forrige sommer har brudt kirken op og røvet dens kalk og disk, hvorved kirken er kommet i den største skade og armod, som den ikke vil kunne forvinde i flere år. Borgmestren og rådet har siden fanget nogle af tyvene, ladet tre af dem aflive og to forvise fra byen, men forlanger de, at Dalby kirke skal betale al den bekostning og fortæring, som er gjort på disse tyve. Kongen synes, at betalingen er for høj, og at de heller ikke kan kræve betaling for de to løsgivne tyve. Dalby kirke fik en ny alterkalk, der allerede i 1661 trænger til at renoveres, men man fik altså først i 1703 en ny.

I 1938 skænkede brygger Christian Andersen, Rode, en ny sølvalterkande og oblatæske i stedet for porcelæns-kanden og -æskan. Særkalk indførtes i 1928.

Endelig må det nævnes, at der til Dalby-Tureby præsteembede hører en smuk lille kalk og disk af sølv. Kalken, der bærer kong Frederik 4's initialer, er fra 1725 og har i årenes løb været ude i mange hjem ved hjemmeberettelser.

Da det i kirkens første tid var fornemst at blive begravet inden i kirken, er mange blevet begravet der. På kirkegården var det fornemst at blive begravet op imod kirkens sydside — helst under tagdryppet.

Vi kender ikke alle gravenes beliggenhed inde i kirken. Men foruden at vi fra kirkeregnskaberne ved, at gulvet i kirken stadig må fyldes op,

fordi gravene er sunket, fortæller indberetninger, også om gravmæler i kirken, som ikke er mere.

Ved alteret har der været et epitafium over præsten Jørgen Lauritzen. Indskriften var på latin, og det var sat op efter hans død i 1616. Der står i den latinske indskrift, at levningerne af denne berømte præst, som i 14 år lærte Christi navnkundige ord for menigheden, hviler i denne kiste. Hans hustru var Margarita Petrea og havde født ham 4 børn. Der udtrykkes ønske om, at han må se ind i de saliges rige. I regnskab 1743—44 hedder det: Det lidet zir forgyldte epitafium i Choret er afvasket — guld og malingen renoveret.

Sognepræst Hans Clausøn Rosing (1652—1660) satte et epitafium over sin hustru Gertrud Johannis Burchardæ, der døde 2. december 1660. Også her var en latinsk indskrift, der fortæller, at præsten og hans hustru havde været gift i 7 år, og de havde 4 børn. Kisten blev nedsat midt i gulvet imellem stolestaderne. Dette epitafium er også nævnt i 1738.

Vi ved ikke, hvornår disse epitafier er fjernet fra kirken. De kan være fjernet i 1834, da kirken blev istandsat.

Et tredje epitafium fik imidlertid lov til at blive i kirken. Hvorfor fik det lov til at blive? Var det fordi præsten Niels Desiderius Foss, hvis billede, der var derpå, havde skænket dåbsfadet, eller var det sagnet, der var knyttet til dette epitafium, der hindrede sognefolkene i at tage det ud. Det hed sig nemlig, at den, der prøvede derpå, ville det gå ilde. Efter størrelsen skulle det kunne komme ud igennem døren. Engang prøvede man det, men det kunne ikke, og en mand, der var med, blev så vred, at han ville til at slå det i stykker. Men han faldt død om på stedet, siger sagnet. Da kirken blev restaureret i 1834, var der tale om at tage det ud af kirken. Og derfor hed det, at pastor Luplau, der var stedets sognepræst dengang, døde fordi han ville prøve dette.

Dette epitafium forfaldt mere og mere. I 1895 afstivede man det, da man var bange for, at det skulle falde ned, men der blev ikke gjort noget ved selve billedet, hvoraf malingen skallede mere og mere. Men i 1913 beder menighedsrådet provsten, om der må blive set på epitafiet. I 1915 gives der indberetning til Nationalmuseet om epitafiet. I 1918 vil kvindeforeningen i sognet restaurere både prædikestol og epitafium, og ministeriet ansøges. Svaret gives først i 1919, hvor ministeriet meddeler, at man vil tage menighedsrådets ønske om restaurering under

overvejelse. I 1920 foretager menighedsrådet en fornyet henvendelse. Og først i 1921 bliver det restaureret og igen hængt op på sin tidligere plads. I disse år, hvor dette stod på, skallede der mere og mere af billedet, og da man skulle restaurere det, måtte man give det en fri form.

Det restaurerede epitafium.

Fotografiet fra 1915 viser, at der kun var lidt af ansigterne tilbage. Også de små billeder med motiver fra Jesu liv fik en fri form. Derimod er den latinske indskrift under billedet ikke gået tabt. Den lyder således: HAVNIA ME GENVIT DVXI IN MYSTERIA CHRISTI HEIC SACRI QVONDAM PASTOR OVILIS OVES. ET RECVBAT MECVM TVMVLO THESAVRVVS AMATVS FIDA COMES VITÆ AC VXOR AMICA THORI. SI NVMEROS VITÆ. DI QVÆRIS NOMINA

NOSTRA INCISA IN TVMV LO SAXEA SCRIPTA LEGE. ANNO 1637. Oversat til dansk lyder det: »I Kjøbenhavn er jeg født. Engang Faarehyrde i denne Helligdom, førte jeg Faarene ind i Christi Hemmeligheder. Og med mig hviler i Graven min elskede Skat, trofaste Livsledsagerinde, Veninde og Ægteviv. Dersom du spørger om vort Livs Aarstal og vore Navne, saa læs hvad der er skrevet i Sten, indhugget paa Graven.

Som nævnt i inskriptionen finder man en sten under epitafiet, hvor begravelserne har fundet sted. Det er en smuk sten, der øverst har 2 engle, der blæser basuner, og imellem dem står en hane med det ene ben på et timeglas, og der læses: VIGILLA SEMPER NAM VITÆ TERMINUS URGET og JUDICIS ANTE THRONUM CUM TUBA CLAUGIT ERIS. Det lyder oversat til dansk: O, våger stedse, thi døden forestår og Du skal stedes til doms foran tronen, når basunen lyder. Nederst på stenen til venstre ses en gennem en sky springende hund og til højre et på en ambolt liggende hjerte og over dette en arm strakt frem fra en sky, løftende en hammer til slag. Ved siderne er hjerterne — der står bogstaverne V. A. Imellem disse 2 billeder findes et dødningshoved, fra hvis øjne og mund der kommer fremspirende kornaks. Her til findes en latinsk indskrift: SIC SEMINA SICCA VIRESCUNT = Således grønnes de tørre sædekorn. Altså der forkyndes det kristne håb.

Selve gravskriften lyder: »Her ligger begravet Hederlig og Vellærd Mand Her Niels Desiderii Søn Fos, fordem Sognepræst her sammestedt 36 Aar oc døde Anno 1652 den 26 Julii udi sit Alders 63. Aar. Sampt hans kierre Hustru Erlige og Gudsfrøctige Quinde Margrete Peders Datter, som tilforn hafde i Ecteskab Hederlig og Vellærd Mand Her Jørgen Lauritz Søn fordem Sognepræst her sammestetz i 14 Aar oc aflede med hannem 6 Børn, 4 Sønner oc to Døttre oc lefvede i Ecteskab med Her Niels paa 27 Aar oc aflede med hannem 3 Børn, 2 Sønner og en Datter og døde Anno 1643 den 11. Augusti i hines Alders 58. Aar. Gud gifve dennem med alle tro Christne en gledelig Opstandelse. Jeg wed, at min Frelsere lefver og hand skal her efter opvecke mig aff Jorden oc ieg skal der efter omgivies med denne min Hud, oc ieg skal see Gud i mit Kiød, den Samme skal ieg see faar mig oc mine Øyen skulle skue hannem oc ingen Fremmet. Job 19.«

Vi mærker den dybe tillid til den kristne opstandelse.

Det har ikke været let at få klarhed over, hvordan epitafiet har set ud før; men landinspektør Th. Lindhard, Haderslev, har prøvet at udtrykke, hvordan han mødte det som barn:

I året 1616 kaldedes Niels Desederii-søn Fos til sognepræst for Dalby-Thureby menigheder med embedsbolig i Dalby præstegård. Men der var »Enke på kaldet«, og hr. Niels måtte derfor som så mange andre unge præster gifte sig med formandens enke for at få kaldet. Hvis hr. Niels ikke har haft en hjertesorg, kunne han næppe have været heldigere, for enken var kun 31 år. Men hun medbragte som brudegave fra forgængeren, sognepræst Jørgen Lauridsz-søn 6 børn, nemlig 4 drenge og 2 piger, og hun skænkede yderligere hr. Niels 3 børn, 2 drenge og 1 pige (det var den tids form for enkeforsørgelse, en billig form for dem, der havde kaldsretten — det ville næppe gå an nu at indføre den i tjenstemandsloven). Så vil jeg gå 21 år frem i tiden til 1637. Nu sidder præsten med sin madam og nyder gode dage. Han er velhavende (han må være det efter alt at dømme), hans drenge har alle været holdt til bogen, men kan nu klare sig selv, nogle har allerede præstekald, andre er på vej til det, døtrene er muligvis alle gifte, en velhavende præst havde næppe vanskeligheder ved at få sine døtre gifte, og når de så ovenikøbet så godt ud, hvad moderens kontrafej på epitaphiet synes at love. Han har tid og råd til andre opgaver. Nu var det jo ikke så længe siden, reformationens kalkkost havde slettet alle spor af katolsk udsmykning, og han har sikkert tænkt, at disse høje hvide mure helt op i hvælvingerne tilbagekastede koldt lys i det store rum. Hvad var nu herved at gøre? At udsmykke kirkerummet, og hvordan gjorde man det? F. eks. ved hjælp af et epitaphium, som var ret alm., og som hr. Niels havde set i andre kirker. Men der var det aber dæbei, at i andre kirker var det omegnens herremænd og andre storhanser, som søgte at lette sig adgang til himmelen ved epitaphier, som kunne fortælle om deres store gaver til kirken, og andre gode gerninger. Men her var ingen herremænd, som kunne tænkes at ville lade sig begrave under gulvet i Dalby kirke. Hvad var herved at gøre? Jo, præsten var ikke tabt bag af en vogn, det kunne han da virkelig nok selv ordne. Og så sendte han bud efter en portrætmaler og en billedskærer (eller også kom de to herrer af sig selv, hvad der måske er det sandsynligste, lokket af rygtet om denne særprægede præst med de mange børn og de mange penge. Hvorom alting er: de kom. Og nu begyndte der et liv i Dalby præste-

gård, som sjældent er set. Billedskæreren snittede med tungen ud af mundvigen og trådte hvert øjeblik tilbage og beskuede sit værk. Portrætmaleren arbejdede med de levende modeller: Tænk nu på noget glædeligt, Deres velærværdighed, lad os få smilet frem. Og videre med fruene og børnene. Vi ser præsten i sin velmagt, 48 år gammel, vi ser fruene, der trods sine 52 år og ni børn er stout, statelig og smuk (hvormeget, man skal tilskrive kunstneren, vil jeg lade være usagt). Hvor har vi været heldige, at det er disse to, der er blevet bevarede for eftertiden. Vi ser — nåh nej, jeg mener, vi så 6 (og flere, se nedenfor) sønner på stribe i kjole og krave, og vi så 3 (om flere se nedenfor) døtre i struttende hvide skørter og lange mamelukker. Dette billede er ikke et gravens billede over de saligt hensøvede, som med sorg og vemod skal mindes, nej det er billedet af en levende, lykkelig familie, et billede, der først og fremmest er beregnet til udsmykning af Dalby kirke, og som først i anden række er sat til minde om de personer, som er fremstillet på billedet. Hvor tragisk — egentlig — at dette billede, som er frembragt under munterhed og megen spøg og latter og glade drillerier, er blevet til et spøgelse for eftertiden. Og knap er epitaphiet færdigt, før præsten og hans kone skænker et kostbart dåbsfad til kirken (1639), som bærer deres initialer N. D. F. og M. P. D. Dette er atter en ting til kirkens udsmykning, og man tænker sig uvilkårligt, at der har forestået en dåb — en barnebarnsdåb i familien, som kan have samlet omegnens præster som faddere og andre prominente personer, hvor præsten med stolthed har kunnet vise både maleriet og dåbsfadet frem. Men frem for alt tænker jeg, at han har forberedt sig til sølvbrylluppet i 1641, hvor præstegården utvivlsomt har stået på gloende pæle, hvor alle omegnens præster og hans sønner og mange flere er stævnet til for at høre, hvad præsten vil sige fra prækestolen i sin tak til Gud, og hvad hans kone vil opvarte med i præstegården. Der er ingen tvivl om, at præsten ved den lejlighed med stolthed har fremvist både døbefadet og epitaphiet for gæsterne. Og hvem ved, om han ikke i et øjebliks overmod har slået ud med hånden og sagt: Al landsens ulykker ramme den, der fjerner dette dejlige billede fra Dalby kirke.

En sådan lykkeberust udtalelse er jo ingen forbandelse, men den kunne jo meget vel, når den sivede ud i almuen (det har man vist lov at kalde sognemenigheden dengang) have dannet grundlaget for den forbandelse, som gennem århundreder hvilede over billedet; om denne

præst, der levede 15 år efter, at billedet var malet, og som efter dette at dømmes har været en kraftkarl både legemligt og åndeligt med det røde, velplejede fuldskæg og de skarpe blå øjne, har der sikkert stået meget stor respekt. Jeg må tilstå, at det røde fuldskæg mere stammer fra min hukommelse, end fra billedet i kirkebladet.

Når jeg nu ovenstående har frigjort billedet fra graven — om jeg så må sige — så vil jeg tilføje, at der nederst i rammen på epitaphiet står bl. a.: ... hvis du søger vore navne, da læs dem indhuggede på gravstenen. »Gravstenen« er altså lavet samtidigt, men den har været til fremtidigt brug, da der på dette tidspunkt ingen grav var. Først efter den 11. august 1643, som var Margrethe Pedersdatters dødsdag, er der faktisk blevet en grav. Men der skete nu noget ganske andet, som har betydning for vor bedømmelse af billedet: I 1643 eller vel snarere 44 giftede præsten sig igen — med en ung kone — (jeg siger »ung« med overbevisning, da en mand, der har levet i 27 år sammen med en kone, der er ældre end han, uvægerligt vil finde en yngre i anden omgang). Hvis jeg har ret i, at han havde ialt 18 børn (jeg har skrevet det til Dem engang i en fodnote, men ved egentlig ikke hvor jeg har det fra, med mindre — og det er faktisk den eneste mulighed — jeg selv har talt dem på maleriet), så må den nye kone have fået 9 børn på 8—9 år, idet præsten døde 26/7 1652, og så må hun jo i hvert fald have været ung. Men nu billedet: Præsten lod den nye kones portræt male på epitaphiet på den bare plet, som vi nu ser mellem præsten og hans 1ste kone. Og sådan var billedet i min barndom: foruden præsten og hans 2 koner. Ovenover tilvenstre (for beskueren) stod præstens sønner i ornat, d. v. s. kjole og krave. I 1637 har der været 6, som var malet på stribe, således at nr. 1 var $\frac{1}{2}$ hoved højere end nr. 2 o. s. v. Pigerne stod tilhøjre, hvor jeg har indtryk af både voksne og børn, og da de ældste døtre i hvert fald var mere end 21 år og måske over 30, er det jo meget vel tænkeligt. Men drengene: jeg mener altså at der var 12, og i hvert fald flere end 6, så at den nye kones børn har været med på billedet. En ting til: den mindste af drengene eller de unge præster, var en lillebitte purk i kjole og krave, jeg tager det som bevis på, at portrætmaleren har fortsat de seks sønners nedadgående linie med sønnerne af 2det ægteskab, da han ellers ikke ville have malet en så lille præstemand. At det er det sidst påmalede hoved, der er forsvundet først, kunne tyde på, at der er brugt ringere materialer. Jeg havde endnu en ondskabsfuldhed til overs

til den nutidsmaler, som har forestået »restaureringen«, men ovenstående må vist være tilstrækkeligt. Jeg husker, at den manglende dame ligeledes havde hvidt stivet brystlin, men om der var noget ovenover børneflokkene, husker jeg ikke.

Efter at der i en årrække var brugt epitafier som gravmæler ved præsternes begravelser, blev der lavet et gravkammer under kirkens sideskib. Her blev præsternes og deres familiers kiste stillet ned. Plader fra kisterne er ophængt på en træplade i sideskibet og fortæller om nogle af de begravede.

Den ældste af gravpladerne har denne inskription: D. N. PETRUS ERASMI PASTOR TUREBYENSIS ET DALBYENSIS UT PRÆPOSITUS FAXØENSIS VIXIT ANNOS LVIII OBIIT ANNO MDCLXXXVII. Der er altså brugt den latinske stavemåde for Peder Rasmussen. Mærkeligt nok nævnes Tureby førend Dalby. Når anneksognet nævnes først, skyldes det sikkert, at det var herremanden på Turebyholm, der havde kaldsretten til embedet. Endvidere står der, at han var provst i Faxe herred, og at han levede 58 år og døde i året 1687. Der er den mulighed, at hans kone, der døde 1668, også var sat der ned, og i så fald må det være pastor Peder Rasmussen, der fra begyndelsen har indrettet gravkammeret.

Peder Rasmussens 2. kone blev gift med eftermanden i embedet, Hans Svane, fra hvis kiste i gravkammeret man har en plade med følgende inskription:

I dette Gemme bevaris Levningerne af den velærværdige Hederlige og Høylærde Mand Mag. Hans Svane som Gud drog af Moders Liv i Oested Prestegaard Anno 1664 kaldede til sin Kirkes Embede i Dalby og Thureby Menigheder 1687 Ophøvede til en god Trappe i Menigheden da hand blev beskiket til Provst over Faxø Herred Anno 1711 og endelig paa Sjælens Vegne oversatte i sin triumferende Menighed den 14. Septembris 1719. da Hand ved en salig Død forlod Verden i sin Alders 55. Aar og skal med Sjæl og Legom møde i Himmelen til det evige Liv paa den yderste Dag.

Den 3. plade, der var på en af kisterne, er over pastor Svanes datter, der blev gift med efterfølgeren i embedet: Vilhelm Lindam.

Den gudfrygtige og dydige Kone Mette Catharina Hans Daater Svane er født til Verden Anno 1688 dend 3. Joli — Anno 1720 8. Aug. er Hun indgaaet i Ægteskab med sin efterladte Mand Velærværdige og

Høylærde Hr. Vilhelm Lindam Sognepræst til Dalbye og Turebye Meenigheder, med denne Mand haver den Salig Kone levet et godt og Christeligt Egteskab i 11 Aar 10 Maaneder og 17 Dage. Hun haver født i sit Ægteskab sex Børen. Hun haver efterladt i Verden, Da Hun var 43 Aar 4 Maaneder og 23 Dage Aar 1732 dend 25. Juny.

De ti eller elleve kister i gravkammeret stod i 2 etager. Nogle af kisterne var barnekister. F. eks. mistede pastor Lindam 2 børn. Naar man saa ned igennem vinduet i gravkælderens, kunne man se et barnelig, der var så friskt, så man både kunne se hår og negle derpå. En frisk jomfrukrans opbevares på Køge Museum. For børnene var der noget uhyggeligt og dog dragende ved denne gravkælder. De havde fået at vide, hvis de råbte derned 3 gange, ville de døde svare tilbage. Jeg har talt med en af de ældre, som fortalte, at hun een gang som barn fik råbt 2 gange, men den tredje gang fik hun ikke råbt.

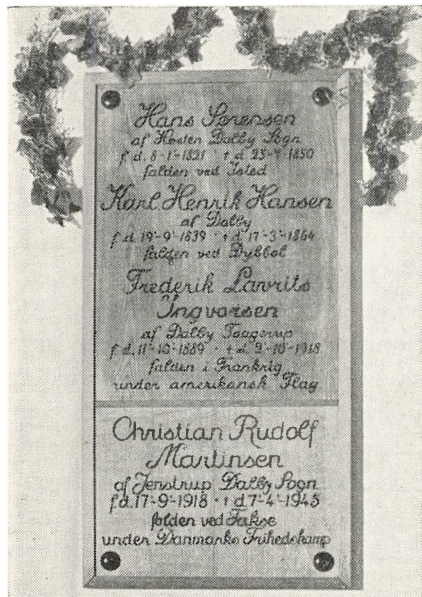
Landinspektør Th. Lindhard fortæller, at Maren Hansen (Maren sy pige) fra Jenstrup gik i skole ad Borupstien, og en dag løb de store drenge i flokken ind til kirken og råbte tre gange ned gennem vinduet til katakomberne under korskirken: katten efter musen, katten efter musen, katten efter musen (så sagde man, at de døde kom op efter dem), og så for drengene ud på vejen og råbte: Nu kommer de døde, nu kommer de døde, og de små tøse, hvoraf Maren var en, blev hvide af skræk og for ned ad bakken, hvor Maren faldt og slog sig så slemt, at hun blev halt resten af sit lange liv.

Imidlertid faldt kisterne efterhånden sammen. Og den 4. juni 1925 kl. 7½ aften blev kisterne taget op i nærværelse af menighedsrådet og mange andre. Ligene blev sat ned i en fællesgrav i kirkens nordøstlige hjørne. Her står der en sten med indskriften: HER HVILER STØVET AF DE PRÆSTEFAMILIER DER INDTIL 1925 LAA JORDEDE UNDER KIRKENS KORSARM HVOR MINDEPLADER FRA DERES KISTER FINDES — FRED MED DERES MINDE.

Nogle brædder fra kisterne blev brugt til de nuværende salmenumretavler, der blev ophængt i 1926.

Det må også nævnes, at der i våbenhuset findes en ligsten over 4 børn fra Høsten, der i 1654 døde af pest. Det ser ud, som om denne ligsten har været brugt ved en tidligere begravelse, idet der tales i enkelttal i ordene, der omkranser stenens inskription: »Så skøn som du — var jeg i live — hvad jeg nu er — det skal du blive. Det er kun en enkelt

afdød, der taler til de efterlevende. Den latinske skrift nederst på stenen kan svagt tydes som: In te domine speravi = Til dig Herre har jeg sat mit håb. Øverst på stenen findes forældrenes initialer: B. P. S. & E. L. D. og på stenens midte selve inskriptionen: »Her ligger begravt Børge Pedersøns og Elsebe Lavris Daatters Børn af Høsten, som døde af Pest

Mindetaflen i Dalby kirke.

1654 udi November Maant: Peder Børgesøn, Maren Børges Daatter, Mette Børges Daatter. Gud giffue denom paa Dommens Dag en gledelig Opstandelse«. Stenen blev taget op af gulvet i våbenhuset i 1895 og sat i den nordre mur i våbenhuset. Da man ca. 1950 lagde nyt gulv, fandt man rester af denne begravelse.

På kirkeskibets søndre væg hænger en mindetafle over unge fra Dalby sogn, der faldt i fire krige. Den blev anbragt over varmeapparatet i 1925.

Hans Sørensen faldt ved Isted 1850, men da vi ikke kender hans militærnummer, har vi ikke kunnet få oplysninger om de omstændigheder, hvorunder han faldt.

Carl Henrik Hansen var søn af slagter Jens Hansen i Dalby. Han var født i Køge og deltog i 4. infanteri regiments 8. kompagni i en rekognoscering ved Ragebøl den 17. marts 1864, hvor han faldt. Han blev begravet den 21. marts 1864 på Sønderborg kirkegård.

Frederik Lavrits Ingvorsen var en af de unge, der rejste til Amerika og kom derfor med i 1. verdenskrig. Han faldt imod slutningen af krigen. Hans kiste blev ført til Dalby kirkegård, efter at den i en kortere tid havde været sat ned i fransk jord. Graven findes på den ny kirkegård.

Rudolf Christian Martinsen blev skudt af tyskerne 7. april 1945. Han var sammen med andre samlet til våbenmøde i Haslev den 7. april 1945 om aftenen. Det var blevet opdaget af tyskerne. Fire mænd, deriblandt Rudolf Martinsen, Jenstrup, skulle transporteres til afhøring i Rødvig.

Ved Kalkgruben i Faxe gjorde man flugtforsøg. De to undslap, men direktør Ørum, SEAS, og Rudolf Martinsen blev skudt under flugtforsøget og blev fundet næste dags morgen. Rudolf Martinsen blev begravet på Dalby ny kirkegård, hvor beboerne i sognene samlede ind til et mindesmærke over den faldne frihedskæmper. I kirken fjøjede man et nyt stykke til den mindetavle, der var i kirken, og Rudolf Martinsens navn fik en plads derpå. Tavlen over de faldne er ikke hængt op i kirken, for at kirkegængerne skal have en bestemt nation, men for at minde dem om, at der også hos os var unge, der gav livet, for at vi kunne leve et liv i et frit land.

I koret findes 2 andre tavler, hvorpå man finder navnene på de præster, der har været sognepræster i Dalby-Tureby siden reformationen. I 1564 blev der hængt en sådan tavle op, som blev istandsat i 1743—44. Den nævnes også i 1758. Øjensynlig forfaldt den, og på den ene af de nuværende præstetavler står der: »Ophængt af ny ved hele Kirkens Istandsættelse og betydelige Forskiønnelse 1834.« Da denne tavle var fyldt med navne, blev der i 1928 lavet en til i samme stil. Tavlerne er meget smukke og passer godt ind i stolestadernes stil. Stolestaderne er nok også fornyet i 1834. Kordegnestolen stod indtil 1895 på sydsiden i koret, men blev da flyttet ind i skibet. Kirken er lang og smal, og det har været upraktisk at have kordegnen helt oppe i koret. Bænkene i koret betegnedes tidligere som konfirmandstolene.

Foruden pulpituret med orgelet har der været et andet pulpitur i kirken. Pastor Brandt skriver i en embedsbog 1801: »Hans Excellence Greve Moltke til Bregentved, har som Dalbye Kirkes Ejer ladet bygge en ophøjjet Stol i Kirken lige for Prædikestolen og tilladt nuværende Sognepræst Hannibal Brandt med Familie at betjene sig af samme, men forbeholder sig sin Ret til den ved Dødsfald eller under Vakance.« Fru Amalie Lindhard, hvis barndom var omkring 1855, skriver i 1915: »I min barndom var der et pulpitur i kirken ligefor prædikestolen. Det var herskabets kirkestol. Den hvilede på 2 søjler, som stod i Dalby og Jenstrup stolestader. Grønne silkegardiner kunne trækkes for, og der var stole til at sidde på. Jeg har flere gange siddet der, men det var underligt at være i højde med præsten, når han prædikede. Opgangen var ude på kirkegården tæt ved tværkirken. Det ses endnu på muren, hvor døren og trappen har været.« Hvornår pulpituret blev taget ned

vides ikke. I de sidste år, Moltke-slægten ejede Dalby kirke, var grevestolen i samme plan som de øvrige.

Forannævnte viser, at Moltke-slægten, Bregentved, har haft en nær tilknytning til Dalby kirke. En særlig forbindelse mellem præst og greve blev der, da pastor Markussen var præst i Dalby, idet han havde været huslærer på Bregentved. Og dette forhold har sikkert bidraget til, at Dalby kirke så tidligt som i 1843 fik et orgel, der blev bygget 1843 i Aabenraa hos Marcussen og Reuter og havde 7 stemmer. Ifølge tilbud af 16. marts 1841 lyder tilbudet på 400 species. Og 27. august 1843 modtager Marcussen og Reuter i Dalby 800 rigsbankdaler for orgelet. Men inden det kunne stilles op, blev der bygget et pulpitur. Opgangen dertil blev i de nordre kirkestole. Derfor var det tanken, at der under orgelet i sydsidens stol skulle laves en lignende beklædning som ved opgangen for at give symmetri; men dette blev ikke udført. På pulpiturets panelværk blev Moltke og Knuth slægtens våbenskjold malet samt indskriften: »Skænket af Fru Grevinde Maria Elisabeth Moltke til Bregentved Aar 1943«. Endvidere kom der til at stå: »Til Menighedens Opbyggelse og Kirkens Forskønnelse«.

I årenes løb blev der skiftet stemmer ud, så det blev en romantisk stemmesammensætning. I 1942 fandt man, at orgelet trængte til omforandring. Man regnede først med, at denne ville koste 770 kr., hvilket beløb lensgreve Christian Moltke, Bregentved, skænkede. Det viste sig da, at træværket var ormstukket, og orgelet måtte bygges helt om med ny facade, stemmesammensætning og pedaltransmission. Dette kostede ialt ca. 4000 kr. Og der blev altså på privat basis samlet mere end 3000 kr. sammen. Man bibeholdt de gamle inskriptioner og våbenskjoldene og føjede yderligere en inskription til: »Ombygget ved gaver fra Menigheden og Grevskabet Bregentved Aar 1943«. — Det blev indviet ved en gudstjeneste 29. august 1943, hvor biskop Rosendal, Roskilde, prædikede.

I kirken findes også et skib, der blev bygget ca. 1896 af en ung mand, der havde været ude at sejle. Holger Lindhard Pedersen var hans navn. Han kom efter sejlads syg hjem og begyndte at bygge skibet. Han så aldrig selv skibet ophængt i kirken. Han døde i 1898, kun 18 år gammel. I begyndelsen hængte skibet i midterskibet, men blev, da man fik lysekroner i kirken, anbragt ved overgangen fra midterskib til sideskib.

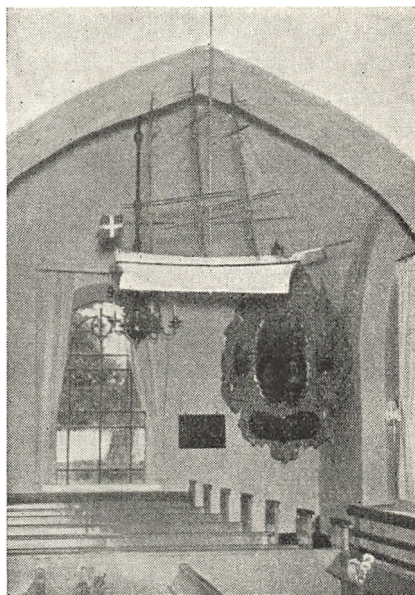
Den store lysekrone i kirken er skænket af afdøde brygger Christian Andersen, Rode. Lampetbelysningen blev indlagt i 1956 og 1958.

Inden vi går op i tårnet, vil vi se på kirkens smukke, dobbelte hoveddør imod vest. Inden denne dør kom i, var der en meget smallere dør, men det viste sig, da man skulle sætte den nuværende bredere dør i, at der tidligere havde siddet en dør af lignende størrelse som den nuværende. Tegningen til døren er tegnet af arkitekt V. Hammer, København, der havde rejst meget i udlandet for at studere kirkedøre, og vi synes, at der er fundet en smuk løsning. Det store smedearbejde er lavet af smedemester Christian Martinsen, Jenstrup, og snedkerarbejdet af snedkermester L. P. Hansen, Borup. I dobbeltdøren, som blev sat op 12. september 1926, findes 350 store, håndsmedede søm på dødens yderside.

Det er strengt at komme op i Dalby kirketårn med dets 52 trappetrin. Men det betaler sig at gøre sig den ulejlighed. For her oppe fra har man den skønneste udsigt. Og ikke mindst imod syd. Det fortælles, at en ung mand i Dalby i overmod havde sagt, at han fra glughullet kunne kaste en hammer helt ned i byens sydlige udkant. Efter sagnet blev resultatet, at han faldt ned og slog sig ihjel.

Men ellers er det de to dejlige klokker, der tiltrækker sig opmærksomheden. De har ringet fra slægt til slægt.

I mere end 400 år har den store klokke ringet. Den er nemlig fra 1538 og er vist støbt af Henricus de Campen fra Tyskland. På klokken findes et billede af Jomfru Maria, der bærer Jesusbarnet på sin højre arm. Hun bærer en krone på hovedet, hvorom der er en stråleglorie af roser og lillier samt af 4 skjolde med kirkeklokke. På klokkenes anden side findes et 15 cm højt relief af den velsignende Kristus med verdens-

Skibet i kirken.

kuglen — omgivet af 4 engle med skriftbånd og 4 flammesole. Klokkens tværmål er 110 cm. Imellem en frise af små korsblade er der en indskrift: »laudate domini in scibalis et bene sonatibus facta ef anno christa uorth blift in evicheit esa im anno MCXXXVIII«. Denne indskrift er vanskelig at oversætte på grund af flere fejl, men begyndelsen af skriftordet er hentet fra Ps. 150.5 og kan oversættes således: Lov Herren med Symbler og vellydende — er gjort i Christi Aar — Ordet bliver i Evighed Esai i det 40. — i Herrens Aar 1538. Den store klokke er meget tung, og inden den kom på kuglelejer, måtte der to mand til at trække den. Nu går det meget lettere.

Den lille klokke er fra 1630. Indskriften lyder: »Aus den Feuer bin ich geflossen Felix Fuchs hat mich gosen Ano 1630« og oversættes: »Fra ilden er jeg kommet — Felix Fuchs har støbt mig i 1630«.

Sammen med den store klokke er urværket knyttet. I kirkeregnskabet for 1745 hedder det: »I stedet for det gamle forældede og i mange år stående ur bestodtes et ganske nyt urværk, hvorfor urmagermesteren Johan Galla i Næstved efter foregående akkord er blevet betalt: 10/7 1745 for uret som i een optrækning ved perpendicular går i 30 timer — toug og jernlod, urcammer med sit behør samt de udenfor tårnet siddende viser, zierlig malet og kongelige navne C 6tis og M og zifferne med ægte guldforgylt urskive = ialt 110 rigsdaler.

Sognemændene i Dalby sogn skulle ellers transportere det gratis fra Næstved til Dalby, men de ville ikke gøre det, derfor måtte der lejes 5 bøndervogne, som betaltes med 2 mark og 8 skilling pr. vogn. Uret kom således til at koste ialt 112 rigsdaler 8 skilling. Klokkestilleren skal have et vist beløb årligt. Det nuværende urværk afløste et urværk som nævnes i 1665. Det gamle urværk med 1 stol, 2 hamre og 7 hjul indbragte ved salg 6 rigsdaler 77 skilling.

Tårnet har været udsat for vind og vejr. Derfor måtte det i 1739—40 bebindes med 4 ankre, da det var begyndt at »tage ritzer«. Og i 1920 måtte en del af tårnet tages ned og mures op. I sommeren 1957 slog lynet ned i kirkens tårn, så den østlige kam måtte bygges op igen.

Oven på skibets vestende har der været et spir, hvori der hængte en klokke. Man finder endnu på skibets vestende en tresidet stump af dette opbyggede spir. Den ottekantede lille bygning har været kronet med træspir, der i 1665 blev repareret af murermester, tømmermand og blytækker, og der brugtes bl. a. 600 blyøm samt farve og olie til at stryge

spiret an med, noget egetømmer m. m. I 1725 blev »det lidet spir på kirkens østre gavl«, der da kun var beklædt med brædder, belagte med kogte egespån, og dets kanter dækket med blylister. Spiret nævnes så sent som i 1758. Under taget, hvor spiret har været, mærker man, hvorledes rebet fra klokken, der gik ned til degnens stol ved korbuen, har slidt sig ind i murstenen.

En klokke i Dalby kirke blev afleveret i klokkeskat 1528.

Da hans kongelige majestæt i 1720 overtog kirken, var den meget brøstfældig, og der blev i 1721 ført til kirken fra Sparresholm 3800 stk. mursten, 200 stk. tagsten og 7 læster kalk fra Faxe. Og i 1725 blev der til reparation brugt 200 hulsten fra Magleby kirkelade.

Der må også her nævnes nogle af de ting, der i tidens løb er forsvundet fra kirken. En kirkeblok, blev anskaffet 1727—28 i stedet for en, der var bortstjålet. Der var også en solskive, som blev istandsat af en snedker fra Tureby 1668—69. Et krucifiks, der i 1743—44 blev malet med guld og fine farver af en mand fra Sengeløse. Det var i den tid, hvor håndværkerne måtte overnatte i kirken på grund af vejlængden. I 1732 blev der anskaffet en messehagel af karmoisinrødt fløjlv med sølv og alterklæde med sølvgalloner, det kongelige navn og krone og årstallet 1732. I 1746—47 nævnes en ubrugelig messehagel, der laves om, så den kan bruges til et svøb »at låne fattige ved barnedåb«. Vi må huske, at der ikke var varme i kirken dengang. Endelig nævnes en kirkebænk, der i 1661—62 stod i sakristiet, indeholdende kalk og disk med mere.

I 1729—30 anskaffes en blik-spærebøsse til at samle de fattiges penge i. Den er jo forlængst byttet med en messingbøsse og denne igen med en egetræsblok. Endelig står der i inventarieoversigten fra 1746—47: Et halsjern, som nylig er blevet repareret. Det blev anskaffet, for at de, der havde gjort sabbatsforsyndelser eller andet, kunne stå til spot og straf ved kirken. Noget som ikke var til gavn for kirken.

Der er igennem tiderne kostet store summer på Dalby kirke. Og det er glædeligt i protokoller og regnskaber at se den offervilje, der har været overfor kirken hos sognets beboere. Lige fra det Guds barn som i 1728 gav til kirken: Et gehæng-spænde med spids og sløjfe samt knapper til en værdi af 2 rigsdaler 4 mark 14 skilling og nogle småmønter af mindre værdi og til det, der igennem Dalby Kvindeforening og enkelte bidrag er skænket til kirkens forskønnelse.

DALBY KIRKES EJERE

Dalby kirke har efter reformationen dels hørt under kronen, dels under herregårdene. Prædikestolen fortæller, at omkring 1600 hørte kirken under Tryggevælde. Regnskaber fra 1660'erne fortæller os, at kirken fik sine indtægter af gårde, som hørte under kirken, og som Børge Pedersen i Høsten havde fæstet og Christen Grommesen i Rode og Peder Bonde i Dalby samt tavlepenge. Der er en indtægt på 18 rigsdaler 3 mk 2 skilling. Foruden vedligeholdelse af kirken en udgift til præsten for at skrive regnskabet, til 1 læs sand til kirkens gulv og olie til urværket samt brød og vin. En udgift på 49 rigsdaler ialt.

I 1670 gik kirken over til Peder Reetz iflg. et skøde af 20. jan. 1670. Også i hans enkes tid hørte kirken til Turebyholm. I 1720 blev Turebyholm udlagt til ryttergods, og kirken hørte under kronen, fra hvilken tid regnskaberne også er bevarede.

I ryttertidsens regnskaber er der kun een gård til kirken, nemlig den i Rode, som Egede svarer af til kirken. Undertiden er der ved de finere begravelser store indtægter. Ved en almindelig begravelse koster kun klokken noget, nemlig 24 skilling; men når degnen Ursins hustru i 1741 skal begraves under tårnet, må degnen derfor give 3 rigsdaler 32 skilling.

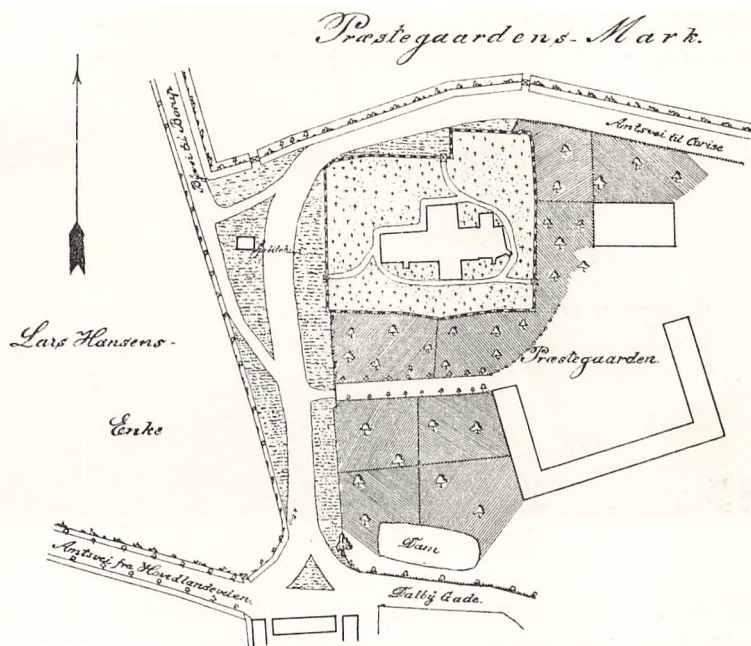
I 1747 overtog greve A. G. Moltke Dalby kirke, og under Bregentved hørte kirken indtil 1. januar 1912, hvorefter kirken gik over til selveje. Inden den gik over til selveje, måtte beboerne betale for renholdelsen af gangene. Men desuden varmeudgifter, som blev krævet op af kommunen. Nogle af beboerne skulle måske give 1 øre. Et sådant kirkevæрге regnskab over varme til Dalby kirke for året 1901 lyder: Indtægt kontantbeholdning for 1900: 56 kr. 25 øre, Optrævet bidrag for 1901: 90 kr. 97 øre; for ekstra varme ved missionsuge i 6 aftener: 12 kr. = ialt 159 kr. 22 øre. Af udgift nævnes til 11 td. kul 36 kr. 75 øre, for fyring i kakkellovnen 37 kr. 90 øre. For ekstra fyring ved missionsugen 6 kr. — altså 1 kr. pr. gang. Og man kan da slutte med en kassebeholdning på 78 kr. 57 øre.

DALBY KIRKEGÅRD

Omkring kirken fik de døde deres sidste hvilested. Og man ville gerne, at det sted, hvor ens kære blev lagt i jorden, skulle være i fred. Derfor blev der sat et stenhegn op, som senere blev overbygget med kridt- og

munkesten. Sådan ser vi det endnu på kirkegårdens øst- og sydmur. Overbygningen på østmuren er overvejende af munkesten i munkeskifte, mens sydmuren mest er af kridtkvadere.

Den første kirkegård omkring kirken var ikke stor. Dertil kom, at der på kirkegården lå en kirkelade, hvortil bønderne bragte deres tiende til kirkens opretholdelse. Den lå vist ved den nordøstlige kirkegårdsmur.

Dalby kirkegård inden udvidelsen i 1879.

En tid blev den brugt til beboelse, men den forfaldt mere og mere. Og i 1739 blev den revet ned, og materialerne blev hovedsagelig købt af præst, degn og kirkeværger og indbragte ikke en gang 6 rigsdaler.

Dalby kirke er ved brandtaksationerne steget således i værdi: i 1862 forsikret for 23.010 rigsdaler, i 1878 for 80.600 kr., i 1929 for 157.890 kr. og i 1960 for 502.610 kr.

I begyndelsen af 1800-tallet begyndte befolkningstallet at vokse. Ved kirkesynet 1834 ytres derfor, »at den indskrænkede kirkegård måtte så snart som muligt erholde den fornødne udvidelse«. På dette tidspunkt

lå der foran vestmuren en åben plads. En smal sti førte op ad en grøn skråning til den lille låge i kirkegårdsmuren, som kirkegængerne gik igennem. Porten var på nordsiden, men den blev kun lukket op, når der var begravelse. Omkring 1860 var der mest sorte trætors eller runde skjolde med hvide bogstaver. Der var gravskrifter, der kom igen flere steder, f.eks.: »O, venlige grav! i din skygge boer fred, dine tavse indvånere af sorgen ej ved« eller »Med sorgen og klagen hold måde«.

Først i 1876 forelå der et andragende om at få kirkegården udvidet imod vest til en linie i flugt med sprøjtehusets østre gavl, hvorved vejen

Den udvidede kirkegårds sydlåge.

skulle ændres. Hvis amtet nægter den vejforlæggelse, vil man søge ministeriet om tilladelse til at anlægge en assistens kirkegård på omtrent 2 skæpper land på det, vi kalder »Trekanten«. Det første forslag blev gennemført. Amtet vil rette vejen for 1250 kr., og stykket fra sprøjtehus til kirkegård vil blive lagt til kirkegården. Vejarbejdet udførtes i 1877. Og næste år byggede man en vestmur og en mur uden på den gamle nordmur og rev bagefter den gamle nordmur samt vestmuren ned. Inden udvidelsen var der en indgang imod vest lige for tårnet og en låge imod nord. 15. søndag e. Trin. 1879 blev det nye kirkegårdsstykke indviet af pastor Listov.

Det nye jordstykke blev ikke matrikuleret under kirken. Dette er først sket i 1960. Da hver by i sognet på den gamle kirkegård havde sit bestemte jordstykke, hvor den ene slægt efter den anden var begravet,

har det sikkert været vanskeligt at få folk til at vælge gravplads på det nye kirkegårdsstykke.

Også efter 1879 steg befolkningstallet i Dalby stærkt. Og da Bregentved afstod kirken, blev der på »Trekanten« afsat et jordstykke på 3 skp. land samt 1500 kr. til dræning og hegn. Et beløb, der af menighedsrådet blev anset for værende for lille, da man regnede med ringmur om kirkegården. Ministeriets konsulent syntes bedst om trådhegn med hæk inden for. Derfor blev beløbet ikke forhøjet.

I 1913 ansøgte Hans Larsen om at mageskifte de 3 skp. jord på »Trekanten« med et jordstykke af samme størrelse nord for den gamle kirkegård.

Men først i 1917, da præstegårdsjord blev bortsolgt, blev der virkelig arbejdet med anlægget af en ny kirkegård. Nu ville man gerne, inden præstejorden gik over i privateje, købe yderligere 1 td. land til den nye kirkegård, så det blev unødvendigt de første 50 år at grave ned i gamle begravelser. Endvidere skulle kirkegården være et smukt og hyggeligt anlæg og ikke alene en begravelsesplads, men en gravlund, de døde have. Følgende 5 mænd stod bagved dette: Proprietær N. J. Andersen, Snedkærgård, sognefoged N. Andersen, Frenderup, gårdejer L. P. Hansen, Rodegård, gårdejer Søren Rasmussen, Babberup, og gårdejer Chr. Hansen, Jenstrup. Den 18. marts 1917 henvendte man sig til ministeriet, og den 3. august fik man tilladelsen til at købe jorden. I januar 1918 samledes man på Snedkærgård og besluttede at holde et møde i Dalby forsamlingshus. Man beregnede udgifterne til 4—5000 kr., og der var fuld tilslutning til at foretage en indsamling i sognet til den nye kirkegård. Der tegnedes samme aften 500 kr. Og i de følgende uger blev der gået rundt med indsamlingslister. Man vedtog endvidere at sælge den store pil og rydde volden langs med jordemoderstræde. Husmand A. P. Larsen, Babberup, rydder pil og vold for 40 kr. Det forhøjedes dog senere til 60 kr. Den 8. marts 1918 havde man indsamlet 3253 kr.

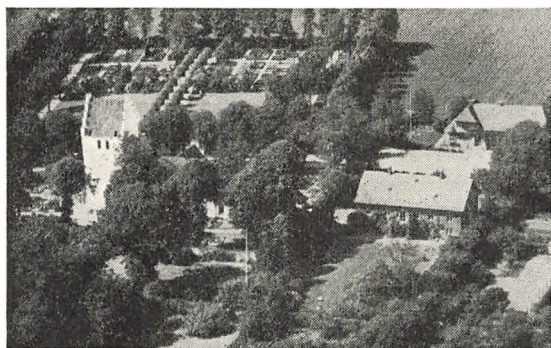
Tømrer A. P. Pedersen, Babberup, sætter nyt hegn for 2,60 kr. pr. alen, og gartner Chr. Jensen, Lillehedinge, planter avnbøghæk. Det lykkes ikke for sommeren at leje jorden ud; den besås med kålrabi, som ødelægges af jordlopper, derefter sås der turnips, der indbringer 300 kr. Gartner Chr. Jensen, Lillehedinge, vil beplante kirkegården for 1200 kr. og begyndte dermed i november 1918 og fortsatte i 1919.

Men i slutningen af 1918 tog den spanske syge stærkt fat i Dalby

sogn, og der blev rettet henvendelse fra flere om at tage denne nye kirkegård i brug.

Den 7. januar 1919 skulle den første begravelse være. Det var brugsuddeler Hans Christiansens hustru, der var død af den spanske syge. Formanden for udvalget, N. J. Andersen, talte ud fra Paludan Müllers digt »Abels Død«.

»Ja, det er rigtigt, tårerne og smerten, det er gravens kendingstegn, og her på denne plet jord vil der også i fremtiden rinde mange tårer.

Luftfotografi med den nye kirkegård.

Her vil de enkelte i den nulevende og i de kommende slægter komme til at stå med tårer, med savn og med smerte; men her vil også mange opleve, at de timer i et menneskes liv, hvor sorg og smerte er stor, og tårerne rinder, dog hører til vort livs rigeste, til dem der giver indhold og dybde hos et menneske.« Og til sidst nævnte N. J. Andersen, at man igennem det smukke anlæg har villet borttage noget af gravens uhygge og bragte en tak til alle, også til de kvinder, der havde skænket kirkegårdsporten.

Det var usædvanlig mildt vejr den dag ude på kirkegården, fortælles det. Efter »Kirkeklokke, når til sidst du lyder« indviede pastor Münster kirkegården, og fru Anna Christiansens kiste blev sænket i graven.

Der var indkommet til kirkegården 7414 kr. 50 øre, og da man havde betalt alt, var der 491 kr. 90 øre tilbage, som sammen med 100 kr. 91 øre i renter blev sat hen til et kapel på den nye kirkegård, en plan, der ikke blev realiseret.

Efterhånden som træer og buske voksede til på den nye kirkegård, blev der færre og færre, der blev begravet på den gamle kirkegård. Og da der i 1960 var blevet mange tomme gravpladser på den gamle kirkegård, begyndte man en gennemgribende regulering.

På grund af den stigende færdsel på amtsvejen måtte man i 1949 flytte den nordlige låge på den gamle kirkegård, så den kom til at være lige ud for lågen på den nye kirkegård.

På den nye kirkegård findes en lille mindelund med mindsten over medlem af den grundlovgivende rigsforsamling 1849, dyrlæge H. P. Bergmann, og en mindsten over forskolelærerinde, frk. K. M. Larsen.

Medens den gamle præstegårds udlænger lå ved præstegården, satte kirkegængerne deres heste og vogne derind, men da de blev revet ned i 1916, samlede beboerne i Dalby sogn ind til en rejsestald, der i 1917 blev opført ved den gamle kirkegårds sydlåge. Her blev også bygget et nødtørftshus. Begge dele kom til at tilhøre kommunen.

DALBY MENIGHEDSHUS

I et menighedsrådsmøde den 30. april 1934 i Dalby præstegård vedtog Dalby menighedsråd at undersøge muligheden for at rejse et menighedshus med tilhørende klokkerbolig. Man ville rejse huset på Dalby-Tureby præstekalds jord. Den 9. maj foreligger stiftsøvrighedens tilladelse til at opføre huset på præstekaldets jord, men det vil ikke kunne

Dalby Menighedshus efter udvidelsen.

forventes, at grunden afstås uden vederlag. Man vil da bygge huset, uden at byggegrunden fraskilles præstekaldet. Den 28. august vedtages det at indhente tilbud, der åbnes i præstegården den 7. september. Allerede den 25. september s. å. nedlægges grundstenen til Dalby menighedshus. Og heri hedder det:

»Midlerne til denne Bygning indkom dels ved Indsamling i Sognet, som gav mellem 4000 og 5000 kr., dels ved et Laan, der paa gunstige Vilkaar stilledes til Raadighed af en Mand her i Sognet.«

Derefter nævnes der, at grundstenene nedlagdes af sognepræsten, en repræsentant for ungdomsarbejdet og en repræsentant for søndagsskolearbejdet, og at initiativet til husets opførelse blev taget af Dalby samlede menighedsråd. Og der sluttes:

»Maatte Gud velsigne Gerningen, der skal øves her i denne Slægt og de kommende Slægter.

Ham ske Tak og Pris for hans Miskundhed.

P. M. V. Jørgen Nissen, Sognepræst.«

Manden, der havde udlånt de 10.000 kr., var rentier Jens Chr. Jensen, Druestrup, der, da pastor Nissen rejste fra Dalby, skænkede lånets rest-beløb.

Menighedsrådet bestod af følgende medlemmer: Harald Andersen, Høsten, Christian Hansen, Jenstrup, Otto Christensen, Jenstrup, K. M. Larsen, Dalby, Jens Pedersen, Druestrup overdrev, Jensigne Petersen, Høsten, Anton Sørensen, Rode.

Den 24. november 1934 oplystes det, at sognerådet har tilbudt at regulere og vedligeholde pladsen foran menighedshuset. Derfor har vi denne gode plads.

Allerede den 27. december kunne man indvie huset. Og siden da har denne dag været fejret ved menighedens og børnenes julefest.

Da pastor Nissen rejste i 1940, skænkede rentier Jens Chr. Jensen, Druestrup, de 10.000 kr., som han havde lånt menighedsrådet, og menighedshuset stod nu gældfrit. Derfor fremkom den tanke at tilskøde huset til kirken. Tilladelse hertil forelå 23. december 1940, og man fik nu byggegrunden gratis af Dalby-Tureby præstekald. Dette var en usædvanlig og god ordning.

I 1957 blev der bygget en tilbygning ud imod vejen, og heri indrettedes moderne toiletter.

Tureby kirke og klokkerboligen.

TUREBY KIRKE

Der er ikke to kirker, der er ens. Og det er Dalby og Tureby kirker heller ikke. Det ligger i sagens natur, at Tureby kirke ikke blev så stor, da der ikke var så mange til at opføre den og heller ikke så mange til at søge ind i den.

Man kunne ikke i Tureby sogn finde så højt et punkt som i Dalby og måtte derfor nøjes med den lille banke ved Tureby by, hvor kirken blev omgivet af landsbyens gårde og den større Turebygård. Da Turebygård voksede, kom kirken til at stå i et nærmere forhold til denne gård. Og da bøndergårdene efter svenskekrigene blev revet ned, blev herregården Turebyholms store længer bygget så nær op til kirken, at både kirkegårdens østmur og en del af sydmuren dannedes af herregårdens længer. Også i dag ligger herregården så tæt ved kirken, at det en mørk aftenstund kan være svært for en fremmed at finde kirken.

Den oprindelige kirke i Tureby har kun nået fra apsis og ned i midterskibet, hvor korsgangen er. Omkring 1400—1500 blev skibet forlænget med 2 hvælvinger, og fra denne tid er tårnet og sakristiet også. Derimod er de to store sideskibe først fra ca. 1720.

I den oprindelige kirke var der kridtkvadre, blandt andet også Faxekalk-kvadre som byggematerialer. Der har kun været eet vindue i hver langmur. At disse vinduer har siddet højt oppe, ser man, når man kommer op på hvælvingerne, hvor man ser spor af disse to små vinduer. I

det nordlige vindues buesmige ses en gul og rød palmet og derunder på hver side en menneskeskikkelse, af hvilke østkarmens er en verdslig mandsfigur i knælang rød kjortel.

Henimod 1500 måtte den oprindelige vestgavl vige for en vestforlængelse, der mest bestod af kridtkvadre. Senere byggedes tårnet, hvis overvægge næsten helt er af kridtkvadre, i hvilke blandt andet er skåret konturen af en træsko.

Sakristiet, der er samtidigt, er bygget af mursten med kridtkvaderbælter.

For de to sideskibes vedkommende kender vi nøjere årstal. Da Turebyholm i 1719 blev udlagt som ryttergods, blev der placeret flere hundrede ryttere på gården. Da disse rytter-soldater skulle gå i kirke hver søndag til trods for deres forskellige nationalitet og religion, var Tureby kirke ikke stor nok. Og i en fart fik man bygget de to store sideskibe. De blev bygget af små mursten og uden hvælvinger, men med gesimsværk. I regnskaber fra 1725 kaldes disse sideskibe for »den ny kirke, der vender i Sønder og Nør«. Allerede da blæser der sten af sideskibenes tage, ligesom en del mursten var sprungen på den nye kirkes vestre mur. Når man læser kirkesyn og regnskaber igennem, får man indtrykket af, at det er bygninger, der er opført i en fart. Op igennem tiderne har det været sideskibene, der har kostet de store summer i vedligeholdelse. Rytterbelægningen på Turebyholm fra 1719—1730 har altså været dyr for menigheden.

Den største bekostning skete vel nok i 1802. Da skulle der til den søndre fløj både lægter, sparrer, brædder og 500 gamle tagsten. Man fik dengang 100 tagsten for 1 rigsdaler. Til den nordre fløj skulle der bruges noget lignende træmateriale og 400 gamle tagsten. Sparreværk over kirkehvælvingerne og over sakristi trænger til afstivning og fire fag over koret omlægges. Hertil skal bruges 500 gamle tagsten samt 30 tønder melkalk à 5 mark pr. tønde. Og der skal bruges 1600 stk. 4 tommersøm og 100 stk. 6 tommersøm. I tårnet skal loftet forbedres, otte nye tårnlemme skal anskaffes, og der skal sættes en dør mellem tårnet og hvælvingerne på 7 kvarters højde og 5 kvarters bredde. Indvendig skal kirken afpuds og kalkes, og gulvene adskillige steder omlægges med nye brændte mursten. På kirken er der på det tidspunkt tre gamle vinduer, som indsættes på kirkens nordre side til mere lys i kirken. De fem af disse elleve vinduer bliver 3½ alen høje, fire 3 alen

3 tommer høje og to bliver 2 alen høje. Disse vinduer koster ialt 29 rigsdaler. Stolene repareres også — både i midterskib og fløjbygningerne.

Udvendig findes revner både på søndre og nordre fløjbygning, og der sættes et jernanker på muren af søndre fløjbygning. Endvidere skal herskabets stol og prædikestolen tages ned og stilles op igen »på dertil valgte steder«. Herskabets stole skal males tvende gange med perlefarve.

Endvidere havde man tænkt at adskille noget fra søndre fløjbygning til et våbenhus og dertil bruge den gamle dør, som aflægges i nordre fløj. Men dette blev dog ikke gennemført.

Hele arbejdet er beregnet til ca. 610 rigsdaler. Tømrerarbejdet udføres af Niels Larsen og Lars Larsen, Haslev, snedker- og malerarbejdet af Anders Erichsen, Haslev. Murerarbejdet udføres af O. C. Steinhauen, St. Linde, der i sit tilbud bemærker, at der er 1731 kvadratalen at sætte fuldkommen i stand, 8 gamle vindueshuller at gøre større og 3 nye at udhugge, døren for nordre fløj og en dør til herskabets gamle stol at til-mure og en ny at indrette til den nye herskabelige stol.

Vi forstår godt, at der i synsprotokollen for 1803 efter dette arbejdes udførelse står: »Ved denne Kirke er i afvigte Aar 1802 skeet en betydelig Hovedreparation. Kirken er ej heller alene fuldkommen istandsat, men endog meget er anvendt til Kirkens Prydelse; overalt ere nye Vinduer med store Ruder i prægtige Rammer anbragte, ja endog nye Vinduer indsatte der, hvor tilforn ingen have været for at forkaste en saa meget herligere Lysning. Nu i indeværende Aar findes Arbejdere i Kirken, som allevegne forfærdige nye Stole i den, og naar samme ere færdige, er Hensigten, at de skal males.« Også de efterfølgende år roses kirken af provsten, der siger, at det bliver »et sjældent syn, når man vil sætte denne kirke i sammenligning med andre«. Men allerede i 1829 falder gibsdækket i nordre sideskib ned. Lang tid går der ikke, inden stolene i nordre sideskib rådner. Det sker både i 1744 og 1845. Træk-vinduer i kirken 1834 afhjælper ikke fugtigheden. Det er først i de sidste år, man har afhjulpet fugtigheden ved dræning om murene, rør i muren og trækruder.

Da rytterne forsvandt fra Turebyholm i 1730, havde man i forhold til befolkningstallet en alt for stor kirke. Et særligt problem opstod der, da man skulle fyre det store kirkerum op. I 1878 fik man en ventilationskakkellovn. Og i 1922 skulle det være ekstra godt, derfor søgte man om tilladelse til at installere et kalorifere-varmeværk. Men skuffelsen var

stor, for i vintertiden fyrede man 12 timer i forvejen, og man kunne da opnå 12 graders varme i bænkehøjde, men ingenlunde overalt i kirken. Ministeriet fremkom imidlertid i 1923 med forslag til at råde bod på fejlen; men menighedsrådet blev enige om at gå bort fra varmesagen og i stedet for søge ministeriet om at få tilladelse til at fjerne det søndre sideskib. »Man opnåede herved, at varmeværket blev tilstrækkelig stort — og man forskønnede kirken, idet den blev lysere og mere stilfuld.« Imidlertid blev menighedsrådets formand, fru Johny Spandet, betænkelig ved denne plan, og der blev indbudt til et menighedsmøde, hvor det viste sig, at forsamlingen var imod fjernelsen af korsarmen. Men det hedder i menighedsrådets protokol: »At samme lille flok snart kommer på andre tanker, er ikke usandsynligt.« Man måtte så arbejde videre med varmeværkssagen, men ministeriet ville ikke dække merudgiften til udvidelsen af varmeværket; derfor besluttede man i stedet at opsætte en kakkelovn ved søndre sideskib.

Under sidste verdenskrig, hvor man havde dårligt brændsel, og det kneb med varmen i kirken, måtte man skille de to sideskibe fra med presenninger. Imidlertid kom der elektrisk varme i kirken i 1948, og nu behøver man ikke at skille sideskibene fra.

Tureby kirke er så stor, at alle Tureby sogns beboere kan være i kirken på een gang.

INVENTARIET I TUREBY KIRKE

I mange tilfælde er døbefonten det ældste inventar i kirken, men sådan er det ikke i Tureby kirke. Noget af det ældste i kirken er de seks fyldinger i dør fra kor til sakristi. Man mener, at de er fra 1525—1550. Rammen om fyldingerne er af nyere dato.

Tureby kirkes døbefont er en sandstensfont fra ca. 1625. På kummen findes udvendig halvkugleformede rosetter og under disse skiveornamenter. Den har en balustradeformet fod. Dåbsfadet er et blankt malmfad og har sikkert været der, siden døbefonten blev stillet op i kirken. Tinfadet, der er mindre, bærer indskriften OPS og KAD 1725. Disse bogstaver fortæller os, at fadet er skænket af Otto Pedersen (forpagter på Turebyholm) og hustru, fru Karen Anders datter. I regnskabet 1727—28 nævnes det, at Otto Pedersens hustru har skænket kirken en ny alterdug af cartum. Døbefontens tinkande er fra 1831.

Døbefonten står eller har stået på en grav; for i 1734—35 nævnes

det, at fonten var nedsunken i gulvet, fordi en grav var sunket. Fonten har været gået i stykker en gang, og den sekskantede kumme holdes sammen af et jernbånd.

På Tureby kirkegård er der fundet en firkantet granitkvader, der af pastor Olsen i 1863 blev sendt ind til Nationalmuseet. Muligvis har denne sten været foden til en romansk døbefont.

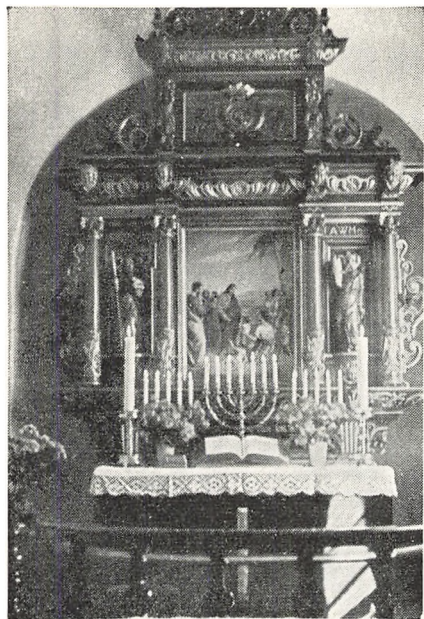
Da Moltke-slægten boede på Turebyholm, blev der ofret meget på Tureby kirke. I årene 1859—1861 istandsatte greve A. W. Moltke kirken og anskaffede nye ting til at pryde kirken med.

Først og fremmest blev den gamle, smukke altertavle istandsat, og endvidere blev der på siderne af altertavlen sat nogle vingestykker, ligesom der blev sat et nyt topstykke op. Altertavlen var ikke så høj, som den er nu, og den stod heller ikke ophøjet på brædder som nu og har sikkert kunnet stå nærmere ved apsis end nu. Foroven bærer alter-

Tureby kirkes døbefont.

tavlen inskriptionen Anno Christ 1626 og et reliefskåret C 4. På den ene side af altermaleriet ser man Moses med tavlerne og på den anden side Johannes Døberen med vandringsstaven og en bog med et lam på. Maleriet er fra 1859 og er malet af Andreas Hunæus, der malede billedet som 25-årig. Hunæus var døvstum og havde først lært skrædderhåndværket, inden han kom på akademiet. Maleriet viser Jesus, der velsigner de små børn, og under billedet på altertavlen står: »Uden I omvende Eder og blive som Børn komme I ingenlunde ind i Himmeriges Rige.« Vi har intet kendskab til, hvilket maleri der var førend 1859, men man gætter på, at det har været et nadverbillede. På alterets forside står: »Restaurer 1859 af A. W. Moltke«. Samtidig med at altertavlen

Tureby kirkes alter.

blev gjort i stand, blev der også lavet en ny alterskranke.

Inden restaureringen 1859 var vinduet bagved altertavlen ikke muret til. I 1840 anskaffes der f. eks. gardin dertil. I synsprotokollen for 1841 hedder det:

»Endnu tilføjes, at da der i kirken mangler messehagel og messeskjorte, kunne samme ønskes anskaffede uagtet alteret er flyttet ud fra væggen, da præsten her efter ældre sædvane stiller sig for alteret ligesom i de kirker, hvor alteret ikke er udflyttet.«

I 1959 blev alteret påny restaureret, ligesom der kom nyt alterforhæng, knæfald, messehagel og messeskjorte.

I 1957 havde mænd og kvinder i Tureby sogn syet et nyt altergulvtæppe, tegnet af arkitekt H. G. Skovgaard, hvis oldefar, pastor Luplau, var præst i Dalby-Tureby.

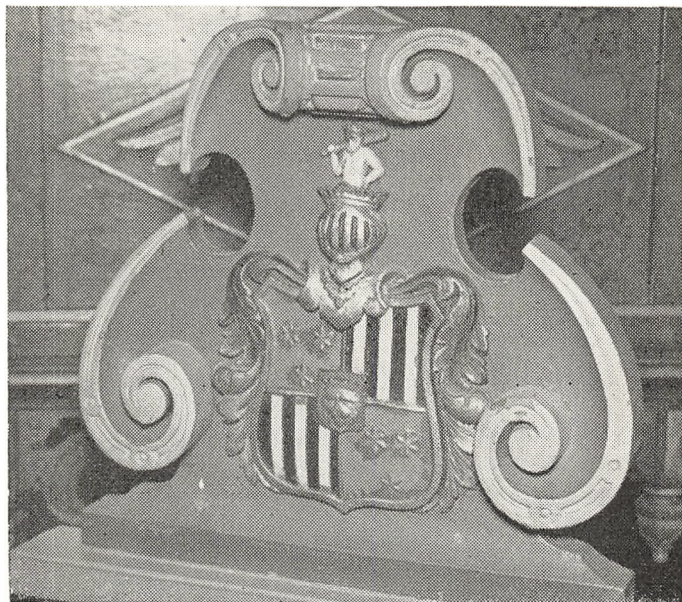
Et orgel fik kirken også i 1859. I kirken var et pulpitur, som vi hører om i kirkesynsbogen 1802. Der blev bygget en meget smuk orgelfacade med Moltkes initialer i topstykket. Foroven på orgelfacaden finder man en skikkelse på hver side. Den ene skikkelse synger fra nodeblad, den anden spiller på harpe. Midt i pulpituret findes Moltke-slægtens adelsvåben. Orgelet blev bygget af en orgelbygger ved navn Ramus. Bortset fra facaden blev orgelet helt fornyet i 1939. Det nye orgel kostede 6337 kroner. Nogle af pengene indkom ved fodboldkamp mellem sognerådet og menighedsrådet og ved basar.

En ualmindelig smuk dør mellem skib og våbenhus fik man også i 1859. Sct. Peder med nøglen i hånden findes på døren i snitværk. Og derved skal menigheden søndag efter søndag mindes om, at ordet lukker op for himmeriges rige.

Ved restaureringen 1859—1861 blev der også indsat nye jernvinduer,

og gulvet blev belagt med smukke fliser. Alt træværket blev opmalet og forgyldt. I alt anslås det, at der blev kostet for mindst 6000 rigsdaler på kirken i 1859—1861. Et meget stort beløb dengang.

Midterskibets stolestader er fra 1832 og er i renæssancestil. På de øverste stolestader findes forskellige adelsvåben. Der er tre i hver side.

Brügmanns våbenskjold.

På de tre stolestader ved prædikestolen findes adelsvåben for slægterne: Brügmann, Raben og Buchwaldt. Lensgreve A. G. Moltke var første gang gift med Christiane Frederikke Brügmann og anden gang gift med Sophie Hedevig Raben, og lensgreve Joachim Godske Moltke var gift med Georgine Buchwald. På stolestaderne i modsatte side har man følgende adelsvåben: Moltkes, Von der Maase's og Knuth's. Lensgreve A. W. Moltke var gift første gang med Frederikke Louise Knuth og anden gang med Marie Elisabeth Knuth, og F. Moltke var gift med Caroline von der Maase. Greverne har på denne måde villet ære grevinderne. Oprindeligt har rækkefølgen i søndre side været Moltke, Knuth og von der Maase, men ved opsætning og nedrivning af varmeapparat er der kommet uorden i rækkefølgen.

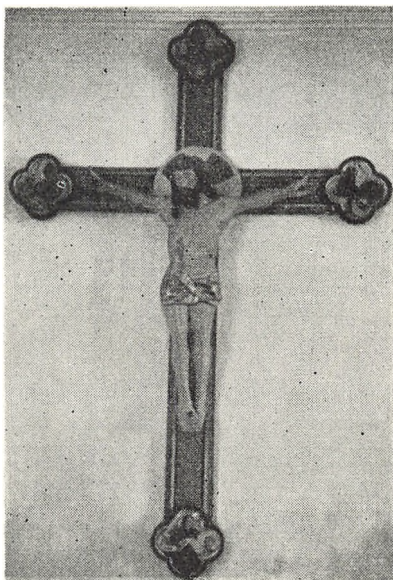
Krucifikset inden restaureringen.

I ryttergodstiden var der særlige officersstole, som nævnes i regnskabet 1725—26. Der nævnes også en kongens stol, som vel er overtaget af greven og flyttet i 1802.

Da kongen overtog kirken i 1720, forærede han ornamenter til kirken

(messehagel og messeskjorte), og dertil blev der lavet en kiste af ask. Denne er imidlertid ikke mere.

Indtil 1937 lå der på kirkeloftet et gammelt krucifiks, som oprindeligt havde hængt i buen mellem skib og kor, og som var fra 1500—1525. Arme og ben var afslået, og i det hele taget var det meget medtaget. De

Krucifikset efter restaureringen.

gamle i sognet kunne fortælle, at den præst, der lod krucifikset fjerne, blev vanvittig nogen tid efter. I dette sagn ligger sikkert den kendsgerning, at sognebeboerne anså det som en forhånelse, at det blev fjernet fra kirkerummet og lagt op på loftet. I 1937 blev det sat i stand, men det blev så stort, at det ikke kunne hænge i korbuen, og det blev derfor hængt op i søndre sideskib. På korsets fire ydre spidser findes symbolerne for de fire evangelister.

Prædikestolen blev som tidligere nævnt taget ned i 1802, og det kan se ud, som om de riflede fyldinger og hjørner er fra denne tid. Og i 1859 har den fået ekstra fyldinger. Foroven står der på prædikestolen: »Hvo som troer paa Sønnen haver evigt Liv. Johs. III 36.«

Tureby var en af de landsbyer, der kom til at lide meget under

Relikvieskrin fra 1200—1250.

svenskens indfald i landet 1658. Gårdene blev plyndrede. Og i kirken røvede svenskerne altersølvet. Derfor står der under den nuværende alterkalks fod: »DENNE KALCK ER GIORT TIL TOREBYE KIRCKE AAR 1658 DA DEN MET FLERE SAMT DET GANDSKE LAND VAR BLEFVEN RØFVIT. GUD SOM BOER UDI HIMMELN STYRE DENNEM SOM Udstrecke Deris Hender til at RØFVE HANS HUS OC FORDERFVE HANS MEENIGHED. Og oven på foden står: HVO SOM ÆDER CHRISTI KIØD OG DRICKER HANS BLOD HAFVER DET EVIGE LIF.

På undersiden af disken står der 1725. På oversiden er der graveret et cirkelkors og F 4's kronede spejlmonogram.

Kirken har desværre endnu ikke oblat-æske og vinkande af sølv. Begge er af porcellæn med sort farve. Der blev indført særkalke 1921.

I denne forbindelse må også nævnes de smukke alterlysestager, som er meget gamle. Den syvarmede lysestage er af nyere dato. Og Christian den 3.s bibel er lagt på alteret 1942.

I 1789 fandtes ved Tureby møllegård den ene side af et relikvieskrin, som sikkert har stået i Tureby kirke. Den blev 1827 indleveret til Nationalmuseet af en pastor Engelhardt. Den er vel efter reformationen taget ud af kirken som værende en papistisk genstand. Den fundne side er af

emaileret kobber. Fra venstre ser vi på langsiden en Jomfru Maria med scepter, derefter Kristus med lav bispehue og så Thomas med bibelen i venstre hånd og sværdet i højre. Omkring Kristi skikkelse er de fire evangelister. Siden af relikvieskrinet er fra 1200—1250.

GRAVMINDERNE I KIRKEN

I Tureby kirke var der også flere grave. Et regnskab fra 1728—1729 fortæller f. eks., at skoleholderen Barfoeds lig blev lagt i kirken. Men over denne og mange andre grave i kirken blev der ikke sat nogen sten.

Det blev der derimod over Ridder Mads Bølle og hustru Birte Daa, Turebygård. På nordvæggen i tårnet findes en gullandsk sten over dem. Indtil 1896 lå den i midtergangens østlige del. Der står på stenen: »Ano d(omi)ni MD Hær lighr welburdig ma(n)d Mat:s bøllæ Ryddherr«. Forover, i hjørnerne har man våbenskjolde ophængt i remme, nemlig Bølle's og Daa's, forneden Blaa's og Sneken's. I midten står ægteparret, han rustningsklædt med sværd, dolk og stridshammer og på hovedet lukket hjælm med vinger; hun med stort hovedtøj. Under deres fødder er dødningeben.

Endvidere findes der en ølandsk gravsten i søndre sideskibs gang. Denne sten er sikkert blevet flyttet fra sin oprindelige plads, da sideskibene blev bygget op. Da den ikke er udsat for stærkt slid, er den ikke taget op af gulvet. Indskriften på gravstenen lyder:

JHS (Jesus honinum salvator = Jesus menneskenes frelser) —
HER HVILER JEG I JESU NAFN I STILHEDS OG GUDS ROLIGE
HAVN — IEG TOMLET HAR I VERDEN HER I MØYE OG
ADSKILLIG FER — NU KOM MIN IESUS — GAF MIG ROE
HOS SIG I HELLIG HIEMMEL BOE — IEG SOVER NU I GRAF-
VEN HER. GUD TRØSTE IER SOM LEVER DER.

HER UNDER HVILER DEN ÆRLIGE OG VELAGTE NU
SALIGE MAND JENS ANDERSØN FH SKOFFOGED OG TIENIER
V. TUREBYHOLM SOM VAR BARNFØD UDI IYLLAND UDI
AARS ANNO 1668 DEN 9. JULII AF ERLIG EGTTE FORELDRE.
HANS FADER VAR ERLIGE OG VELAGDE MAND ANDERS
SØFRØNSSØN FORHEN BORGER OG VÆVER I AARS — HVIS
MODER OG ERLIGE OG GUDSFYRGTIGE KVENDE MARREN
IENS DAATTER. DEN SALIGE MAND LEFVEDE MED SIN

EFTERLATTE BEDRØFVEDE HUSTRU DORTHE POFVELS-
DAATTER. UDI 10 AAR — I DERES EGTESKAB VAR DE AF
GUD VELSIGNEDE MED 2 DØTTRE SOM MED DERIS SORRIG-
FULDE MODER EFTERLEFVER DENNE SALIGE MAND —
DØDE UDI INGELSTRUP ANNO 1709 D. 19. JULI I SIT ALDERS
42. AAR. GUD GIFVE HANNEM EN GLÆDELIG OPSTAN-
DELSE.

I sakristiet fandtes der tilbage i tiden åbne begravelser, hvad pastor H. Schousboe fandt utilfredsstillende og derfor ønskede, at kisterne skulle graves ned under tårnet, »hvorved vandtes 2de Ting, deels betoges Letsindigheden den Leilighed, som saa ofte er skeet, med en de kalder, Gud veed, hvoraf, Otto Giøe, at ombæres til Forlystelse hist og her, deels vandt jeg, som en nu aldrende Mand den Beqvemmelighed at faae tilbage et Aftrit for og efter Prædiken, som sandsynlig dertil er bygget. — Saalænge jeg havde Ungdommen har jeg aldrig villet gjøre nogen Begiæring derom, men nu i Alderdommen vilde jeg ved en og anden Leilighed finde en stoer Beqvemmelighed, naar dette Sted kunde indrettes til Præstens Brug med et Fag lyse Vinduer, og en Dør i paakommende Tilfælde ud til Kirke-Gaarden samt en Stoel og 2de Bænker efter Rummets Længde, saaledes, at der kunde blive Skrift-Stoel, isteden for den tossede Indretning, jeg nu i 25 Aar har maattet betiene mig af.«

Nogle dage senere kan skoleholder P. Schousboe, Kæderup, meddele, at han har undersøgt ligene i sakristiet og fundet, at der står 5 store og 2 mindre lig. Der var kun inskription til 3 kister. Kirkeværgerne hjalp ham med at flytte kisterne for om muligt imellem kisterne at finde plader, »men vi fandt intet uden et paa sort Atlask broderet Teppe, hvorpaa Giøernes Vaaben samt en inscription findes, som gav den beste Oplysning, hvoraf kan man slutte, at den Kiste, som staaer underst ved Muren, maae være den ældste, da den tillige er ganske raadden, og maa have tilhørt:

1. Eskild Gøyes — Herre til Skiøring Gaard i Falster og til Thurebye Gaard.
2. Hans Frue — Sebylla Gyldens ved Siden af Hendes Mand, men hvortil disse have staaet der, kan ikke siges.
3. Henrich Gøyes, Hr. Eskild Gøyes og Merentze Rosenkrants, deres Søn, Herre til Thurebye Gaard, død i Kiøbenhavn d. 28de Septbr. 1611.

4. Christian Giøe, Hr. Eskild Gøyes og Frue Merentze Rosenkrants, deres Søn, fød paa Thurebye d. 19de Aug. 1624, død sammesteds d. 22. Jan. 1628. Hans Liig har staaet 167 Aar.
5. Otto Giøe, hvis Liig er balsameret, Herre til Thurebye, Hr. Henrich Giøe og Frue Berete Brahe, deres Søn, fød paa Skiøring i Falster d. 4de Febr. 1604, død paa Thurebye d. 23. April 1642. Hans Liig har staaet 153 Aar.
6. Hr. Oberst Leutenant Kalkreutz, Ritmester ved Livgarden til Hest, hans Frue Dorothea, en Datter af Hr. Oberst Steenschinckel Herre til Beckeskau og Frue Anne Maria von Offenbergs fød 29de Jan. 1698, død d. 28. Martii 1729. Hendes Liig har staaet 66 Aar.
7. En Kiste til et Barn, ongefær paa 4 a 5 Aar, men hvem er vides ikke. Formodentlig er det vel et af Hr. Oberst Leutenant Kalkreutzs Børn, da Blye Pladen over Fruen viser, at hun var Moder til 5 Børn.«

I kirkeberetningerne er det særlig det balsamerede lig af Otto Giøe, der har tiltrukket sig opmærksomheden. Det hedder: »Det besynderlige herved er, at det døde Legeme ligger endnu ganske ufortæret, dog vissen og som en tørret fisk, og skal det adskillige Gange være forsynet med Linned som alt er forraadnet; dog har han paa Hovedet en rund Hue, kantet med Guldkniplinger. Han har været særdeles høj, thi det døde Legeme, ihvor indtørret det er, fattes saare lidet i 3de Alen.«

Det er vel naturligt, at disse kister så er sat ud på kirkegården, men hvor vides ikke. I hvert fald hører vi ikke i synsprotokollerne om disse kister fra 1802 og til i dag.

Tureby kirkes klokke er ikke af høj ælde. I 1741 hedder det i kirke-regnskabet, at det på kirkesessionen er bestemt, at der til denne kirke skal støbes en liden ny klokke ungefær på 1 skippund eller 13 lispund 8 pund. Der blev overladt Tureby kirke en gammel klokke fra Stenløse kirke a 15 lispund for 40 rigsdaler, og man regner med, at de 10 pct. går fra i ilden. Holtzmann i København får 13 rigsdaler 48 skilling for at støbe den. Ialt kommer den nye klokke med knebel og ophængning til at koste 63 rigsdaler 48 skilling. I årene fra 1830—1836 kunne denne klokke ikke lyde, fordi den var revnet; men i 1836 omstøbtes den af J. C. og H. Gamst. Og i 1850 er den anden klokke støbt om af H. Gamst og H. C. Lund. Og det er disse to små klokker, der søndag efter søndag lyder fra Tureby kirketårn, der er 16 meter højt.

På grund af herregårdens store længer hører den østlige del af Tureby sogn ikke så tit Tureby kirkeklokke som Dalby kirkeklokke.

Tureby kirkeklokker.

TUREBY KIRKEGAARD

Som tidligere nævnt lå herregårdsbygningerne så tæt ved kirken, at nogle af længerne dannede kirkegårdsмур. I dag er der een længe, der på et stykke af østmuren danner kirkegårdsмур. Når der graves på kirkegården i den nordøstlige del, kan man endnu finde spor af en anden bygning, der altså har ligget på kirkegården. I 1725 nævnes dobbelte stengærder omkring kirkegården, og senere nævnes der også stakit. I 1822 bliver kirkegården planeret, og i 1836 begynder man opførelsen af et stykke ringmur, der fuldføres i 1838. Ca. 1880 blev det nødvendigt med en kirkegårdsudvidelse. Det stykke, der blev lagt til, lå vest for den gamle kirkegård. Der blev imod vest ikke bygget en ringmur, men et stakit, som stod til 1947, da der yderligere blev lagt et stykke jord til kirkegården imod vest. Det var ikke, fordi man manglede gravpladser, at man gjorde dette; men det var fordi det nye indtagne stykke lå hen bevokset med skræpper og skæmmede kirke og kirkegård.

På tårnets sydмур findes mindeplade over kammerherre, major Commandeur af Danebrog og dannebrogsmænd Herman Frederich Rostgaard v. d. Maase, der døde på Turebyholm 23. september 1866 og blev begravet ved kirken 29. september s. å., og hans hustru Maren Olivia von der Maase, der døde på Bregentved 26. november 1877 og begravet ved kirken 1. december s. å. Der er af de ældre blevet talt om, at kisterne blev sat ned i en gravhvælving ved tårnet.

Ifølge kirkeregnskab har forpagter Otto Pedersen, Turebyholm, haft gravsted på den sydvestlige side af koret. Hans enke, Anna Margrethe, får i 1741 lov til at opføre et stakitværk om hendes mands, hans faders og hendes børns ligsted imod en betaling af 10 rigsdaler.

Endvidere har der på tårnets nordside været gravpladser for cancelliråd Nyholm og hans familie.

Ligkapellet blev opført ca. 1900 og nødtørftshuset i 1924. Det sidstnævnte er just ingen pryde for kirkegården. Man må håbe, at der ad åre kan findes en anden løsning.

KIRKETIENDELADEN

I kirkegårdens nærhed ligger den gamle kirketiendelade med de alentykke mure. Hertil bragtes kirketienden in natura. Da man ikke længere bragte tiende in natura, blev laden omdannet til beboelse og har i årenes løb undergået store forandringer. Allerede i 1795 lagde man sine rejsekapper her. Samme år hedder det om klokkerhuset: »Huset har været der i mange Tider, det består af 6 fag.« I den sydlige del af huset er der nu i de senere år indrettet en lille sal, der kaldes »Tureby Kirkestue«. Da klokkerhuset samtidig var bolig for en husmand ved gården, og den mand, der blev sat ind i huset som husmand, skulle være klokker ved kirken, har menighedsrådet siden 1923 lejet denne bygning, og i 1959 har man lejet den for 50 år af greve H. H. Moltke, Turebyholm.

KIRKENS EJERE

Umiddelbart efter reformationen hørte Tureby kirke under kronen, men 6. oktober 1604 fik Henrik Giøe til Turebygård kaldsretten til kirken, som gik videre til de næste herrer til Turebygård og Turebyholm.

I 1719 blev Turebyholm udlagt til ryttergods, og kirken kom igen under kronen. Regnskaber fra 1744 fortæller, at kirken ikke har så mange indtægter, og derfor får den 300 rigsdaler i tilskud, da der sælges kirker fra Gjorslev gods. Kirken havde kun et jordstykke ved Børsted, derimod ingen gårde, der gav indtægter.

I 1747 overgik kirken til greve A. G. Moltke, og siden da var kirken i Moltke-slægtens eje, indtil Tureby menighedsråd overtog den 1. januar 1911.

Kirkejorden ved Børsted (matr. 2) hørte til Tureby kirke indtil 1872. Der blev bygget på jordlodden 1865, men jorden var endnu nogle år lejet til en gårdmand i Skrodsbjerg.

Tureby kirke er steget i værdi igennem årene. I 1848 var den forsikret for 15.000 rigsdaler, i 1877 for 55.055 kr., i 1928 for 129.000 kr. og i 1960 for 343.900 kr.

Vi har også et kirkevarmeregnskab fra Tureby kirke. Det er fra 1901 og viser, at sognerådet lignede 78 kr. 49 øre, men da 10 hl kul koster 31,70 kr. og 39 fyringer a 1,20 kr. koster 46,80 kr., og der var en underbalance på 25,06 kr. fra 1900, bliver der et underskud på 25 kr. 06 øre. Det var små beløb dengang.

MENIGHEDSRÅDENE

Fra 1. januar 1904 skulle der i hvert sogn vælges menighedsråd. I Dalby og Tureby sogne fandt valget sted i december 1903. I Dalby sogn valgtes: Lærerinde Anna Larsen, Druestrup, købmand S. J. Lindhard, Dalby, husmand Niels Rasmussen, Ullerødshuset, og gårdmand Jens Chr. Jensens hustru i Druestrup. — Og i Tureby sogn valgtes: Gårdbestyrer H. P. Christensen, Kæderup, gårdbestyrer Hans C. Andersens hustru, Kæderup, smed P. Richardt, Turebyholm, og forpagter Sv. Spandet, Turebylille.

Begge menighedsråd samles første gang i Dalby præstegård den 14. januar 1904 kl. 5.30. Provst Blom vælges som formand. Da kirkerne ikke er selvejende, bliver der ikke noget at bestemme med hensyn til bygningerne.

I 1904 beslutter man at indføre »Psalmebog for Kirke og Hjem« til brug ved gudstjenesterne. Der var hængt salmenumre op hver søndag både til de gamle og nye salmebøger. Først i 1906 bestemmes det, at man helt og holdent skal gå over til den nye salmebog fra 1899.

I 1904 udtaler Dalby menighedsråd overfor Dalby forsamlingshus' bestyrelse, at man, når der vælges ny vært, bestemmer, at der ikke må skænkes spiritus, heller ikke ved sluttede selskaber. Samme år søger man også sognerådet om at få sygeplejerske i Dalby sogn, således at hun får frit ophold og fri kost på Asylet. Sognerådet vil ikke bevilge det, da de

i Tureby sogn valgte medlemmer er imod det. Derfor henvender Dalby menighedsråd sig til Tureby menighedsråd for at få deres anbefaling. Men dette menighedsråd vil kun anbefale det, hvis Tureby sogn får del i sygeplejersken. Man havde ellers diakonisse i Tureby sogn. Imidlertid blev der nogle år senere sygeplejerske i begge sognene. Det var altså ikke frugtesløst, det arbejde menighedsrådet havde gjort.

I 1908 begyndte man så at tænke på, at kirkerne skulle gå over til selveje. Murermester Nielsen, Babberup, og tømrermester Frederiksen, Borup, undersøger kirkens vedligeholdelsesstand. Da orgelet er 65 år gammelt, og der er svamp i nogle af kirkestolene, anser man ikke 800 kroner for tilstrækkeligt til en reparation i nærmere tid. Derimod regnede man med, at 3500 kroner til fremtidige vedligeholdelser er nok. Der regnes nemlig med 500 kroner til den årlige vedligeholdelse. Provst Oksen skriver: »Der er taget hensyn til de stigende priser på arbejds løn og materialer, ligesom kirkegårdens renholdelse er medregnet.« Når vi nu ser det bagfra, så synes vi at det kunne slet ikke slå til. Allerede i 1926—27 var de årlige udgifter dertil oppe på over 2000 kr. Og siden er det steget meget. Da Dalby kirke 1. januar 1912 gik over til selveje, fik kirken på post 1 ialt 12.500 kroner, på post 2 ialt 3300 kroner og på post 3 ialt 3500 kroner. Senere gik post 1 ned til 9750 kroner, hvoraf kirkerne årligt får renterne. Post 2 og 3 blev lagt sammen til een post og har en forskellig størrelse, alt eftersom der tages af den.

Tureby kirke bliver selvejende 1. januar 1911. Taget er ikke godt, så man får 600 kroner til at istandsætte det med det samme, og menighedsrådet regner heller ikke med, at 400 kroner til den årlige vedligeholdelse er nok. På post 1 sættes 10.000 kroner, på post 2 intet og på post 3 sættes 2500 kroner. Post 1 gik senere ned til 8750 kroner.

Provsten forsikrer, at disse beløb er så store, at kirkerne kan hvidtes udvendig hvert 3. år og indvendig hvert 5. år, og kirkegården samtidig renholdes. Disse beløb dækker ikke meget af de løbende udgifter i dag. Men ingen kunne jo dengang vide, at priserne ville løbe sådan i vejret.

Formænd for Dalby menighedsråd:

1904—1913: Provst Blom.

1914—1924: Pastor G. Münster.

1924—1926: Brygger Chr. Andersen, Rode.

1926—1930: Pastor G. Münster.
1932—1940: Pastor J. Nissen.
1940— : Pastor A. Majvang.

Formænd for Tureby menighedsråd:

1904—1913: Provst H. Blom.
1914—1926: Fru Johny Spandet, Turebylille.
1926—1928: Forpagter Sv. Spandet, Turebylille.
1928—1932: Pastor G. Münster.
1932—1934: Gårdejer Chr. Jensen, Børsted.
1934—1938: Gårdejer Carl Christiansen, Børsted.
1938—1945: Gårdejer Ejnar Rasmussen, Børsted.
1945—1957: Sognefoged Aage Andersen, Kæderup.
1957— : Pastor A. Majvang.

KLOKKERE OG GRAVERE VED DALBY OG TUREBY KIRKER

Det var degnens opgave at ringe med klokkerne ved gudstjeneste og holde kirken ren. Da degneembederne blev nedlagt, gik denne opgave over til kirkebylæreren. Det var for Dalby sogns vedkommende læreren i Dalby by og for Tureby sogns vedkommende læreren i Kæderup. I regelen traf læreren en privat ordning med en eller anden i sognet. Omkring 1850 havde Degne-Jakob (i den gamle degnebolig) denne opgave i kirken. Degne-Jakob gik på arbejde i Bregentved Have, og hans kone klarede både rengøringen og klokkeringningen ved Dalby kirke. Dengang blev der ringet både morgen, middag og aften. Om middagen blev der ringet kl. 11.30, for at folk, der arbejdede i marken, kunne tage hjem og holde middag. Omkring 1870 traf lærer Engell, Dalby, den ordning med Peder Jensen, Dalby, at han ringede og holdt kirken ren for 20 kroner om året, men så skulle han ikke ringe om middagen. Fra Bregentved fik Peder Jensen betaling for bælgrødning samt 4 kroner for at stille uret hver dag.

I Tureby sogn boede klokkeren i Klokkerhuset ved Turebyholms kirke. I 1795 beboes det af Anders Hansen. Og det hedder om husets beboer: »Er som Klokke-Ringer og opvarter ved kirken, og såvel Kirke betientene som Sognefolkene benytter sig deraf, når der er kirketjeneste.« Det vil sige, at man lagde sine rejsekapper derind, når man kom til gudstjeneste.

Omkring 1870 var Jørgen Sørensen klokker, og han afløstes cirka 1880 af sin svigersøn Christian Nielsen.

Den mand, der renholdt gangene på kirkegårdene, fik sin betaling af kommunalbestyrelsen, efter at en sådan var indført. På Dalby kirkegård holdtes gangene omkring 1850 af Niels Johansen, Jenstrup, for 6 rigsdaler årligt. Og ved samme tid lod gartner Galthen Tureby kirkegårds gange holde for 3 rigsdaler årligt.

I 1904 frasiger lærer Engell, Dalby, og lærer Jakobsen, Kæderup, sig klokkeringning og renholdelse af kirken. Dalby menighedsråd antager bødker Anders Jakobsen, Dalby, for en betaling af 90 kroner årligt, og Tureby menighedsråd antager Christian Nielsen for 60 kroner årligt.

Klokker- og graver-stilling blev naturligt knyttet sammen. Indtil da havde det også været de samme mennesker, som havde begge bestillinger, men nu var det menighedsrådene, der kom til at antage disse. I Dalby var det først Anders Jakobsen, så hans enke Trine, der 1. april 1934 afløstes af Peder Larsen og denne igen af Svend Olsen 15. november 1936.

I Tureby beklædtes klokker- og graverstillingen til 1916 af Christian Nielsen, hvorefter fulgte Vilhelm Larsen til 1920, derefter Hans P. Thomsen, der 1. april 1924 afløstes af Viggo Hansen, og endelig tiltrådte Magnus Hansen stillingen 1. november 1944.

TILLYSNINGSBØGERNE I TUREBY KIRKE

I Dalby kirke er de ældste tillysningsbøger fra kirken gået tabt. Derimod har vi i Tureby kirke tillysningsbøger fra 1792. Man får ved læsningen af disse et indtryk af, at disse tillysninger fra prædikestolen betød meget for menigheden. Der var ikke blot lysning af ægteskab eller meddelelse om næste gudstjeneste. Nej, der var bekendtgørelser, som man nu kan læse i almanak eller avis. Men mange kunne ikke læse dengang, og avis var der jo kun en enkelt af.

Hvis vi den 24. søndag efter Trinitatis 1792 havde siddet i Tureby kirke, kunne vi høre pastor H. Schousboe: »Menigheden tilkendegives, at på onsdag har vi første kvarter kl. 4 — 42 minutter formiddag. Samme dag står solen op 8 — 5 minutter, går ned kl. 3 — 55 minutter.«

Endvidere: »Da nu vinterlæsningen skal tage sin begyndelse, tilkendegives herved for menigheden, at herefter bliver læst i byerne 2 aftener om ugen, nemlig tirsdag og fredag aften, således at der læses 2 gange

i Kæderup, hvor ungdommen fra Nyby skal møde, og hver 3. gang i Børsted, og skal efter ordenen begyndes på tirsdag aften hos gårdmand Anders Jensen i Kæderup, næste tirsdag aften hos sognefogeden Peder Jørgensen i Børsted. De unge advares nu flittigen at søge vinterlæsningen.«

Og videre: »På tirsdag 8 dage, som er 27. november, møder sogne-mændene her i sognet i Kæderup skole med deres fattiges korn efter samme ansætning som i fjor, godt mål og godt forsvarligt korn, rug eller byg, lige som enhver bedst kan overkomme. På samme tid møder de faste fattige for at modtage, hvad enhver kan tilkomme.«

Søndag efter søndag blev det fortalt om solens bane. 3. søndag i advent hedder det: »Menigheden tilkendegives, at på onsdag står solen op kl. 8.23 minutter, går ned kl. 3.27 minutter. På torsdag har vi første kvarter kl. 2.37 minutter eftermiddag. På fredag indtræffer Vinter-Solhverv, som gør den korteste dag og længste nat.«

Eller lad os høre 1. juledag samme år: »Menigheden erindres, at da Hans Kgl. Majestæt har allernådigst forundt indvånerne i Laurvigen, som ved en ulykkelig ildsvåde har forlist 81.900 rigsdaler både af deres boliger og ejendom, at der må ombæres til alle og enhver af menigheden her i kirken en tavle, hvorudi de godvilligen vil meddele disse afbrændte en liden gave efter evne, hvilket Gud igen vil rigeligen vel-signe og ville vi frabede al ulykke i dette og andet tilfælde fra enhver især. I denne hensigt er det derfor, at her i morgen bliver ombåren en tavle til enhver som af christelig medlidenhed vil række disse hårdt trængende medmennesker hånden.«

2. påskedag 1793 bekendtgøres: »På søndag holdes den gudelige Confirmation i Dalby kirke, hvor tjenesten begynder præcis kl. 7« (altså fra morgen stunden). »Men her (Tureby kirke) begynder tjenesten kl. 11. Samme dag bliver en tavle ombåren til Opfostringshuset i København.«

Jubilate søndag 1794: »På fredag, som er St. Bededag, bliver først prædiken. Samme dag bliver en tavle ombåren for de kristne fanger i Tyrkiet. På søndag altergang for de unge. De unge advares nu samtidig at møde til overhørelse førstkommende torsdag, da ifald nogen skulle blive borte, må de selv tilskrive sig de ubehagelige følger, som deraf kan flyde.«

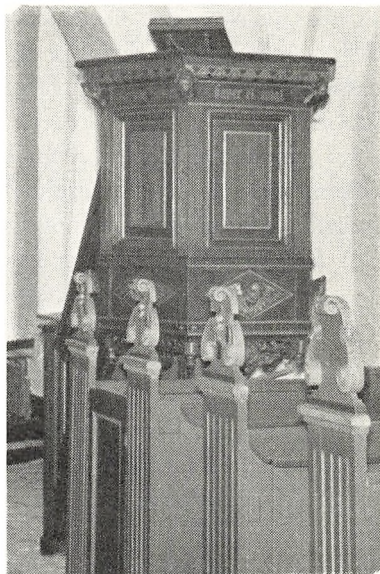
10. søndag efter Trinitatis 1794: »Da nu kornhøsten for dette år lykkeligen, Gud være lovet, er overstået, så tilsiges herved de forældre,

hvis børn søge Kæderup skole, at lade dem møde hos mig i morgen og derefter flittig vedblive og ikke selv give anledning til forsømmelse.« Det er skoleholderen i Kæderup, der skriver dette i bogen.

2. søndag i advent 1796: »De 6 rigsdaler, som Hendes Nåde Grevinde Wedel årlig skænker til Tureby sogns fattige, bliver i morgen formiddag kl. 9 uddelt i Kæderup skole til følgende fattige, som have lægd, nemlig den blinde Mads Jensen i Kæderup 1 rigsdaler 1 mark 8 skilling, Ole Olsens kone, Kæderup, 1 rigsdaler 1 mark 8 skilling, enken Anna Peders 1 rigsdaler 1 mark, Hans Olsens enke i Koldinghus 1 rigsdaler 1 mark og den halte skræder ibid. 1 rigsdaler 1 mark, som er 6 rigsdaler.«

14. søndag efter Trinitatis 1797: »I morgen 8 dage kl. 9 møder de unge mennesker her af sognet hos mig, som agter sig til Confirmation til førstkommende påske for at overhøres og indtegnes. Skulle der iblandt dem findes de, der ligesom det fandtes i fjor, ikke kan læse i bogen, skønt de have skolen i byen, må de ikke fortryde, at de uden at indskrives bliver vist til skolen. Og anstår det dem ikke, men hellere vil stræbe at snige sig frem i et andet sogn, geråder det mig aldrig til vanære, som viser nidkærhed i mit embede. Men om forældre og foresatte har ære af at lade deres børn opvokse i vankundighed 10 skridt fra skolen, må de selv bedømme.«

Vi kan forstå, at der var mange ting at høre på foruden prædikenen om søndagen i Tureby kirke. Nu må det siges, at pastor Schousboe også var meget omhyggelig med sine bekendtgørelser. Tid og udvikling har udslettet disse bekendtgørelser. Endnu er der visse offentlige bekendtgørelser, som *skal* bekendtgøres ved kirkestævne, men de er få.

Tureby kirkes prædikestol.

PRÆSTERNE I DALBY-TUREBY

Det vil være naturligt nu at nævne navnene på de præster, der har gjort tjeneste i Dalby og Tureby kirker. Hidtil har man ikke kunne føre præsterækken længere tilbage end til reformationen (1536), hvor man vel nok fik ny præst. Da embedet i gammel tid gjaldt for at være et »fedt« embede, blev der ikke så mange forflytninger og heller ikke så mange præsteskitter. I de mere end 400 år har der kun været 22 sognepræster.

Jeg nævner her rækken sammen med de oplysninger, man har kunnet indhente om de enkelte præster fra forskellige kilder. For de første præsters vedkommende er oplysningerne sparsomme.

1. *Berthel Pedersen*, præst her i 28 år, døde 1564.
2. *Hans Mariager*, kaldet hertil 1564, død her 1576.
3. *Magister Poul Nielsen*, kaldet hertil 1576, død her 1596.
4. *Mads Madsen*, kaldet hertil 1596, død her 1601.

5. *Jørgen Lauritsen*, kaldet hertil 1601, død her oktober 1616. Se under Dalby kirke om epitafier i kirken. Hans enke, Margrete Pedersdatter (latinske Margarita Petrea) blev gift med eftermanden.

6. *Niels Desiderius Foss*, kaldet hertil 1616. Han blev ordineret som præst 22. oktober 1615 og var derefter personel kapellan i Dalby-T. Og da hans sognepræst døde, blev den 27-årige præst gift med dennes enke, der sad med 6 børn. Se under epitafiet i Dalby kirke. Han døde 1652. Vi har hans kaldsbrev, der lyder: »Vi efterskrevne Richard Lavridsen, ærlig og velbaarne Fru Birgitte Brahes til Turebygaard, Fuldmægtig-Foged, paa min gode og gunstige Husbonds Vegne udi hendes Fraværelse, Jomfru Birgitte Thott til Kielstrup, Hr. Christen Jensen, Sognepræst til Roholte Sogn, Herredsprovst i Faxe Herred, Jørgen Olufsen i Frenderup, Herredsfoged i Faxe Herred, Anders Væver, Kirkeværgen til Dalby Kirke, Oluf Lavridsen i Druestrup, Jens Hansen ibidem, Henning Lavridsen i Roede, Joen Hansen i Høsten, sognemænd i Dalby Sogn, Thomas Andersen i Tureby, Jens Sverche, Anders Hansen, Niels Hansen i Børsted, sognemænd i Tureby Sogn, gør alle vitterligt, at efterdi Gud den Almægtige haver hjemkaldt salig Hr. Jørgen Lauritsen, som var Sognepræst i Dalby og Tureby Sogne fra denne Verden til det

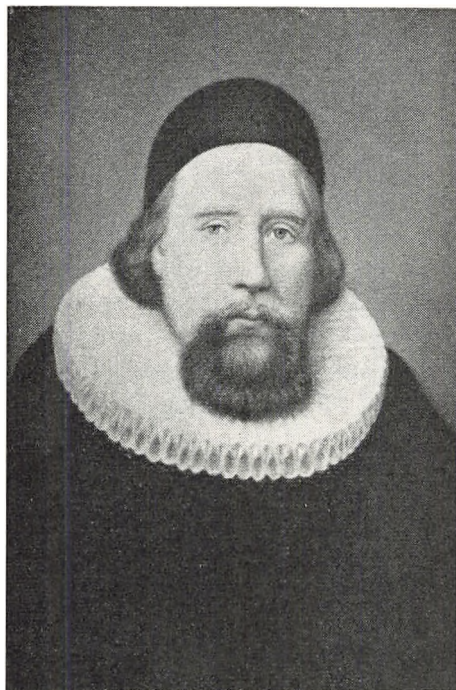
evige Liv, da har vi først bedet den almægtige Gud, at han vilde forsørge os med en god Sjælesørger igen, sit hellige Navn til Ære og os til Salighedens Gavn. Saa haver Gud det saa forskikket, at vi har kaldet og udvalgt og med dette vor åbne beseglede Kaldsbrevs Kaldelse og Udvælgelse hæderlig og vellærd Mand Hr. Niels Desiderii Søn til Sognepræst og Sjælesørger udi fornævnte Dalby og Tureby Sogne. Eftersom vi haver hørt tit hans Prædiken og befunden den retsindig at være, og at han haver et godt Rygte, det, som han haver været hidindtil, thi ere vi nemlig udi Dalby Sogn ydmygeligen begærende af vores gunstige Hr. Lensmand, ærlig og velbaarne Christopher Giøe Kgl. Majestæts Befalingsmand i Trøggevælde, desligeste vi underdanige i Tureby Sogn ere af den rette Øvrighed til Tureby Kirke, ærlig og velbaarne Fru Birgitte Brahe til Turebygaard og ydmygeligen begærendes, at Deres Velbaarenhed med os ville samtykke og fornævnte hæderlig Hr. Niels Desiderii Søn med os foreskrive til Superintendenten hæderlig højtærede Mand Doctor Hans Resen, at hand med os ville samtykke og samme hans Kald confirmere, hvor vi kunde til Vidnesbyrd sætte vores Signeter her neden under eller sædvanlige Karmerdør. Dalbye 4. August 1616.«

1640 blev pastor Foss syg, fik Mikkel Nielsen som kapellan, i 1641 Frants Andersen Fabritius, senere Peder Andersen, Stege, og Erich Sørensen, Assens, der blev degn her.

I 1646 kom Niels Mortensen, der 1652 kaldedes til sognepræst her, men han havde selv mest dikteret kaldsbrevet og tilsidesat Birgitte Thott, Turebygård, som nu i stedet præsenterede H. C. Rosing, der havde »gode gaver på prædikestolen«.

7. Magister *Hans Claussøn Rosing*, kaldet hertil 1652. Han var født den 9. august 1625 i Norge, ordineredes den 1. oktober 1652 som sognepræst til Dalby-Tureby, da han lige var kommet hjem fra en 3-årig udenlandsrejse. Her var han kun præst i otte år, da han 1660 forflyttedes til Kalundborg, hvor han også blev provst. Allerede i 1664 blev han biskop i Aggershus stift i Norge. Pastor Hans Rosing vandt sig stor anseelse ved sin teologiske lærdom og kyndighed. Da der skulle ny biskop på Sjælland i 1693, var det på tale, at Rosing skulle have denne stilling; men Gyldenløve skal have sagt til kongen: »Den mand kan vi ikke miste i Norge. Der er gode mænd nok i Danmark.« Rosing tilhørte den gamle, stive rettroenhed, men han var en myndig og en flittig biskop, der visiterede alle sit stifts sogne i løbet af tre år.

I Dalby-Tureby nød Rosing også stor anseelse. I 1658 nåede de svenske soldater efter at have afbrændt Egede også Dalby, hvor de dog ikke brændte præstegården af, men tog alle Rosings ejendele. Et smerteligt tab havde han, da han i 1660 mistede sin første hustru, »Giertrudæ Johannis Burchardæ« den 2. december efter syv års ægteskab. Hun døde efter en fødsel, og barnet blev opkaldt efter hende, men det blev kun

Hans Clausøn Rosing.

tre uger og tre dage gammelt. Fru Gjertrud blev kun 24 år og 40 uger gammel. Se under Dalby kirkes epitafier.

Rosing blev gift igen 1661, blev dr. teol. i 1675 og consistorialråd i 1685. Han døde i Norge 14. marts 1699.

Se præst nr. 15. Pastor Markussens hustru var af biskop Rosings slægt. Slægten Rosing er en gammel adelsslægt, der bar en rose i sit adelskjold.

8. *Peder Rasmussen Nøring* eller *Bergen*, kaldet hertil 1660, født 1622 i København, blev provst i Faxe herred 1680. Han blev første gang gift med Mette Sørensdatter, f. c. 1634 og begravet 7. juli 1668 — sik-

kert i Dalby krypt. Anden gang blev han gift med Engel Jakobsdatter, der var født c. 1647; hun blev gift med eftermanden i embedet. Han havde blandt andet en søn, Rasmus Pedersen Nøring, f. 1676, der blev præst i Vorbasse. Om dennes hustru hedder det, at hun kørte selv ploven, vogtede sine høveder, var undertiden to à tre dage borte om føde til sig og sit hus.

Peder Rasmussen Nøring begravedes 22. marts 1687 i gravkælderen. Se under mindepladerne i Dalby kirke.

9. Magister *Hans Pedersen Svane*, født 1664, kaldet hertil 1687 — altså kun 23 år gammel. Han blev student fra Sorø 1682, magister 1690 og provst over Faxe herred i 1712. Se under plader fra kister i Dalby kirke. Han blev gift med formandens enke, der var 17 år ældre end han. Og alligevel var det ham, der døde først. Han døde 14. september 1719, og hun april 1727 (80 år gammel). Der var i deres ægteskab to døtre, hvoraf den ene blev gift med eftermanden i faderens embede.

10. *Vilhelm Jakobsen Lindam*, født c. 1686, kaldet hertil 29. sept. (Sct. Mikkelsdag) 1719, efter at han havde været skibspræst i fem år. Han blev gift med forgængerens datter: Mette Cathrine Hansdatter Svane, f. i februar 1689, død i juli 1732. Der var i dette ægteskab tre sønner og to døtre. Af disse blev sønnen, Jacob, skoleholder i Kæderup og degn i Dalby, og sønnen, Hans, 1750 forpagter på Bregentved. Anden gang blev han gift med Karen Clerque Christensdatter, Aarslev eller Arsleben, født 10. juni 1714. Og i dette ægteskab var der en datter, der blev gift med sognepræst A. Mølleschou i Ousted-Alleslev.

Pastor Lindam overdrog præsteembedets gård i Rode (matr. 2) til greve A. G. Moltke, Bregentved, 30. juni 1747, idet »han, formedelst præsteskabet ved kongelige resolutioner ere betaget ret til de karle, som avles på deres Mensal-Gods, er forlegen med gården, som han selv bruger og ikke kan faa opsiddere dertil, hvorved den forfalder, så han maa befrygte ansvar til sine successorer for gårdens fæld og besætning, om han bliver gården qvit, ikkun derved taber landgilden, der er 2 pund korn som Mensal-Gård, og dog ligefuldt beholder alle 3 tiender deraf, som Annex-gård«.

Vi forstår, at gården, hvis hartkorn var 6 tønner 7 skæpper 3 album var blevet til besvær for præsten, og derfor afstod han den. Senere var der præster, der beklagede, at denne gård var skilt fra embedet, men for pastor Lindam blev tingene altså lettere.

I en indberetning fra pastor Lindam ser vi, hvorledes fattigvæsenet i sognet ordnedes i 1732:

»De fattige i Dalby og Tureby sogne nyder deres daglige ophold hos bønderne og sognenes beboere således: at enhver fattig haver sine dages kost om ugen året igennem.«

Senere i erklæringen hedder det blandt andet:

»De penge, som falder på de fattiges tavle på de 3 højtider, bliver straks i kirkeværgernes nærværelse uddelt i kirken. Hvad penge, der

bliver lagt i kirkens blok, er brugt således: Maren Joens i Dalby sogn haver fået til uldne og linned klæder 2 rdl., Kield Joensen til hjælp til ligkiste 4 mark, en gammel mand, Jacob Nielsen, af Tureby sogn bekom til hjælp til ligkiste 4 mark. De øvrige penge af de fattiges bøsser, som om de hellige dage bliver udsat i begge kirker, er udelte tid efter anden til den meget svage Bodil Olufsdatter af Dalby sogn, som ligger under lægens hånd.«

Dette ovenmeldte testes.

Dalby præstegård, 16. februar 1733.

Vilhelm Lindam.

Præsterne havde altså flere sociale opgaver dengang end nu. Pastor Lindam døde 22. april 1758.

11. *Hans Ludvig Pontoppidan*, kaldet hertil 4. aug. 1758, f. 10. okt. 1730 i Torkildstrup, hvor hans far var præst, blev senere stiftsprovst i Århus. H. Pontoppidan blev gift med Anna Cathrine Mikkelsen, f. ca. 1741. De havde een søn.

Hans far, Christian Ludvigsen Pontoppidan, skrev et skrift til nøjere kundskab af sjælen. Anledningen var, at et menneske, der i 1723 skulle dø, faldt sjæleligt i mange fristelser. Dekanen godkendte skriftet i 1731, men det udkom ikke dengang. Først i 1761, da sønnen var præst i Dalby-Tureby, lod han det udgive og deciderede det til greve A. G. Moltke, Bregentved, og skriver, at han håber, at »greven vil være sol for skriftet«. Skriftets skæbne »har ellers været mærkelig; thi 1731 var det bestemt til trykken, men har siden den Tiid lagt i Dvale, eller rettere, vandret hist og her omkring, indtil jeg i Fior ved en besynderlig Leylighed kom over det. Da nu Gud som ikke vil, at Viinklassen skal forderves, som der kunde være en Velsignelse udi, Esaiæ 65 v. 8, ey heller vilde, at disse blade i saa mange Aar skulle forvandles til Kræmmer Huse eller Penge-Tutter, saa har Herrens Forsiun giemt det til at nyde Deres Høy-Grevelige Excellence en naadig Patron. Dalbye d. 15. Junii 1761 underdaniste troe forbedende Tiener Hans Pontoppidan.«

Dette sidste udtryk brugte Pontoppidan ofte. 16. september 1760 skriver pastor Pontoppidan: »Jeg vilde herved underdanigst udbede mig Deres Højædle Højærværdigheds gunstige Tilladelse til at rejse paa en 3 Ugere Tid over til Aarhus i Jylland for at bivaane en Søsters Bryllup, da med Guds Hjælp ingen Forsømmelse eller Uorden i Henseende til Embedet i min Fraværelse skal forefalde, eftersom Hr. Herbst, Kong-

sted, har lovet at forrette ministerialia i Dalby Sogn og Hr. Nørager i Ulsø ligeledes udi i Tureby.«

»Jeg henlever med tilbørlig veneration allerydmygste Tiener H. Pontoppidan.« — Den 13. oktober meddeler han, at han fra den gunstigt permitterede jyske rejse ved Herrens Naade er lykkeligen hjemkommen. En sådan rejse var en begivenhed dengang.

Et år efter, at Pontoppidan var kommet til Dalby, kom han ud for en uhyggelig oplevelse. Natten mellem den 21. og 22. december 1759 skete der et jordskælv, og den 13. januar 1760 giver Pontoppidan følgende indberetning: »Om jordskælvet kan jeg af egen erfaring intet melde, siden jeg sov, da det lod sig fornemme; men min kone mærkede det på samme måde som ovenfor anført, ja så stærkt, at hun frygtede for, at sengen skulle vælte sig om. En god ven fra København, som sov i den anden ende af huset, fornam det som en lyd af mange vogne, hvorved grunden rystede, og dørene, som er ganske nye, sprang op.«

Vanskeligheder kunne der også opstå. Således havde pastor Rehling, Haslev, 2. november 1764 i Tureby kirke copuleret (viet) sin husholderske, som 1. november var flyttet til Turebyholm. Han havde taget 10 rigsdaler derfor. Pastor Pontoppidan synes, at enten skulle Rehling have gjort det gratis, eller også skulle brudeparret have været til Haslev. Dertil kommer, at pastor Rehling ved brylluppet i Tureby sogn har ladet samle almisser af gæsterne til Haslev sogns fattige. Når P. bringer sagen frem, er det ikke af trættelyst, men han synes, at Tureby sogns fattige også skulle have del i det indsamlede beløb. »Mit sogns fattige har intet at miste, og på deres vegne håber jeg, han kommer til at give den indsamlede almisse tilbage til dem. Da det og er noget underligt at gå ind i en fremmed menighed og traktere den rette sognepræst som et nul, så håber jeg underdanigst, at dette bliver ham hverken denne gang eller herefter tilladt. Så snart Mag. Rehling ville givet mig et ord derfor, skulle jeg være langt billigere imod ham, end han har været imod mig, men han har frygtet for, at jeg skulle gøre prætension på copulationen, ligesom jeg og ventede at blive bestilt dertil lige ind til bryllupsdagen.« Sådan indberetter Pontoppidan det.

Det var ikke sådanne små skærmydsler, der gjorde Pontoppidan ked af at være i Dalby, så han i 1767 tænkte på at rejse. Nej, det var, fordi man havde anlagt en ny vej til annexkirken. »Dette mit Embedes Besværligheder og Vanskeligheder er formeret ved en ny, meget længere

Sogneveys Anleggelse.« Han søger derfor Varde-embede. Indtægten er ganske vist ikke så stor som i Dalby-Tureby, men der er ingen annex og rejser. »Da maaske en efter mig, der ey har kiendt en bedre Vey og har bedre Helbreds Kræfter vel kan finde sig deri.« Han beder biskoppen tale hans sag, »da ej alene den ny, meget værre Veyes Vanskelighed samt mit ved den fast magesløse Operation svækkede Helbred er det, der driver mig; men meget mere adskillige her uoverkommelige »Obstacakæ« til Embedets Frugt og Fremgang; thi det var endda ligemeget, hvad jeg selv skulde lide, naar ey Embedet skulde lide derunder«. Pontoppidan fik ikke Varde-embedet; men blev i 1770 kaldet som stiftspræst på Vallø.

Pastor Pontoppidan endte sine dage som provst i Idestrup og døde den 28. juli 1802. Degnen Dahlhoff bemærkede om ham, »at han maatte udstaa en pinlig, dog lykkelig Cuur; thi han er blevet opskaaren og hans Indvolde visiterede«. Det er denne operation, som pastor Pontoppidan selv sigter til, da han søger Varde sognekald.

Hans hustru døde 5. august 1792.

12. *Hans Hansen Schousboe*, f. i Fåborg 8. marts 1734, hvor hans far var købmand. Han blev student i Odense 1758 og kandidat 1761, ordineredes som præst til Ulsø-Freerslev 9. okt. 1765. Her var han til 1. juni 1770, da han blev kaldet til Dalby-Tureby. Han var gift med Karen Pedersdatter Smith af Mern. De havde 10 børn.

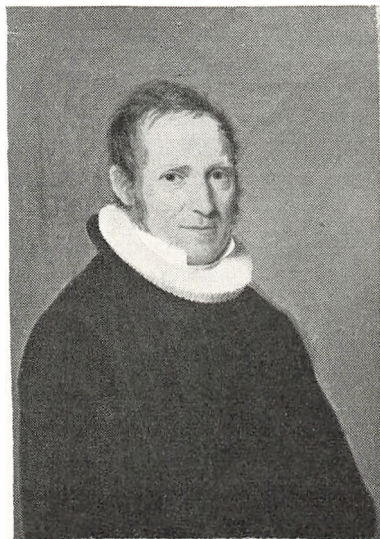
Pastor Schousboes kaldsbrev til Dalby-Tureby udstedes i København den 5. maj 1770 af greve A. G. Moltke, Bregentved: »Jeg Adam Gottlob, Greve af Moltke til Grevskabet Bregentved med fleere Godser m. m. gjør vitterlig, at jeg haver kaldet og beskikket, ligesom jeg og herved kalder og beskikker den hidtil værende Sognepræst for Ulsøe og Freesløv Meenigheder, Hr. Hans Schousboe til at være herefter Sognepræst for Dalbye og Thuurebye Meenigheder under Grevskabet, hvorudi han udi Levnet og Lærdom forholder sig saaledes som det en retskaffen Sogne-Præst, Lærer og Sjælesørger egner og anstaaer, hvorimod han skal være berettiget til at oppebære alle Kaldets retmæssige Indkomster ligesom hans Formand.«

Pastor Schousboe var en driftig mand, men også en mand med et iltert sind, hvad der bragte ham mange sager ind på livet. Men værst var vel nok de trykkende økonomiske omstændigheder, han levede under med sin store børneflokk. I Ulse havde han »nydt penge for brænde-

vin«, som han selv havde brændt og destilleret, og karlen havde kørt brændevin fra præstegården i ankervis, og det førte Schousboe en retssag på livet og en bøde på 10 rigsdaler.

Han havde også mange uheld. Bestandig vender han tilbage til de økonomisk trange kår. 16. september 1780 skriver Schousboe til bispem: »Forgangen vinter havde jeg det vanheld, at min ene præstegårds-længe, de 29 fag, af storm nedblæste, og i sommer har jeg måttet opbygge en af grunden ganske ny, som har kostet mig 250 rigsdaler.« Han skriver bl. a., at »ikke det ringeste af det gamle kunne bruges«, og førstkom-mende år og året efter agter han at opbygge to andre længer, som står faldefærdige. Derfor vil han nu låne 300 rigsdaler af enke-kassens midler imod en 2. prioritet i hans bo og besætning, som han vurderer til ca. 2000 rigsdaler. På 1. prioritet havde han lånt andre 300 rigsdaler.

Den 6. februar 1782 skriver han til greven og beder om, at han må få det egetømmer, som han har modtaget til præstegårdens opbyg-gelse, imod at han blot betaler sav-skærerløn- nen — »den ulykke som bestandig overhænger mig med mine rytterhestes holdelse til kongens tjeneste, som i forrige år kostede mig 140 rigsdaler — min ruinerede præstegårds opbyggelse — mine mange børns opdragelse foruden svære skatter og byrder nøder mig til at ud-bede mig den nåde af Deres højgrevelige Excellence, som er bekendt for at op- hjælp- le undertrykte«. Dernæst beder han om, at han må få ege- tømmer på samme vilkår til den tredje længe, »eftersom jeg må absolut nødes til at bygge den tillige med den anden, dels fordi jeg ligger for en åben plads og ingen fred har, dels fordi jeg må frygte for hvert øjeblik, at den nedfalder og ihjelslår mit kreatur, da der i den sidste storm nedfaldt 6 fag og knusede mig en god brugbar chaice itu. Den gode Gud kan på anden måde velsigne Deres excellence for denne velgering«.

H. Schousboe.

Men kårene blev ikke bedre for Schousboe. 4. maj 1784 klager han til biskoppen over, at han ikke kan betale sit afdrag til enkekassen. Det var umuligt for ham at låne 100 rigsdaler der på egnen i dette besværlige og trængselsfulde år, »som trykkede landmanden mere end dem i København«. Han havde i nogle år haft 300 rigsdaler til låns hos en gammel kone i Dalby imod en 1. prioritet i hans bo og besætning, men i efteråret døde hun og efterlod sig en umyndig arving. Pengene var derfor opsagt og skulle indgå i grevskabets kasse. To gange havde han søgt, om de måtte blive stående, men en ubarmhertig sekretær, som næsten dirigerede det hele, havde hver gang nægtet det, »så Gud ved, hvad de vil foretage sig, når pengene ikke bliver præsteret«. 80 rigsdaler, som stod hos ham, skulle forflyttes til København, »så jeg ved ej, hvor jeg slipper igennem, undtagen Gud vil opvælte lejlighed for mig«. Derfor vil han gerne af enkekassen låne 400 rigsdaler.

2. december s. å. skriver han atter, at han ikke kan skaffe penge til terminen, da han havde udbetalt 200 rigsdaler i børnepenge til denne termin. Han, der sad med 8 umyndige børn, taler igen om sine dårlige økonomiske forhold, som hans naboer og bekendte kan bevidne ikke stammer fra »udsvævelse eller traktering«. Det havde været et dårligt år for alle, thi både hans og bøndernes heste havde været så udmattede af fodermangel, at mere end halvdelen af sognets jord lå udyrket hen, og selv fik han næsten intet pløjet eller sået. 4 store heste havde han mistet og 6 kvæghoveder havde han måttet sælge eller nærmest forære bort. Da de ca. 40 bønder på Jomfruens Egedes gods skulle så det lidet, de fik pløjet, havde de intet sædekorn. Herskabet hjalp dem dog, men gav dem lade-brændt og fordærvet byg, som næsten intet gav.

I 1788 oplyser Schousboe, at hans årlige indkomst er 400 rigsdaler og deraf svares i embedsskat 32 rigsdaler. Indkomsterne er alle uvisse, det sikreste er korn-tienden, som dog både i stræet, skæppen og priserne er meget forskellige fra et år til et andet. Da Tureby by blev nedbrudt, gik der indtægter tabt for præsten; der gives nu 12 skovlæs brænde, 2 dages tørveskær med 2 spader, 3 skovlæs gærdsel og 2 læs stavre, men degnen skal have trediedelen. Og af gården i Rode nyder Schousboe ikke 2 skilling udover de 3 tiender af, hvad der til gården pløjes og såes. Han har indsats 200 rigsdaler i enkekassen, men har måttet af mangel på penge give en obligation med kaution.

Dette fører til, at han skriver: »Min formands formand hr. Lindams

enke, som jeg i 17 år betalte i enke-pension årligen 44 rigsdaler, døde i fjor og er derfor nu Gud være lovet, befriet.«

I 1793 skriver Schousboe til greve J. G. Moltke, da han får mindre brændsel, at han vil tro, »at De opdager, at præsten i Dalby meget er fornærmet, hvis virkning især af mig vil føles, om jeg hvert år skal behandles som i år«. Han er skåret ned i brænde. »Det, som trede konger har givet kaldet, tages nu bort«. Siden 1766 ved salig Kong Frederik 5'tes død, da jeg i 1½ år hveranden helligdag prædikede på Bregentved og siden nogle gange hvert år til A. G. Moltkes død har opvartet med prædiken, er mig for al umage og bekostning til en anden, som prædikede for mig, der hver gang beløb sig til 1 rdl. i 27 år, skænket 3 skovlæs brænde.« Vel fik han Dalby kald, som er bedre af indtægter en Ulsø; men der var en faldefærdig præstegård i Dalby, som virkelig faldt sammen. Han fik ikke tømmeret; men måtte betale det med 100 rigsdaler for de tre længers opbygning. Han måtte tilsætte en kapital, som blev berøvet hans kone og børn og skænket eftermanden. Og han måtte for ellekæppe og tækkækæppe i tre år afgive tørveskær. »Jeg tav og bar min byrde og var endda glad, at jeg fik ildebrand til knaphed, skønt jeg skal bevise, at jeg i en hel del vinter kun har haft varme i een kakkellovn, og mine børn må ligge i kulden, hvor streng den end var i årene 1788 og 1789, men i år er jeg kun tildelt en trediedel af det forhen knappe.« Han vil derfor gerne søge om at få nogle vindfælder.

Jo, det er en præst, der er i vanskeligheder, der skriver sådan, ellers kunne han ikke skrive sådan til sin velgører.

I den tid, da pastor Schousboe var præst i Dalby, måtte en præst også prøve at sætte sig ind i landbrugsdrift, og i så henseende var han noget af en foregangsmand. Men også her mødte der ham vanskeligheder. Indtil 1669 havde Dalby-Tureby præsteembede et stykke skov i den nuværende Nyskov, som kaldtes Præsteskov. I 1669 mageskiftede Cantzler Peder Reedtz til Turebygård en øde gård i Jenstrup med Præsteskov. Den Jenstrup gård, som Dalby-præsten da fik, havde tre vange: Kirkevangen, Rodemark og Tvingbjerg mark. Den fjerde vang, Ryndt, som præsten ikke fik, blev ved gården. Desuden fik præsten en del i det brændte overdrev. Vangenes navne fortæller os, at nogle af agrene lå ved Rode og andre ved Viverup.

I 1771 ville man i Dalby samle jordene lidt mere, og derfor samledes bønderne på Dalby mark sammen med forvalter Astrup, Bregentved, og

hans fuldmægtig samt Schousboe for at få tilendebragt jorddelingen. Schousboe, som sidst var kommet til stede, havde straks »med hidsige ord« sagt til Astrup, at nævnte deling kunne have været ordnet for længe siden; desuden beskyldte han Astrup for at skrive folk i ekstraskat, folk, som ikke var i præstens mandtal, og fuldmægtigen havde tilbudt bondefogeden at dele halvt. Men forvalteren havde så bedt præsten om at passe sit embede, hvortil denne svarede, at det skulle han nok, hvis forvalteren ville passe sit. Sagen blev ordnet ved, at Schousboe afgiver en skriftlig erklæring:

»Som et urigtigt begreb om nogle af mig faldne ord sidstleden på Dalby mark har forårsaget misforståelse imellem velædle hr. forvalter Astrup og mig, til hvilken ende det har behaget ham at lade mig citere til Bregentved birketing for nøjere at lade oplyse slige ord. Men da jeg ej har talt noget til hr. forvalter Astrups eller fuldmægtigs æres forklejning, når ordene ret bliver forklaret og forstået; thi at slå halv skade med nogen for at få det befalede inddrevet og den fulde summa complet kan ethvert ærekær gemyt uden at miste deres forklejning gerne tilbyde og fuldføre. Samt at der blev krævet af uberettigede personer, kan komme deraf, at fogederne ikke melder, når en nabos karl eller andre opholdende hos dem, går ind til en anden nabo, hvilket er mandtallet uvedkommende, og altså på mangel af fogedernes efterretning let kan forårsage urigtighed til stedet at kræve pengene på, men ej til den fulde summa. Altså ses letteligen hvor hastigt et urigtigt begreb kan forurenlig den ædle enighed.«

Og præsten slutter med at sige, at han har ikke haft til hensigt at forklejning Astrups ære. Samme dag, 22. oktober 1771, frafalder J. Astrup den anlagte sag.

I 1776 får Schousboe sin gårds jorder fuldkommen udskiftet af fælledskabet. Og den største lod kom til at ligge så langt fra præstegården, at præsten ikke »med fordel, men med tab« kan dyrke jorden. Markerne er nu hegnet ved stengærder. Så mange sten, som han har kunnet samle på sit terræn, har han sat op som stengærde, men det er kun en del af hegnet, der er stengærde; den øvrige del er med grøfter og døde tjørne, som han må købe. Levende planter kan undertiden slet ikke fås.

Driften af jorden, der lå ret langt fra byen, blev for besværlig, og derfor lod Schousboe opføre bygninger på denne grund. Og ifølge kontrakt af 12. august 1784 forpagter han jorden ud til Erik Pedersen af Tågerup,

hvis far, Peder Eriksen, går i kaution for ham. Erik Pedersen må have misligholdt jorden; for i 1786 anlægger Schousboe sag imod ham. Sagen blev på forpagterens anmodning udsat flere gange, men 26. januar 1787 blev der et forlig, hvorefter forpagteren gav præsten en panteobligation på 100 rigsdaler for den årlige afgift imod en 1. prioritet i Erik Pedersens effekter, bl. a. en høvlebænk, skabe m. m., som skal figurere som sikkerhed. Forpagteren forpligter sig til at istandsætte bygningerne og lover, når det forlanges, at opføre et 3-fag hus ved bemeldte bygninger. Og disse må præsten og hans søn bruge og benytte uden afslag i afgiften. Forpagteren må give undskyldning for sine udtalelser. Gården kaldes nu: Præstens Udmarksgård eller Præstemarksgård. Da det var snedkeren, der boede der først, blev navnet nu »Snedkergården«.

I 1793 bortarvefæstede præsten gården til hofjægermester Holstein på Egede, og præsten får 1. prioritet i Jomfruens Egede. Afgiften er 60 tdr. byg efter kapitelstakst. Men i 1796 vil Holstein ikke give mere end 100 rigsdaler, selv om kapitelstaksten vil give en større sum. Schousboe vil nødig have proces og foreslår Schousboe, at han ud over de 100 rdl. skal have 10 favne brænde. Præsten siger: »Det mærkeligste er, at hr. hofjægermesteren har kombineret min jordlod med en af sine bønders, som er udflyttet fra Dalby. Begge lodder er overdraget til en ungkarl, Niels Klausen, som skal gøre hoveri også for præstegårdens jord, og han skal svare 300 rigsdaler årligt.« Derfor vil præsten have, at hofjægermesteren skal frasige sig jorden, hvorpå der er opbygget en ny længe. De to jordlodder forblev sammen, og Snedkergården blev altså en dobbelt gård. På Jenstrupgårdens overdrevspart blev det såkaldte Dalby Præstehus bygget.

Pastor Schousboe gjorde også forsøg med dyrkning af hør. Det var på et tidspunkt, da Det kongelige Landhusholdningsselskab udsatte præmier for at opmuntre folk til at dyrke hør. Pastor Schousboe tilsæede fire skp. land med byg og avlede fire tdr. byg, og han fik ialt for byg og halm 7 rigsdaler 64 skilling. På de fire skp. land med hør, hvor der skulle bruges otte koner til ruskningen, otte lugekoner og flere arbejdskræfter, fik han ialt 37 rigsdaler 64 skilling og en renfortjeneste på 19 rigsdaler 32 skilling, mens bygstykket kun gav 4 rigsdaler i fortjeneste.

For Schousboe blev Ulse-tiden en fredeligere tid end Dalby-tiden. I Dalby var mange på nakken af ham.

I 1772 klager en mand ved navn Jochum Jochumsen til biskoppen,

at han ikke kan komme til alters, og det er Schousboes skyld. I Øster Egede kirke kunne han ikke komme til alters. Nu havde manden tjent hos Schousboe og får ved afrejsen det skudsmål: vagabondus. Nu, da han bor i Egede, vil Schousboe ikke tage ham til alters. Schousboe skriver, at han i de fem år, han var i Ulse, aldrig havde nogen klage; men her i Dalby er tre klager på eet år. »Så det sees klarligen, hvor lidet man kan udrette i en menighed til Guds ære, hvor man har så heftig en forfølger, der opsnapper det uskyldigste og retsindigste til min nacdæl. Jeg forsikrer, at jeg i Dalby æder mit brød med gråd. Den gode Gud og min samvittighed skal være mit vidne, at Guds sag er min hovedsag, og dette kan Satan og hans rige ikke tåle. Gud skikke mig herfra og sætte mig på et sted, hvor jeg kunne tjene ham med større frugt, om jeg end skulle tabe herved eller og, at Gud ville skille mig ved den ene hovedfjende. Resten skulle jeg let overvinde.«

Schousboe måtte tage Jochumsen til alters. Men præsten bemærker, at Jochumsen er en slet person, liderlig såvel i drik som i andre utilgivelige synder, ryggesløs i munden. Han mødte hos sin præst med to mænd og brugte meget slem mund og roste sig deraf, hvorledes han kunne tvinge præsten. Men embedet siger jo nu, at han skal tage alle til alters.

Den mand, der stod bagved chikanerierne, var skoleholderen Hytter i Rode. Vi vil ellers under Rode skoles lærere se stridighederne imellem Hytter og Schousboe.

Dog vil vi her omtale en af de klager, som Schousboe sigter til i førnævnte. Det er den opdigtede person P. Wrangenberg, Tågerup, som nok er Hytters fingerede navn, der sender klagen og nævner, at 15. december 1771 gik hen imod 40 mennesker til alters i Dalby kirke, »da præsten Hans Schousboe samme tid begik den skammelige gerning, den tid han stod for alteret at skulle indvie brødet, forklarede han Vor Herres indstiftelsesord vrangagtig. Han begyndte: »Da Vor Herre Jesus Christus i den nat, der han blev forrådt, tog han brødet, gav sine disciple det og sagde: Tager dette hen og drikker alle heraf, denne er det Nye Testaments Kalk i mit blod, som udgydes for Eder til syndernes forladelse. Dette gjøre så ofte, som I det drikke til Min ihukommelse. Hvad kalken var angående, da indviede præsten samme rigtig nok efter Vor Herres egen befaling.« Og videre hedder det: »Vor Herre har aldrig befalet, at noget syndigt menneske skulle drikke Hans legeme.«

Og der gives flere hårde ord: »Denne præst løber ellers gal i mange

ting og skiotter ikke meget om, hvad han lader og gør; foruden kan han bande råt som en soldat; slået folk har han ligeså gjort; brændevin har han solgt og derved krohold exceret ved flere mange forøvelser imod kongens lov og forordning.«

Der nævnes nu navnene på dem, som var til alters den søndag, og det oplyses, at degnen Lindam fra Communion-bogen kan give »alle deres navne til kende, som gik til alters omtalte tid«. Også skoleholder Kåbe kan give oplysning om den vrang fortolkning brødet angående.

Den opdigtede person, P. Wrangenberg, kommer igen i 1775 med en klage gående ud på, at Schousboe den 12. febr. 1775 havde trolovet et besøvet quindemenneske ved navn Anne Nielsdatter, som havde tjent præsten som amme; hun havde fået tre uægte børn, mens hun nu var med det fjerde. Præsten gjorde trolovelsen og gav de indbudte gæster mad, øl og brændevin i hans eget hus og holdt spil og musiqve der til langt ud på natten. »Han havde og ladet oprede seng til det fornemme brudepar, hvori de skulle ligge om natten, hvilket præstens egne folk, monsieur Nygård med sin søster i Kiæderup og en student monsieur Geede, som er hos degnen Sr. Lindam i Dalby med mange andre gæster er vidende om.« Og han spørger, om det er ret eller imod kongens love.

Pastor Schousboe svarer, at festen skete ikke i »favør af Anne Nielsdatter«, som ikke var det værd; men for karlens skyld, der fra sit andet år som et fattigt barn var opdraget i hans svigerforældres hus i Holbæk indtil hans 13. år, da Schousboe fik husholdning og tog ham med sig »som en dreng, der var brugelig til avlsdriften og nu tjente mig for karl«. Han syntes, at han havde pligt til at hjælpe ham. Han havde på bondevis trakteret de indbudne gæster, der hverken åd eller dansede. Hun var kommet fra Faxe sogn til Dalby sogn og var da besvangret to gange, gjorde sidste gang barsel hos sine forældre i Dalby. Han ved ikke, om hun er med det fjerde barn. Han har ikke kunnet afværge det, da det er almindelig praksis blandt bønderne og holdes hverken for synd eller skam, at fruentimmeret er højfrugtsommelig, inden trolovelsen sker. Men han ved ikke, om det er tilfældet her. Han havde ikke redt seng. Da hun gik i karlekammeret efter bondevis, havde han bedt hende om at gå ind i sin egen seng. Men hun gjorde det ikke, og de blev begge sagt op.

Provsten anstiller forhør i Dalby skolehus af de fornævnte personer og husets folk. De oplyser alle, at trolovelsesfesten var, som den i almin-

delighed plejede at være på landet såvel i mad som drikke. De fik nemlig bygkage, øl og brændevin. Der blev fileet på en violin af en eller anden af gæsterne. Festen blev holdt i den simpleste stue. Brudesengen stod, hvor gårdens folk plejede at ligge. Men de vidste ikke, hvor de to havde ligget. Trolovelsen fandt sted septuagesima søndag 1775 og ægtevielsen 2. påskedag 1775.

I det hele taget var pastor Schousboe ude for mange ubehageligheder. I 1779 blev der klaget til biskop L. Harboe over, at han havde forsømt at anmelde et forhold imellem to tjenestefolk i Dalby præstegård, og Schousboe skriver følgende til biskoppen:

»Jeg må med største forundring beklage min angivers så ubetænksomme og overilede forhold angående en krøblings, Ingeborgs, besvangrelse i præstegården, da det røber, dels en uvidenhed og stor dumhed, thi det skulle vel ikke være den gode mand »parie nomini« ukendt, at de papirer, hvor på slige attester skal tegnes, cirkulerer 4 uger ungefær for nye år, og intet menneske i sognet var nogen besvangrelse med ovenmeldte person bevidst før 8 dage, førend hun gjorde barsel, og barnet blev døbt 3 dage efter dets fødsel. Og altså kunne jeg ikke 8—9 uger førend dets åbenbarelse angive det.«

Pastor Schousboe oplyser i brevet, at nævnte Ingeborg havde været i præstegården ca. 1½ år, og han antog hende som en betlende fader- og moderløs krøbling, der gik ved to krykker, at hun var fra Dalby sogn, men ingen ville tage imod hende, men han gav hende kosten og holdt hende i skolen, for at hun kunne lære at læse, og derpå antog hende til konfirmation, og samme tid klædte hende og fødte hende, uden at hun kunne gøre tjeneste derfor. Om drengen, Peder Jensen, fortalte han, at denne var ung og uforstandig og ejede ikke engang de fornødne klæder. Alt var uvist, om denne synd var begået på præstegårdens grund. Pinsedag i fjor fik drengen og en anden i sinde at rømme fra godset, men blev indhentet og sad tre uger i arresten på Bregentved, i hvilken tid »den skarnskvinde om natten stjal sig ud fra præstegården for at besøge ham«. Efter tidens udregning var lejermålet passeret der. Han havde skilt sig af med hende til mikkelsdag og ham til nytår.

Et interessant brev fra Schousboe foreligger der også den 9. oktober 1793 vedrørende skovrider Bøgvad, Rødehus. Bøgvads kone havde været svagelig en del år; derfor tog præsten hende til alters i hendes hjem, »men dog med modvillighed, da jeg tror, at det er mere magelighed

blandet med stolthed; thi hun kunne i sommer rejse omkring til venner på Bregentved, til os og flere steder, og da jeg sidst blev skriftligen af manden anmodet derom, blev i brevet ingen anden årsag anført, end det var for koldt. Men endnu mere i fjor betjente jeg hende ved Michaelis siddende på en stol, som altid sker, og den påfølgende uge, da hendes datter havde bryllup i oktober måned, dansede hun både menuet og engelske danse 4 i en tour; dette tror jeg Deres Højærværdighed ikke kan billige«. Og om skovrideren hedder det: »Han er den største naturalist som muligt, skønt han i min nærværelse er meget fin og udbryder sjældent derom, da jeg nogle gange har forsvaret Religionen og Guds ord imod hans angreb, så spores dog hans ringeagt for de hellige ting ved mange lejligheder.«

Men der var også andre ting, Schousboe oplevede. Han kom ud for tyveri. Den 11. marts 1782 blev der stor opstandelse i præstegården, da karlen Christopher om morgenen kom ud i hønsehuset, der lå tæt til stuelængen; her savnedes 1 kalkunsk hane, 1 and og 2 små høns.

Det er med bævende hjerte, at karlen om morgenen banker på Schousboes dør for at berette om det skete, og hvad værre var, der havde ikke været lås eller lukke for port eller hønsehus. Ja, han vidste heller ikke, om den udvendige krog havde været sat på hønsehuset. Karlen får besked om at skynde sig ned til oldermænden, gårdmand Jørgen Nielsen, for at få ham til at tude i hornet, og når bymændene var samlet, skulle han bede dem om at komme op i præstegården »for at efterse spor i sneen, hvorhen det ledte, for at ransage efter en kalkunsk hane, 1 and og 2 små høns«, som var stjålet fra præsten.

Skoleholder Sour, Rode har været tidligt på benene og er på vej op i præstegården, hvor han også bliver sat til at deltage i ransagningen. I den nyfaldne sne har de let ved at finde sporet, der fører til Skumpehuset, hvor flere Dalby-folk går ind og finder de stjalne kreaturer, som var slagtet og nedlagt i en salttønde, og indmaden stod i en kedel på skorstenen; men manden i huset, Jochum Jochumsen, foregav, »at det var af hans eget tillæg«, men konen sagde, at »han havde bragt det til huset, og vidste ej, hvor han havde købt det«. Jochum Jochumsen bliver nu sat i arrest i Dalby præstegård. Og man henter birkedommeren fra Bregentved for at holde forhør. Senere blev Jochumsen indsat i Køge arrest. I retsmøderne oplyses det, at Jochum Jochumsen er født i Enderslev og er 41 år gammel. Om sommeren har han ernæret sig ved at drive

lam for slagteren; han har også et lidet vænge. I arresten i præstegården skal han have udtalt trusler, siger skoleholder Sour: »Dersom han skulle blive tyv for dette, skulle han stjæle, indtil han blev hængt i en galge.« De stjalne dyr repræsenterede en værdi af 1 rigsdaler 4 mark. Vi synes, at det er et lille beløb, men for pastor Schousboe betød det meget at miste dyrene. For præsterne var ikke dengang, som mange tror, rigmænd.

Pastor Schousboe kom til at stå i et nært forhold til greveslægten Moltke; han var jo kaldet til embedet af greve A. G. Moltke, Bregentved. I 1787 tog greve Caspar Moltke og hans tyskfødte hustru bopæl på Turebyholm. I Karise sad som præst Zoffmann, der havde et tysk klingende navn. Greve Caspar Moltke vil gerne have, at Zoffmann skal prædike på tysk, og derfor sender Karise-præsten skrivelse til biskop Balle 14. november 1787, dog pastor Schousboe udtaler, at han adskillige gange efter anmodning og efter eget ønske har prædikeret i Bregentved kapel både for grev A. G. Moltke og hans fader, tilligemed fem sønner med familie samt med mange andre højfornemme venner. »Endog den ædle, gamle, kristelige veltænkende fader gjorde mig engang den doceur og udbad sig min prædiken, så ville han på egen bekostning lade den trykke.« Zoffmanns anmodning til biskoppen om at måtte prædike på tysk på Turebyholm samt meddele grev Caspar med grevinde og en tysk baronesse sakramentet på tysk, fandt Schousboe fornærmeligt.

»Greven er født dansk,« skriver Schousboe, »og er en dansk mand. Grevinden er født i Bergen, altså begge indfødte danske.« Baronessen havde nogle gange været i Tureby kirke og hørt Schousboe. Bagefter havde hun sagt til ham, at hun godt forstod hvert ord; men blot ikke havde dristighed til at tale det danske sprog. De øvrige tjenestefolk var alle danske på nær tre holstenske piger. »Men hvorfor taler hr. Zoffmann ikke med mig selv om dette, som er hans ven,« skriver Schousboe. »Havde jeg været lige så mange år i Tyskland som hr. Zoffmann, tror jeg, at jeg kunne have talt perfekt tysk; men jeg tilstår min skrøbelighed. Skulle jeg prædike det tyske, ville det gå mig som hr. Zoffmann, at der ville indløbe mange danismer.«

Schousboes udtalelser kommer efter et brev, som Karise-præsten havde sendt til bispem, hvori Zoffmann skriver, at greve Caspar Moltke og grevinden havde besluttet at opholde sig på Turebyholm. I den anledning kunne han tænke sig en dag i ugen at holde en tysk tale til dem på et

værelse på Turebyholm. Og han skriver: »Tør jeg da efter en holdt tysk prædiken i Bregentved kapel over søndagens evangelium meddele dem sakramentet, når rette sognepræst velædle hr. Schousboe i Dalby forsikrer, at dette ikke i mindste måde skal formindske hans rettigheder.«

Men Schousboe beholdt det gode forhold til Moltke-slægten. 12. april 1794 søger han biskoppen om at rejse 6—8 uger. Hans ældste datter havde ved grevinde Moltkes bistand (i Rendsburg) fået plads hos grevinde Bassewitz i Lübeck. Han vil ledsage hende, da han ikke tør lade en så ung dame rejse alene den lange vej. Han vil samtidig aflægge kommandanten i Rendsburg, grev Moltke, besøg. De vil rejse 10. maj. Embedet passes af omegnens skoleholdere og præster.

Mange er de folio-ark, som man finder i arkiverne, og som Schousboe har skrevet på med sin meget smukke og kunstfærdige håndskrift. Og bag ved mange af ordene mærker man det dybe suk fra et menneske, der er i nød.

Efterhånden voksede Schousboes børn til, og da han i 1796 konfirmerer sin yngste datter, skriver han: »Herrens navn være lovet, som har ladet mig opleve denne dag at confirmere af 10 børn de 7. Tvende er døde små, den ældste er confirmeret af provst Hamer i Lille Nestved, eftersom han gik i Herlufsholm skole.«

Den 24. maj 1798 må fru Schousboe meddele greve J. G. Moltke, at »det har behaget Forsynet i dag morges ved døden at bortkalde min mand Hans Schousboe«, og forvalter Aggerup meddeler samme dag: »I denne morgenstund klokken 6 er sognepræsten hr. Schousboe i Dalby ved døden afgået«, og også sekretær Thårup meddeler det samme fra Turebyholm og tilføjer: »Dette papir er slet, thi det gives ikke bedre på Lassens (forpagterens) hånd.«

Endelig skriver sønnen Peter Schousboe i Tureby sogns Kommunikantbog på Rogate søndag 1798: »Prædikede sognepræst Schousboe og forrettede ministerialia, og dette er desværre for hans 8 efterladte børn den sidste gang.« Og han ønsker, »at vort endeligt må blive som hans« og tilføjer: »Velsignet være hans minde.«

Pastor Schousboe blev den 1. juni 1798 begravet på Dalby kirkegård. Der var kommet forbud inod at begrave inde i kirken.

Hans enke flyttede til Næstved og døde der 1811.

ANSØGERE TIL EMBEDET 1798

Nu stod Dalby-Tureby præsteembede ledigt. Det ryktes hurtigt, at embedet er ledigt. Allerede den 25. maj modtager grev Moltke den første ansøgning. Og den er fra pastor Dorph i Enderslev, som blandt andet skriver:

»Gid jeg må være den, som blev glædet. Min eneste attrå var at vende tilbage til Frederichsborg og Cronborg amter, men Søborg og Gilleleje fik jeg ikke, og således kan det jo oftere stedse gå. Jeg nødsages derfor, hvor rimelig grund kan tænkes at søge om et rigeligere udkomme end i Enderslev, og det kan Dalbye og Thurebye kald give sin mand.«

Og pastor P. Nannestad, St. Heddinge, skriver 28. maj 1798:

»Hvor lidet jeg end måske tør gøre mig selv noget grundet håb om mit ønskes opfyldelse, så er jeg dog forvisset om, at Deres Excellence vil undre over; men finde det meget naturligt, at jeg, som en mand der en del år har sadt i et lidet levebrød, griber med begierlighed enhver lejlighed, og ethvert, end det mindste glimt af håb, som synes at frembyde sig om at se mine vilkår forbedrede, meget mindre vil De tage det unådigt op, at jeg i så henseende atter fordrister mig til at henvende mig til Dem.« Derfor søger han embedet.

Den 29. maj 1798 skriver pastor Kr. G. Zahle, Vemmetofte, at hans ansøgninger ved det tyske cancelli er ikke faldet heldigt ud. »Dalbye erledigte kald, tror jeg er af den beskaffenhed, som vil fyldestgøre mine ønsker. For at forbigå alle andre motiver, kun at anføre et eneste, for mit hjerte det vigtigste: hvilken lykke, hvilken glæde kunne være ønskværdigere og tilfredsstillender for mig end at træde med en mand i nærmere forbindelse, som vel ophøjet over mine råd, men ikke over hjertets dybeste hengivenhed? Med en dame, hvis navn jeg ikke uden ærefrygt, uden henrykkelse kan tænke. Min skæbne, min lykke, mit håb er nu i Deres Excellences hænder.«

Den 2. juni 1798 skriver pastor P. Saxtorph, Højrup, Fyn, at han ikke selv kan komme. »Mit levebrøds ringhed, min families tilvækst og den hellige pligt at anvende alt, for at kunne give dem en for sig selv og for staten gavnlig opdragelse, nøder mig at attrå forflyttelse til noget bedre, og hvor lykkelig ville jeg skatte mig, dersom jeg i Deres Excellence måtte finde min og min families ædle velgiørere. — Ikke smiger, Deres

Excellence, men sandhed styrer min pen, når jeg forsikrer, at attræen efter at virke og om muligt gavne under Deres opsyn, er mig lige så vigtig bevæggrund som det nødvendige ønske efter forbedring i mine indkomster til underdanigst at ansøge Dem om at forunde mig det ledige Dalbye- og Thurebye sognekald.«

Endelig sender P. Tommerup, Beldringe, sin ansøgning den 10. juni 1798. Men til trods for alle de smigrende ord, følte greven, at han først måtte spørge pastor Winther, Haslev, om han ville have embedet.

Den 31. maj 1798 takker denne for tilsagnet om at få det langt bedre embede i Dalby-Tureby, men »når man betænker min nærværende alder, den lange og vanskelige sognevej imellem Dalby og Tureby især om vinteren, præstegårdens forqvaklede avling, hvormed man nu ey selv kan græsse og sommerføde sine nødvendige creature, foruden flere vanskeligheder og ubehageligheder, der torde møde mig på det stæd, og endelig hvor ubehageligt det og måtte blive mig i min sidste tid ej at kende mine menigheder og ey at kendes af dem. Så gjør alt dette, at jeg inderlig ønsker at henbringe min øvrige tid ved disse mine kære skønt små menigheder, hvor den gode Gud så længe har stået mig bi, og hvor jeg ved, at de fleste heller vil beholde end miste mig.«

Derefter retter greven henvendelse til hospitalspræst Hannibal Brandt, Randers, og denne skriver tilbage 12. juni 1798: »Den dybe taknemlighed og den inderlige glæde jeg følte ved at læse Deres Excellences nådige skrivelse, kan jeg ikke udsige eller med ord udtrykke. De har lovet at sørge for mig som en fader, og De lader heller ingen lejlighed gå forbi til at vise det i gerningen.« Fra hans side er der ingen betænkelighed ved at tage imod Dalby-kaldet, og den 15. juni vil han selv komme at aftale nærmere. Den 25. juni 1798 foreligger kaldsbrevet, og han blev præst nr. 13 i Dalby-Tureby efter reformationen.

13. *Hannibal Brandt* var født 4. januar 1769 i Mårslet, ordineredes til klosterpræst i Randers 1794, blev gift 14. august 1795 med Inger Plochross, hvis moder, J. M. Plochross f. Lund, blev begravet på Dalby kirkegård. Da man i 1932 opbrød en stenkiste ved jordemoderboligen, fandt man en ligsten med indskriften: J. M. Plochross f. Lund f. 15 maj 1750, død 1. okt. 1811.

Det blev nogle svære år for pastor Brandt, mens han var i Dalby. Til trods for at han var ven med D. M. S. stifter, Bone Falck Rønne, var

hans prædikener rationalistisk præget. Og ofte måtte han tage til Tureby kirke, uden at der kom nogen i kirke. Hans gerning blev også præget af en tiltagende sygdom. I 1821—25 hed hjælpepræsten C. L. Galschiøt, og fra 1826—1831 C. D. L. Würtzen. — Da der også skulle ofres til hjælpepræsterne, gik det nok ud over sognepræstens offer. Også præstens hustru var svagelig; for distrikts- og hospitalskirurg Lund, Køge, skulle i 1800 køre fra Køge til forpagterens hustru på Turebyholm, og derfra til Dalby præstegård, hvor fru Brandt lå syg af en blodstyrtning. Derfor havde lægen bestilt en vognmandskar til at køre for sig, og denne karl kørte iført postdragt. På Algestrup mark mødte Lunds vogn tre andre vogne. De to var ledige, og den tredje havde læs på. Det var umuligt for Lund at komme uden om dem, da de med vilje spærrede ham vejen. Først ved Algestrup by lykkedes det karlen at bane sig vej forbi dem. Mens lægen var på Turebyholm, kørte de tre vogne forbi, men på vejen til Dalby spærrede de påny for ham i Tureby-strædet. Og selv om han gjorde opmærksom på, hvor nødvendigt det var for ham at komme hurtigt frem, lykkedes det ikke at komme forbi dem førend ved Dalby-Borup. De tre karle blev idømt 1 rigsdaler i bøde; præstefruens liv blev reddet.

Som nævnt kneb det for præsten med økonomien. 150 rigsdaler mener pastor Brandt, at han mister ved en ny tiendeforordning i 1810. I stedet for 1 gås og 1 høne skal han nu kun have 16—20 skilling, og han får kun 10—16 skilling i grisepenge i stedet for som nu 10—12 mark. Dersom det blev forestillet Hans Majestæt, ville han sikkert være så nådig »at lade de nuværende præster have de indkomster, som de nu har«, skriver han.

I 1825 var situationen særlig kritisk, og han skriver til greve Moltke: »Jeg talte for nogen tid siden med Dem, min elskede Hr. Greve om midlerne til mine økonomiske omstændigheders forbedring, og De nævnede ved den lejlighed det at blive forligelsescommissær her i grevskabet. Da nu birkedommer Beck er døden nær, ja måske i dette øjeblik allerede er død, tillader jeg mig at bede om den velgerning, at De vil overdrage mig dette embede ved hans afgang, dersom De tror, at jeg dertil har den fornødne indsigt, og da der efter, hvad De dengang ytrede, skal herefter være tvende forligelsescommissærer, kan vel den andens indsigt bøde på mine, dersom de i et eller andet tilfælde skulle være utilstrækkelige, på redelig vilje skal det ikke mangle. Hvad mit helbred angår,

da håber jeg, at der fra den side intet skal være i vejen, da dette i det sidste år har været bedre end forhen. Vel kan jeg ikke forrette mit embede, og min læge fraråder mig alvorligen at forsøge dette, hvis hr. Galschiødt bliver befordret. Men det er også langt lettere at køre til Bregentved i middagsstunden, sidde i den varme stue, tale sagte og med mange ophold end at rejse ud i den kolde morgenstund, tale højt og uafbrudt i en kold og fugtig kirke tvende gange og foruden mange andre embedsrejser. Skulle der endnu være andre forretninger af dem, som hidtil har været birkedommeren overdragen, hvortil De tiltror mig at besidde duelighed, beder jeg mig tillige indtrængende anbefalet til disse, da jeg gerne ønsker at virke og tjene, så meget jeg kunne.«

Han trænger til embedet for sine finansers skyld, men han vil bøje sig for grevens afgørelse.

Pastor Brandt fik ikke denne stilling. Sygdommen fortsatte, og det var trange kår for ham, hans hustru og datter.

At det ikke altid var let at modtage børnene til konfirmandforberedelse, ser vi af et brev 8. februar 1800 til biskop Balle; det fortæller, at der var adskillige af de konfirmander, der skulle konfirmeres til næste påske, hvis kundskaber var så svage, at han ikke turde antage dem uden bispens tilladelse. En forældreløs pige havde gået tre vintre, og en forældreløs dreng samt en fattig indsidders søn havde begge gået to vintre. Disse tre kunne læse »skikkelig i bog«. De kunne også katekismussen »nogenledes godt«, men intet af lærebogen. Videre hedder det: »Jeg lod dem rigtignok begynde derpå i efteråret, men de haver intet lært, thi den forrige vinter tjente de uden løn for at kunne gå noget i skole. I vinter derimod haver de måttet tage ordentlig tjeneste, og skolen er bleven aldeles forsømt, så de slet ikke er blevne bedre, end de var tilforn.« Hr. Brandt forudså, at selv om de skulle gå flere år, ville det ikke blive bedre, idet mangel på understøttelse ikke tillod dem nogen skolegang.

Desuden var der en dreng, som han var endnu mere i tvivl om. Forældrene, som var betlere, døde i hans barndom. Selv betlede han, indtil han var så stor, at han kunne tjene. »Og således har han gået hen indtil nu, og da han er 22 år, uden at lære noget,« skrev Brandt. Sidste vinter skulle han have været soldat, men da han ikke var konfirmeret, blev det pålagt ham af sessionen, at han skulle konfirmeres næste gang. Siden havde han gået lidt i skole, og hr. Brandt havde selv læst med ham om aftenen, men alligevel kunne han ikke rigtig »læse i bog«. Han havde

TUREBY SOGNS KIRKEBOG FRA 1661

Børn som ere fødte i Tureby Sogn, og døbte
i Tureby Kirke, sampt deres Faddere,
fra dette dato.

12.

Anno 1661.

Dominica Quadrages: sine Invocavit, 24 Febr.
Iruani, Biskop Anders Christensens Møllers
Barn, i Tureby Mølle, født til Rindu, og ved
Hans Biskop Leffert, som tiefer sig som:
meddøbt, og kaldet, Man.

Anden Valig Døbt Andersens i di Sogne
Sogne, bær det.

Fadderne.

Hans Winger tie til næste, bær det i
Kulwagerhus i Lærings sogn,
Christen Christensens i Tureby,
Christen Christensens i Tureby.
Hans Bartholomæi den en mig person
Bartholomæi den i Lærings sogn.
Lucia Jacob Mathysen i Børst.

Jens Jønsen, tie sin brøder
Anden Jønsen i Sogne.
Anden Anders Jønsen i Tureby.
Anden Jønsen i Sogne.

Dominica 2. post Trinit: 23 Juni.
Biskop Anders Christensens Møllers
Barn, i Tureby Mølle, og kaldet:
dit Hønsfelt.

Anden Valig Hønsfelt bær det
i Tureby, bær det.

Fadderne.

Christen Christensens i Tureby.
Anden Anders Christensens Møllers
Christen Christensens i Tureby.
Mogens Jacob Mathysen i Børst.

Løst paa Højskole Hugges barn i de
Ergelgaarden, døbt os kaldit Klasmid,
Margrethe Jacob Højskole paa Egerby:
gaard baar det.

Sadde me.

Klasmid Højskole i Egerbygaard,
døbt os kaldit Klasmid.

Christen Dr. andson i Egerby.

Fader Jacobson ibt.

Ans Dalig Højskole i Egerbygaard.

Die Viridium, 11. Aprilis.

Døbt Klasmid Klasmid i Egerbygaard
døbt, os kaldit Jacob.

Margrethe Jacob Højskole paa Egerby:
gaard baar det.

Sadde me.

Olluf Klasmid i Egerbygaard.

Læning Klasmid ibt.

Sum. 3.

Døbt Klasmid Klasmid i Egerbygaard:
døbt, os kaldit,
Andson,

Margrethe Jacob Højskole paa
Egerby-gaard baar det.

Sadde me.

Christen Dr. andson i Egerby.

Fader Jacobson ibt.

Læning Klasmid ibt.

Andson Klasmid, Jacob
Højskole daatte paa Egerby:
gaard.

Margrethe Klasmid, fader
Jacob Højskole ibt.

Summa 2

Summa 5.

De ser een side af Tureby sogns kirkebog fra 1661. I Dalby og Tureby sogne begyndte præsten at føre kirkebøger i 1660. Fra 1661—1813 har man kun kirkebøgerne i eet eksemplar, men fra 1814 i to eksemplarer, hvoraf det ene opbevares i præstegården.

tillige en slet moralsk karakter, var trættekær og sloges med husbond og medtjenere.

Pastor Brandt havde altså en hel del problemer, selv om de ikke var nær så mange som pastor Schousboes. Men til gengæld blev det hele svært for ham på grund af sygdommen. Han døde den 21. september 1831, 62 år gammel, og blev begravet på Dalby kirkegård. Desværre findes der ikke nogen gravsten over ham og hans hustru.

14. *Ludvig Ferdinand Luplau*, f. 26. juli 1800 i Kolding. Han var ud af en tysk adelsfamilie, der i 1700-tallet indvandrede her til landet. Tidligt følte han kald til præstegering. I Viborg latinskole, hvorfra han

L. F. Luplau.

tog studentereksamen i 1819, udnyttede han tid og evner. Rektor Hasselbalch fattede stor kærlighed for ham og blev ved med at stå i brevveksling med ham, og han hjalp ham også til stipendier. Faderen døde, inden sønnen kom på universitetet. Da han læste i København, havde han plads som lærer ved en pigekostskole på Christianshavn. Han fik på et vist tidspunkt ophold på Regensen og fortæller, at »han blev vækket kl. 6 om morgenen og begynder straks læsningen, der veksler med forelæsning og læsning hjemme til midnat«. Om søndagen studerede han til kl. 9, gik derefter i kirke, og bagefter drøftede han den hørte prædiken med

andre studerende. Han måtte også kæmpe sig igennem en troskrise. Efter nogle års forløb blev han forlovet med Maria Elisabeth Bernburg, hvis far var ortodoks, mosaisk handelsmand i Hamborg. Ved moderens død kom hun til København, hvor Luplau blev lærer for hende på skolen på Christianshavn, hvor hun altså fik sin kristendomsundervisning. Han blev kandidat juli 1824.

Han måtte nu til at søge embede og skriver: »Hver lørdag snuser jeg mod vinden til Collegialtidenden, men som der står skrevet, hvor Ådslet ligger, flokkes ørne, tilgiv at jeg kalder de fredelige teologiske kandidater ørne! — og inden jeg ved et ord deraf, er det ventede bytte kapret

bort for mine øjne. Jeg har jo de allerdejlige attester og karakterer af verden, så at hvem der læser dem, skulle tro, der ikke var magen til denne hersens cand. teol. L. F. Luplau, men med alt dette mangler der mig en lille omstændighed, ancienniteten. En teologisk kandidat må, ligesom en dyreryg hænge i nogen tid, førend han bliver god.»

Han blev 14. juli 1826 viet til sin forlovede og blev samme år den 23. juli indsat som aftensangsprædikant, cantor, organist, skolelærer, graver, klokker etc. ved Vallø stift. Han regnede kun med kort tid i denne underordnede stilling. »Om 3 a 4 år,« var greve Moltkes ord til Luplau, »håber jeg at se Dem i et godt præstekald.« Luplau havde nemlig i en tid undervist greve Moltkes børn.

Luplau havde sagt nej til et jysk kald og fortrød det ikke; for han ville ikke være som Cæsar, der hellere ville være den første i en landsby end den anden i Rom.

Pladsen ved Vallø fyldte Luplau på en god måde. Ved sin humane dannelse, sine grundige kundskaber, sin levende opfattelsesevne, sin meddelsomhed og sjældne gave til at oplive samtalen, ved godmodighed, ivrighed og pirrende skæmt samt ved hans retskafne karakter var han afholdt på Vallø. Sin kone og familie voldte han ængstelse med kirkesangen og orgelspillet. Han kaldte sig selv cantor af non canendo — en cantor der ikke kan synge. Men når han var på prædikestolen og i skolen var han på sin post.

I juli 1828 blev han indstillet til V. Ulslev sognekald på Lolland. Her fortsattes udviklingen fra Vallø. Han ville, at alle skulle møde kristendommen. Men allerede her begyndte helbredet at svigte. Der var tre års fugtighed, så han ikke fik god høst, og han kom i stor gæld.

Den 21. december 1831 blev Luplau kaldet til Dalby-Tureby af greve Moltke, Bregentved. To år efter skriver han til en af sine gamle venner: »Du kan vide, at jeg stakkels forgjeldede og i de våde år på lollandsk leer yderst uheldige landsbypræst blev såre henrykt over denne forandring og får herved at vide, at jeg Midfastesøndag 1832 holdt min tiltrædelsesprædiken i Dalby, rejste tilbage til Lolland for at hente min familie, som greve Moltke i nådsensåret indrømmede bopæl på herregården Jomfruens Egede en halv mil herfra, og at vi siden 1. nov. 1832 er ordentlig indflyttede i Dalby præstegård.« Han skildrer derefter sit liv: »Om jeg så blev millionær, ville jeg ikke ophøre at være landsbypræst. Præsten må hvert år blive et mildere, et gudsfrøgtigere menneske.

Når jeg træder frem for mine tilhørere, gennemgløder den tanke mig, at jeg som en alvorlig mand skal undervise alvorlige mennesker om vort fælles alleralvorligste anliggende.«

Som familiefader var han lykkelig. »Min ærlige trofaste Betty vedbliver at holde det løfte, hun gav mig og deler redeligt både sorg og glæde med sin mage. Seks rollinger, vor lyst og glæde løber rundt omkring os på gulvet — dog, nej, den mindste ligger endnu i vuggen. Ak, det er i deres kreds, jeg trøster mig, når livets bekymringer trykke på mine skuldre og ingen comedie i verden tykkes os præstefolk så skøn som den, vi øse, når vi sidder i sophæen, og børnene på gulvet leger deres »Broe, Broe, Brille« eller »Munken går i enge« eller hvad andet, de kan finde på.«

I foråret 1835 blev Luplau angrebet af en stærk hæshed, og det blev ham forbudt at prædike. Om efteråret måtte han tage H. C. Bentzen som hjælpepræst. Det følgende år kom han sig så meget, at han kunne undvære hjælpepræst; men ved juletid 1836 vendte ondet tilbage igen og forlod ham ikke siden. Mens han var syg, gik bønderne i præstegården for at høre, om det var ham, der skulle prædike næste dag. For de ville så gerne høre ham. Og da lægerne forbød ham at prædike, listede han, når han kunne, op på prædikestolen. Luplaus sidste hjælpepræst hed Christian H. Hübner.

Sygdommen gjorde, at hans økonomiske forhold blev dårligere. Dertil kom, at han var ude for et tyveri den 18. september 1834. Hans kreaturer var drevet ind i baggården imod Dalby gade, hvor porten blev lukket ikke blot med en fast krog, men også med en tværstang. Det var ikke rimeligt, at kreaturerne kunne rive tværstangen løs, men om morgenen var den taget bort og hensat ved gærdet ved siden af porten. Den kunne kun være stillet der af mennesker. Pastor Luplau mener, at den sorte ko er taget mellem 10 og ee; for tjenestepigen var ude på gaden omkring kl. 10, og da listede en person omkring ved degnens have lige over for baggården, hvor køerne var inddrevne, og han skjulte sig.

Samme aften kl. 12½ mødte præsten, da han kom fra Tureby møllestræde, en person, der på landevejen imod Køge trak med en sort ko, hvilket rimeligvis har været Jacob Poulsen.

Jacob Poulsen, som havde taget præstens sorte ko, havde været i præstens tjeneste fra 1. maj s. å. som kvægrøgter og havde opført sig upåklageligt. Hans kone, Marie Jensdatter, oplyser, at Jacob P. ikke har været

hjemme i fem uger. De boede i Vispingehuset og havde været gift 3½ år. Han havde været straffet to gange før, nemlig med 15 dages fængsel på vand og brød og tre års tugthusarbejde. Han havde denne gang stjålet noget tøj i sit hjem og solgt det i København. Da han havde opbrugt pengene, han havde fået for dette tøj, begav han sig natten mellem 17. og 18. september til Dalby for at stjæle en af præstens køer. Han kunne huske, at kirkeuret slog 9, da han tog koen, og han havde ved Tureby møllestræde mødt en vogn med en herre, som han ikke kendte.

Pastor Luplaus sorte ko var altså stjålet. Han fik den ikke tilbage; for Jacob Poulsen havde solgt den i København. Og for præsten var tabet stort. Da jeg kom til Dalby i 1940, var der endnu nogle ældre, der fortalte om denne sag.

I den tid, da pastor Luplau ikke måtte prædike, fandt han andre måder at virke på. Med forsigtighed måtte han gå på husbesøg og gøre sjælesørgergerning. Han stiftede også et bibelselskab, som holdt sit første møde i marts 1835. Og samme år skrev han reformationens historie, som udkom i 150.000 eksemplarer. Han skrev også bidrag til Læsning for almuen og var også der højt skattet, fordi han skrev så levende og letlæseligt. Ved reformationens festen var han så rask, at han selv prædikede. Han levede i den tanke, at døden kunne komme, og det gjorde ikke noget, at den kom, hvis han ikke skulle tænke på det vemodige blik, han måtte kaste på sin hustru og syv små børn, »som næppe kender højre fra venstre«. Og en søndag, hvor han ikke må prædike, skriver han: »Sikken umage jeg skal gøre mig, når jeg igen kan prædike. De seks dage om ugen går det godt, men den syvende dag, hvor klokken lyder, kniber det.«

Venskabet med Willemoes, Herfølge, betød meget for Luplau, der siger til sin hustru: »Hvis jeg ikke havde Willemoes her ved siden, så faldt jeg rent i staver.« Luplau fortalte samme år til P. Fenger, at han havde ti nabopræster, men kun een af dem er troende.

Den 8. maj 1837 skriver Luplau til Willemoes, at en ny sorg har ramt familien. »Vor lille Marie ligger på 13. dagen. Min stakkels kone er nærved at gå i jorden af sorg. Herren forlanger hendes Isak, og min svage Betty er ingen Abraham.« Den 9. maj døde den lille Marie. Og Luplau skriver: »Et offer skal døden dog have fra Dalby præstegård i dette forår.« På grund af Luplaus svaghed måtte Willemoes forrette begravelsen, medens Luplau var derhjemme.

Nogle breve fra Luplau, skrevet den sidste sommer han levede, viser, at han bevarede sin evne til at fortælle levende. Den 26. juli 1837 skriver han til sin datter Louise i København: »Kjæreste Louise. Jeg fik min post lidt silde idag, og venter ret straks pastor Willemoes og doctor Mourier; derfor må du bede vor kjære jfr. Gulbrandsen venligst at undskylde, at jeg ikke idag svarer hende på hendes mig særdeles kjærkomne brev, ligesom du også i mit navn må takke hende mange gange for hendes venskabelige lykønskning til min fødselsdag.

Også dig, kjære Louise, takker jeg for dit lille brev, men en lykke er det, at jfr. Gulbrandsen bagefter påtog sig at fortælle os lidt om rejsen, som du forbigik i taushed.

At du går i bad, kan naturligvis ikke andet end være os meget behageligt, da det dog må forstås lidt anderledes end ballen i Dalbye.

Da vi ingen brev fik sidste postdag, vare vi ganske angst og bange for, at dagvognskusken havde tabt både jfr. Gulbrandsen og dig undervejs. Nu ere vi beroligede i den henseende. Vil du ikke fortælle jfr. G., at omtrent ved enden af ferien kommer Christian Olsen fra Kjelstrupgård, så kunne I begge med ham køre aldeles frit til Dalby.

Forresten leve vi her i Dalbye ved det gamle. Tømmermændene have ganske alvorligt begyndt at rumstere i den gamle præstegård, så at du vel næppe kan kjende den, når du kommer. I søndags rejste Amalie og Philippa med Niels Jensen til Ringsted, og han fortalte, at de vare så glade, at de sang højt hele veien. Med samme vogn kom tante Lise søndag aften til Dalbye. Jens-dreng har været så fornuftig på sin egen gård at lægge en høne på karlenes loft. Den er nu kommen frem med 13 kyllinger, og da han selv passer hønen, har moder lovet ham to skilling for hver kylling, som holdes i live, til den er spisefærdig. Derimod var vor ny bryggerspige Sophie så skødesløs, at hun lod en stakkels kalkunsk høne, som trolig lå på sine æg, sulte ihjel på reden; det var dog ret en skammelig gjerning, og jeg blev for alvor vred derover. Forleden nat døde ellers Philippas ko, den røde quie, som vi have fået fra Gjorslev, hvilket bedrøvede os meget. — Du vil ellers blive meget forundret, når du igen kommer i vor lille skov. Der ere nu gjort mange pæne gange med lysthuse og bænke, så at man ret med fornøjelse kan gå derop om eftermiddagen og spise sin femmad. Det er altsammen hr. Hübners (kappellanens) værk, så at han rigtignok er rasende nævedygtig, som tante Sara sagde.

Jordbær får vi tilsendt fra grevinde Moltke i overflod og spise næsten hver dag til frokost, middag og aften. Moder og dine søskende er raske. Jeg selv finder endog, at jeg i de sidste dage har været en del bedre, end da du rejste.«

Det er et brev, der virkelig fortæller noget. Her får vi også at vide, hvorledes der blev lavet gange og lysthuse i Præstelunden (hvor gartner Blom bor).

Næste brev til Louise skriver pastor Luplau den 4. august s. å. Han skriver, at Christian Olsen fra Kjelstrup kommer til København en af de sidste dage i næste uge, så de enten fredag eller løverdag aften kunne være i Dalby. »Skulle han imidlertid blive forhindret i at gjøre denne reise, skulle vi gjøre ordentlig aftale med Jomfruens Egede kalvekudsk, at I kunne komme hjem med ham. På mandag kommer allerede Amalia og Philippa tilbage, så er deres ferie forbi. — Forresten er her intet nyt passeret, uden at vi bygger af alle kræfter, og skolen er blevet så oppudset og malet, så det er en lyst. Der er også gjort en sådan indretning, at I selv i det værste regnveir ikke kan få en dråbe vand på jer. Dette må være dig en gåde, indtil du kommer hjem.«

Og den 9. august skriver Luplau til Louise: »Her er Kjelstrup-manden. Med ham venter vi dig og din kjære lærerinde til Dalby. Han har to gråe reisetæpper og 3 gamle shavler med til indpakning, hvis reisen skulle gå for sig om natten. — Manden har 14 mark med til dig. Dermed betaler du jfr. Guldbrandsens udlæg for dine strømper og giver pigen 1 i drikkepenge. Hvad du levner, kan du jo bringe hjem. Glem nu endelig ikke at tage afsked med din kjære gamle bedstemoder og tak så hr. og madame Guldbrandsen mange gange, fordi de i så lang tid have tilladt dig at være i deres huus og jfr. Guldbrandsen, fordi hun har gjort dig den store glæde at tage dig med til Kjøbenhavn. Gud føre din kjære lærerinde og dig selv lykkelige og velbeholdne hjem til det gamle Dalby.«

Det blev imidlertid sløjere og sløjere med Luplaus helbred. Og da børnene i december måned 1837 talte om den forestående højtid, sagde han: »Jeg får sikkert en glædelig jul. Den 16. december var han oppe nogle timer, men han døde samme dag og blev begravet den 23. december på Dalby kirkegård, hvor der står en gravsten over ham med indskriften: Christus var i hans hjerte, og hans hjerte var på hans læber. Datteren Louise blev gift med pastor Carl Emil Janssen.

Tid trods for den korte tid, Luplau var præst i Dalby, satte hans gerning dybe spor i sognene. De to prædikensamlinger, som er udgivet efter hans død, og hvoraf flere af prædikenerne er holdt i Dalby-Tureby kirker, viser, at det er prædikener med liv i, og som kan læses med glæde den dag i dag. Da P. Rørdam besøgte Luplau i 1837, fandt han her en præst, der ikke ser det forkerte i, at lægfolk prædiker. »Lægfolk kan forrette dåb, hvorfor da ikke nadveren. Så længe Christus er menighedens herre, vil han nok styre selv, selv om han synes at give slap tømme.« Spiren til hørelysten i begge sogne og vækkelsen i Tureby er sikkert lagt igennem pastor Luplaus forkyndelse.

15. *Carl Niels Edvard Markussen*, født i København 14. januar 1806, kandidat 1831, adjunkt i København til 19. december 1832. I 1833 blev han informator (huslærer), eller som det også kaldes »hovmester« på Bregentved. Mens han var på Bregentved, prædikede han også af og til i Dalby og Tureby kirker. Han blev gift med Anna f. Rosing (af bispe-slægten Rosing, se nr. 7). Hendes far, Ulrik Fr. Rosing, havde været sømandspræst i London. Herhjemme var han blandt andet præst i Jyllinge, hvor fru Markussen fødtes 1816.

Det var naturligt, at pastor Markussen som huslærer på Bregentved, blev kaldet af greve A. W. Moltke til Dalby-Tureby. Det skete 12. maj 1838. Markussen blev ordineret 27. juni samme år.

Der blev et nært forhold imellem pastor Markussen og Moltke-slægten på Bregentved og Turebyholm. Det fortælles, at når pastor M. skulle på Bregentved, sagde han undervejs: »Pæn mand Markussen, spise grevens til middag.«

Navnlig den unge greve fra Turebyholm, som præsten havde været huslærer for, kom ofte på besøg. Tjeneren stod da af ved den store havelåge imod nord, og medens herskabsvognen kørte udenom kirken, gik han igennem haven, åbnede spisestuedøren og meldte: »Greve og grevinde Moltke.«

Fru Amalie Lindhard, der kom meget i præstegården dengang, skriver, at den var af den hyggelige slags, hvor der just ikke er højt til loftet, men vidt til væggene. Og der var hjerterum, dannelse og sund gammeldags kristendom.

Præsteparret havde ingen børn, men overfor slægtninge og andre viste de en enestående offervilje.

Der var skole i præstegården, hvor en søster til fru Markussen, Hedevig Rosing, læste med Ludolfe Markussen (senere gift med justitsråd H. C. Lund) og slagter Jens Hansens Amalie (senere fru Lindhard).

Pastor Markussens gravsten på Dalby kirkegård.

I det 12. år havde fru Lindhard lært dansk og tysk og derefter også fransk og engelsk. En dag kom fru Lindhard hjem og fortalte om det nye, hun havde lært, og sagde til deres pige: »Hør, Lovise, nu skal jeg fortælle dig noget. Hele jorden er en stor rund kugle, som går rundt om solen og drejer sig en hel omgang i 24 timer.« Lovise lod sig ikke imponere og sagde: »Sikke noget sludder, tøs, så løv ju vandet a brøn-

dene.« Frk. Hedevig Rosing blev senere en betydelig pædagog. Hun bosatte sig i Norge og begyndte her en døvstummeskole.

Fru Markussen var meget litteratur-interesseret. Når der kom nye bøger af H. C. Andersen og Bjørnson, blev de straks anskaffet. Charles Dickens var fru Markussens yndlingsforfatter. Pastor Markussen havde 1100 bind i sit studerekammer. Der var også et bibliotek i præstegården, hvor man kunne låne for 2 daler om året.

Fru Lindhard skriver: »Pastor Markussen sang smukt. Jeg har hørt ham synge Weyses romancer til Ludolfes akkompagnement, men i kirken gjorde hans sang sig særlig godt. Der var nok både orgel og kirkesanger, men Jensen havde en brægende stemme og drejede under sangen pludselig hovedet til højre og venstre, som om han snappede efter usynlige fluer.« Ludolfe spillede en tid orgelet i Dalby kirke.

I de sidste år boede fru Markussens sindssyge søster, Ulrikke Rosing, i et værelse i præstegården. Hun var godt begavet og havde engang været smuk og kunne synge så godt. Hun sad bag tremmerne med bøjet hoved og drejede hænderne om hinanden. Der kom koner fra byen og passede hende og gik ture i haven med hende.

Når præsten om natten havde siddet og skrevet, gik han ned til Degne-Jakob i den gamle degnebolig, bankede på ruden, og Jakob tog imod brevene. Sommer og vinter gik præsten derefter til Piberhuset ved Bregentved. Og inden han gik i seng, gik han ind for at se til den syge Ulrikke Rosing.

Fru Markussen gik ikke så meget ud, da hun havde et svagt hjerte, men tog sig alligevel af folk i sognet. Der kom fattige koner efter mælk og mad i præstegården, og der blev også sendt penge og tøj ud i hjemmene.

Fru Lindhard fortæller om pastor Markussens konfirmandtimer, at mandag morgen sad drengene på een bænk og pigerne på en anden, og præsten sad i sin armstol, så han kunne overse begge rækkerne. Så skulle de, der havde været i kirke om søndagen, rejse sig, og de fik spørgsmålet: »Hvad prædikede jeg om i går?« Derefter skulle de fortælle prædikenens indhold. Pastor Markussens prædikener var godt opdelt. Derefter skulle de, der ikke havde været i kirke, rejse sig, og fik spørgsmålet: »Hvorfor var du ikke i kirke i går?« De gav forskellige grunde. Hvis nogle angav grunden, at de var ude at tjene, sagde Markussen: »Hils din husbond og sig, at jeg gerne ser, du får lov at komme i kirke.«

Det var en dag, hvor konfirmanderne var der, at Markussen døde. »Det var Helligtrekongersaften (1859), og præstebørnene havde fået frikvarter. Fru Markussen så, at børnene løb i gården, før end hun havde ventet. Hun bad Ludolfe om at se til kakkelovnen i studerekammeret. Ludolfe kom forfærdet tilbage og sagde: »Onkel sidder i sin stol så bleg som et lig.« Han var død. Alle kom i bevægelse. Præste-Jens blev sendt efter læge. Jomfru Astrup fandt på, at præsten skulle årelades. Jordmoderen skulle hentes. Og fru Lindhard løb ned i byen. Hun fulgte tilbage med jordmoderen, så hurtigt jordmoderen kunne. Og ved stenten, der førte ind til toften, stod frk. Astrup og trak i jordmoderen. Men åreladning var unyttig. Ved et træf kom tre læger til stede. Folketroen sagde, at præsten var død af frimurerstik. Hvis et af medlemmerne røbede hemmeligheder, blev hans billede gennemstukket, og så døde han.« Og det mente almuen var sket her.

Pastor Markussen blev begravet på Dalby kirkegård 14. januar 1859. Hans gravsten findes der endnu, og på denne findes henvisning til bibelordet Galaterbrevet 5.22. Se billedet.

Efter nådensåret fik fru Markussen af greve Moltke anvist bolig på Turebyholm. Hun døde på Turebyholm 10. august 1885 og blev begravet 15. august på Dalby kirkegård, hvor hendes gravsten findes, hvorpå der foruden hendes navn og data også står: »Gud er Kjærlighed«.

24. marts 1859 blev Carl Ludvig Jensen, sognepræst i Vilsted, udset til at være præst i Dalby-Tureby, men han trak sig tilbage.

16. *Emil Anton Conrad Olsen*, kaldet 2. juni 1859, født 10. marts 1806 i København, tog landmålereksamen, teol. kandidat 1832, gift 15. september 1835 med Amalia Johanne Rønne, født 25. september 1807 i Lyngby, datter af DMS's stifter Bone Falck Rønne, hvis hustru var søster til pastor Hannibal Brandt (se nr. 13). Pastor Olsen blev sognepræst i Hem 1835, i Lime 1838.

Først som 17-årig begyndte Conrad Olsen at læse til student. Han blev af digteren Poul Martin Møller forberedt til studentereksamen, som han tog i løbet af tre år med første karakter. Biskop Brammer fortæller: »Om søndagen kom gjerne Conrad Olsen, en theologisk student, der var hovmester for den unge Julius Friis på Juellinge, til os efter at have hørt mig prædike i Nakskov kirke. Denne Conrad Olsen var mig anbefalet af K. L. Rahbek, men større vægt lagde både han og jeg på, at

han var forlovet med en datter af pastor B. F. Rønne, hvis kristelige, noget pietistiske anskuelser han i sit Nathanael-hjerte havde tilegnet sig. Jeg fik ham kjær og stræbte alvorlig, min kone spøgende at bibringe ham en friere og gladere livsanskuelse. Vi savnede ham, når han i vintermånederne var med herskabet i Kjøbenhavn.« Olsen blev i sin ungdom påvirket af Mynster og var højkirkelig, men med sympati for Indre Mission.

I juli måned 1859 sætter pastor Olsen sig i forbindelse med Faxe herreds provst Neergaard, Faxe, der skriver, at han i sin 28-årige provstetid har foretaget indsættelserne sådan, at han først holder en lille tale og derefter prædiker den nye præst over dagens tekst. Provsten mener ikke, at det er rigtigt at bede Tureby menighed om at komme til indsættelsen i Dalby kirke. Derfor berammes der indsættelse i begge kirker. Indsættelsen skal finde sted 24. juli (5. s. e. Trin.) kl. 9 i Dalby kirke og kl. 1 i Tureby kirke. Provsten beder om, at det må blive bekendtgjort i menighederne søndag den 17. juli. Imidlertid har lærer Hersom, Kæderup, fået besked fra Bregentved, at der ikke kan blive gudstjeneste i Tureby kirke den 24. juli og følgende søndage.

E. A. C. Olsen.

Provsten beder om præstens indstilling i denne sag, og der foreslås indsættelse i Dalby kirke for Dalby menighed kl. 9 og for Tureby menighed kl. 2 og eventuelt fortsætte med to gudstjenester hver søndag. Onsdag den 20. juli bestemmes det dog, at der kun skal være en gudstjeneste i Dalby kirke og det kl. 9. Ved indsættelsen synges: »Vi samles for dit åsyn her« og »Gud giv os lærere« og efter provstens tale: »O, Herre, din er Ånden«. Efter den nye præsts prædiken: »Ved Gallilærhavets bred« og til slut: »Jesu Herre lad dit rige« og »Tak for al din fødsels glæde«. Pastor Olsen blev altså ikke indsat i Tureby kirke, og først 4. december 1859 blev Tureby kirke taget i brug igen. Den 2. juni 1860 kunne pastor Olsens familie flytte ind i Dalby præstegård, for da var nådensåret omme.

De første år i Dalby-Tureby blev vist nok de lykkeligste for pastor

Olsen og hans familie, for da var pastor Olsen nogenlunde rask. I slutningen af 1865 måtte han have en hjælpepræst ved navn Utke og året efter en ny hjælpepræst, som hed Kristian Friis. Da pastor Olsen led af en nervegigt, kom han ikke så meget ud blandt folk, men han førte kirkebogen smukt. Og man må ikke glemme hans indsats for at bevare Dalby kirkes gamle døbefont. Ellers må han karakteriseres som en stille og samvittighedsfuld mand, hvis arbejdskraft i nogen grad blev nedbrudt af sygdommen. Når han gik tur i haven, havde han altid høj hat på og et hvidt halstørklæde om halsen, så det dækkede munden. Til at køre for pastor Olsen i den lukkede vogn var der den sindige og rolige Præste-Jens, som vogtede sit betroede embede med en følelse af værdighed og ansvar.

Efter en bedring i året 1868 måtte pastor Olsen igen i 1869 have hjælpepræst, og det blev pastor Henning Jensen, der blev kaldet 6. marts. Efter at være blevet gift boede han oppe i Borup i et lille hus. Hans kone holdt syskole for nogle børn.

Da Henning Jensen kom til Dalby, hældede han nærmest til Indre Mission og blev brugt som taler i Haslev; men ved sit samvær med Andreas Leth, Ulse, blev han grundtvigianer.

Henning Jensen var også politisk interesseret og ville, da han kom til Dalby, opstille en repræsentant for det nationale venstre ved valget i Faxe. Han gik til Anders Christiansen i Høsten, kaldet den rige bonde, fordi han havde vundet en stor sum i lotteriet. Han var efter den tids forhold en oplyst mand og var med i sognerådet. Anders Christiansen var betænkelig ved sagen, men Henning Jensen sagde til ham: »Hør, Anders Christiansen, hvis De bliver valgt til folketingsmand, kan De jo melde Dem som elev på Grundtvigs Højskole.« Anders Christiansen lod sig stille. Da pastor Olsen hørte det, sagde han til Henning Jensen: »De har ikke engang været eet år her i valgkredsen og vil allerede lave en rigsdagsmand.« Flere arbejdede dog for sagen, og pastor Leth, Ulse, blev talende stiller for Anders Christiansen. Leth kendte ellers ikke spor til ham. Anders Christiansen blev ikke valgt, men fik dog 400—500 stemmer.

Pastor Olsen havde en stor støtte i sin hustru, som var et dybt tænkende menneske. Se uddrag af hendes dagbog.

Imidlertid blev pastor Olsen svagere og svagere. Et par dage før end pastor Olsen døde, havde lærer Engell, Dalby, en mærkelig oplevelse.

Han havde set pastor Olsen gå i haven, og han havde da sagt til Henning Jensen: »Hvad — er pastor Olsen nu kommet op?« »Op!« svarede Henning Jensen, »han ligger da for døden.« Lærer Engell svarede: »Da så jeg ham da i går i mørkningen gå i haven med sin høje hat på og sit hvide silketørklæde op om munden. Jeg stod stille og hilste, men han hilste ikke igen.« Selv om lærer Engell på denne måde havde set pastor Olsen, lå han dog for døden og døde 18. febr. 1872. Han blev begravet på Dalby kirkegård, hvor også en søn var blevet begravet. På pastor Olsens gravsten står forneden: »Jeg har stridt den gode Strid og fuldendt Banen og seiret i Troen.« I nådensåret kom datteren Ingeborg, der var gift med pastor H. Rørdam, Stege, hjem for at være hos moderen. Og hun fødte da Valdemar Rørdam, der i et digt har skildret sine bedste-forældre.

Fru Olsen flyttede til Lyngby, hvor hun døde 1883 og blev begravet der.

17. *Andreas Laurits Carl Listov*, kaldet 29. april 1872, født 20. februar 1817 i København, kandidat 1839 med udmærkelse, lærer ved Westens Institut og Vaisenhuset 1839. Fra 1845—1847 var han huslærer for Bertel Thorvaldsens dattersøn i Rom; derfor var præstegårdshavens gamle kastanieallé også af kastanier fra Rom. Listov blev res. kapellan i Vor Frue kirke, Ålborg, 1851—58, hvorefter han kom til Næstved. Første gang gift med Frantzone Christiane Mathilde Howitz 28. september 1851, død 5. oktober 1852, anden gang, 7. november 1854, gift med Ane Frederikke Louise Conrardt Eberlin.

Listov blev indsat 22. september 1872 i Dalby-Tureby. Da han var i Næstved, var han højt skattet som taler både i kirke og i Industriforeningen. Han var et højt kultiveret menneske og noget aristokratisk. Det fortælles, at når nogen kom i præstegården for at få en dåbsattest, blev den overrakt med en sølvtang. Det er nok overdrevet; for han holdt dog indvielsestalen, da Dalby forsamlingshus blev indviet, og han samlede også de fattiges børn til julefest i præstegården, efter at han havde fået bygget en ny præstegård. Den gamle var ikke passende for ham. På den tid havde man mange hjælpere i huset, og den skulle være stor. Vi, der bor i den i dag, synes alt for stor, men en modernisering i 1960 har hjulpet derpå. Den blev bygget 1873—1874 for godt 8000 rigsd., af tømremester Jens Jensen, Rødemarkshus, der var Bregentveds arkitekt.

Listov må vel regnes for høj Kirkelig. Han tog ikke del i det nye åndelige liv, der gryede — mest i Tureby. Han var inderlig i sine prædikener og sagde ofte: »Ikke alene, men i sandhed mine medkristne.« Men han kunne også være med i det videnskabelige liv. Han var for eksempel med i et samfund af yngre akademikere, hvor de helt og holdent førte forhandlingerne på latin. Der kom da også flere videnskabelige værker fra hans hånd. Det var navnlig Luther, der var genstand for hans studier, og disse værker vandt ikke ringe yndest i samtiden.

Listov havde også interesse for den almindelige litteratur. En aften havde han samlet sine husfolk og læste op af Holberg. Præste-Jens, der var med, fortalte bagefter, hvordan han havde moret sig. »Jeg kunne ikke bare mig for at le, men det var dog Guds ord.« Han mente, når det var præsten, der læste op, måtte det være Guds ord.

Listov tog del i det politiske liv og var nogle år medlem af sognerådet og af rigsrådets landstings 3. kreds i Sorø og Præstø amter. Han blev ridder af Dannebrog 1883.

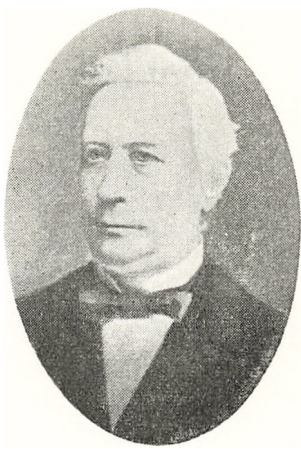
Begge hans ægteskaber var barnløse, men han havde interesse for børnene og stiftede i Næstved et legat til en menighedsbørnehave.

Det sidste år, han levede, havde han kapellan, nemlig H. N. M. Glahn, der blev sognepræst i Kongsted.

Listov døde 14. februar 1889 og hans hustru 26. august 1905. De blev begge begravet på Dalby kirkegård.

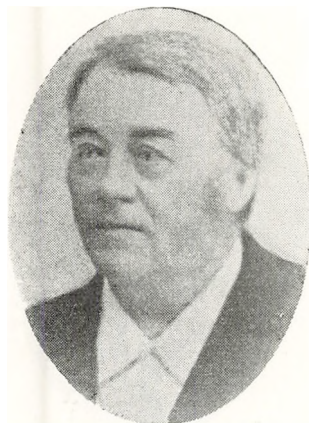
18. *Harald Ludvig Petersen*, kaldet 13. juni 1889, født 17. april 1835 i Engom, student i Horsens 1852, kandidat 1858, lærer ved Det kgl. Teaters elevskole og andre skoler i København, ordineret kateket i Grenå og sognepræst i Tiset 1873, gift 19. maj 1869 med Henriette Cathrine Kattrup, født 25. juli 1822 i Tømmerup.

Pastor Petersen var vokset op under små kår i et hjem med en stor børneflokk. Han blev hjulpet frem af flere velyndere, blandt andet

A. Listov.

geheimekonferenceråd og udenrigsminister Reedtz. Han var nogle år teologisk medarbejder ved »Dagbladet«. Han var også knyttet som religionslærer til en skole, fru Petersen havde, og det var der, de lærte hinanden at kende. — Pastor Petersen indsattes i Dalby-Tureby 8. september 1889.

H. L. Petersen.

Hele hans personlighed var anderledes end Listovs. Han gik for eksempel med træsko ud i sognet. Han røg også på træpibe. Når præsteparret skulle besøge lærer Engells i Dalby, sagde fru Petersen: »Nu må du slukke piben. Fru Engells gardiner tåler ikke røg.«

Tiden i Dalby blev kort, og hans gerning satte derfor ikke spor i sognet. Han døde den 5. november 1890. En aften efter en spadseretur lå han og var død i præstegårdens entré. Han blev fundet af en af husets unge piger, og da fru Petersen kom og så det, blev der straks sendt bud efter lærer Engell, der var fru Petersen behjælpelig.

Pastor Petersen blev begravet på Dalby kirkegård, og hans hustru, der døde 3. december 1902 i København, blev også begravet på Dalby kirkegård.

1889 var J. C. Sørensen, sognepræst i Bjørnsholm, udnævnt til sognepræst, men trak sig tilbage.

19. *Helmer Blom*, kaldet 5. februar 1891, født 21. april 1843 i København, student Århus 1862, kandidat 1869, hjælpepræst Snøde 1870, sognepræst Gjellerup-Sunds 1877, provst 1885, ridder af Dannebrog 1913, gift første gang med Caroline Sophie Frederiksen, født 7. september 1871, død 9. juli 1881. Anden gang gift med Karen Simonia Waidtløw, født 8. januar 1865.

Ligesom pastor Luplau havde provst Blom stor betydning for sognets åndelige liv. I Gjellerup, hvor der ellers var splittelse om dåben, vandt Blom nogle for Kristus ved sin prædiken, og »mange vandt han uden at ville det — ved sin personlige kærlighed«.

Provst Blom havde sat som overskrift for sit liv: »En christen i en

salig tilstand står, ihvor det går«. Og dette prægede hele hans gerning. Præstegården i Dalby blev lukket op for møder, hvad der var ukendt på dette tidspunkt. Der blev dannet pige- og ynglingeforeninger. Der blev holdt søndagsskole i kirken, og i Tureby blev der 1891 bygget missionshus, hvor der blev holdt møder og søndagsskole. Provst Bloms levende og vækkende forkyndelse samlede mange. Og det var på en tid, hvor der i sognene var meget drikkeri, og hans forkyndelse førte til en forandring med dette.

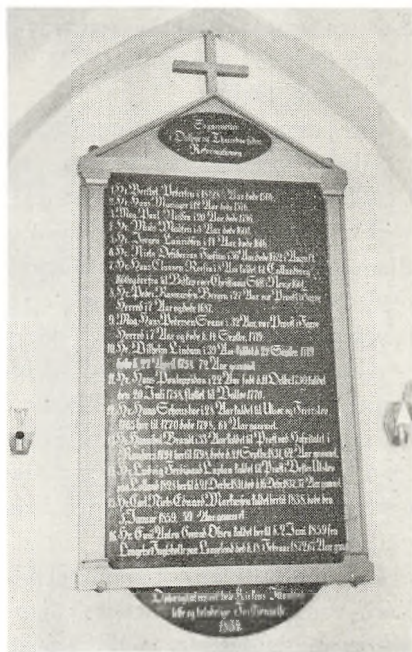
Men provst Bloms indsats mærkedes ikke blot i sognenes liv. For eksempel kom han tidligt ind i bestyrelsen for Magdalenehjemmet, og allerede i 1890-erne begyndte han med Dalbybasaren, der dengang arbejdede til fordel for Magdalenehjemmet (nu Skovtofte).

På Haslev-egnen stod han som midtpunktet i Indre Missions arbejde. Han var med til at gøre Haslev til en skoleby. I en lang årrække kom eleverne fra Haslev Højskole i Dalby kirke om søndagen. Provst Blom blev næstformand i højskolens bestyrelse, og i en meget lang årrække var han formand for Haslev Seminarium.

Også Ydre Mission havde Bloms store interesse, og han var da også en tid kredsformand for DMS.

Der levedes et rigt åndeligt liv i Dalby præstegård på Bloms tid. Og mange kom med deres glæder og sorger til præsten.

Men der fandtes også seværdigheder i præstegården. For eksempel havde en af provstens sønner taget et æsel med hjem fra sine rejser som sømand. Og en gang, da Vilh. Becks datter besøgte provst Blom, blev hun forfærdet, da fodskamlen begyndte at bevæge sig bort fra fødderne.

Præstetavlen i Dalby kirke.

Det var nemlig en stor skildpadde, som provstens søn også havde haft med hjem, og som nu agerede fodskammel.

Efter at Blom havde taget sin afsked, bosatte han sig i Kregome, men blev i 1916 opfordret af biskop Ostfeld til at søge embedet som kaldskapellan i Skovens distrikt nord for Jægerspris. Blom fik kaldet og var seks år i embedet og blev også her meget afholdt. Senere flyttede han med sin hustru til Holte, hvor de boede i frk. Esches villa, indtil hans hustru døde 22. november 1928, hvorefter han tog ophold hos sin søn Axel Blom, Dalby.

Om pastor Bloms vitalitet i de ældre år går der mange frasagn.

Således fortælles det, at han, mens han boede i Holte, var på besøg i Dalby sammen med sin hustru. Da de skulle hjem, skulle der netop afgå en lastbil fra frugtplantagen, og den skulle passere Holte; provst Blom syntes, at dette var et udmærket befordringsmiddel. Fru Blom fik plads hos chaufføren. Blom selv og en arbejdsmand placerede sig mellem havesagerne bag i vognen. Alt gik godt til Lyngby. Så pludselig bankede arbejdsmanden på ruden ind til førerhuset og råbte med alle tegn på forfærdelse: »Vi har tabt Blom.« Ved en brat manøvre, bilen måtte foretage, var provsten og den kurvestol, han sad i, havnet på landevejen. Men han kom intet til og tog sagen med humør og ro. Hans hustru fortalte siden, at hun lå vågen hele næste nat; men Blom sov som en sten.

En aften ville provst Blom gå ad kirkestien op til sin søn Axel Blom. Stien var blevet flyttet; det glemte han, og pludselig mærkede han pløjemark under sine fødder. Han tabte sin ene sko; men stavrede alligevel videre efter det lys, han så i sønnens villa. Så gik den anden sko, og kort efter havnede han selv på bunden af et mudderhul. Han råbte gevalt, råbet blev hørt, og han blev bjerget ind i villaen.

Blom havde en mærkelig evne til at komme galt afsted og alligevel slippe godt fra det. Hans energi var stor, og derfor kunne han også, efter at han var fyldt 90 år, forrette gudstjenester og kirkelige handlinger i Dalby og Tureby kirker.

Provst Blom døde 12. april 1937, og både han og hans hustru ligger begravet på Dalby kirkegård.

20. *Gutzon Peter Münster*, kaldet 17. april 1914, født 24. april 1867 i Bårse sogn, student Herlufsholm 1885, kandidat 1892, studerede først

klassisk filologi, ordineret kateket ved Garnisons kirke, København, 1892, hjælpepræst ved Frederiksberg kirke 1895, residerende kapellan ved Sct. Lukas kirke 1897, sognepræst sammesteds 1908, gift første gang med Elise Frederikke Bertoline Kann 12. oktober 1893, død 19. oktober

Tre Dalby-præster — G. Münster (tv.), H. Blom (i midten) og J. Nissen (th.).

1931, begravet i København; anden gang gift 20. november 1935 med Hertha Nielsen, f. 28. januar 1910 i Dalby sogn, død 11. september 1945 i København.

Pastor Münster kom til Dalby-Tureby som en afgjort missionspræst, og hele hans gerning lå på denne linie. Han havde svært ved at forlige sig med folkekirken og ønskede, at der skulle øves kirketugt, hvad der bragte ham mange vanskeligheder. Münster stod urokkeligt fast på sine

meninger. Havde han taget et standpunkt, lod han sig ikke rokke derfra. Han var klar og aktuel i sine prædikener. En nytårsdag holdt han en revy over sognets liv, da han betragtede denne dag som en rent borgerlig dag, og han udtalte ønsket om, at Jordemoderstræde (nu Bavne-stræde) helst skulle blive farbar for andet end flyvemaskiner.

Som ung havde Münster været påvirket af Georg Brandes, men da hans første kone ikke ville give ham sit ja, da han friede, lod han Brandes-tankerne fare, og han førtes ind i det livssyn, som kom til at præge hans præstegerning.

Fru Frede Münster var svagelig, men til trods herfor levede hun med i det rige menighedsliv. Hun havde søndagsskole i præstegården og begyndte også en DMS-kreds. Hun var en naturelsker og havde sin andel i, at præstegårdshaven blev så smuk efter omreguleringen.

Da Münster havde studeret klassisk filologi, var han godt inde i latin og græsk. Derimod kunne han ikke engelsk, og da han var 60 år satte han sig for at lære dette sprog, for at han kunne følge med i litteraturen om Ydre Mission. Han blev nemlig formand for Den danske Sudan-mission. Münster fik da også begyndt en Sudan-kreds i Tureby.

Münster udgav også Kristeligt Folkeblad - Hjemlandsposten.

I september 1932 søgte pastor Münster sin afsked, da han ikke kunne tænke sig at være i Dalby præstegård længere, efter at han var blevet ene.

Pastor Münsters søn, sognepræst Ruodlf Münster, Hover, har i Præstegårdsliv IV, 1952, s. 121, skildret livet i Dalby præstegård, da hans far var præst der.

21. *Jørgen Christian Nissen*, kaldet 14. december 1932, født 31. december 1902 i Neumünster, student fra Østersøgade Gymnasium, København, kandidat 1928, gift 17. april 1929 med Kirsten Kallenbach Pedersen, født 17. april 1907 i Sorø, kapellan i Søllerød 1929, forflyttet fra Dalby-Tureby 1940 som hjælpepræst ved Kingos kirke, København, sognepræst sammesteds 1941 og sognepræst ved Frihavns kirke, København 1949.

22. *Arne Olfert Martin Majvang*, kaldet 22. juni 1940, født 13. maj 1913 i Ruds Vedby, student 1932 Høng Gymnasium, kandidat 1938, gift 30. juli 1940 med Margrethe Rasmussen, f. 7. maj 1911 i Kolding, hjælpepræst Kirke Helsingør-Reersø-Drøsselbjerg 1938.

BISPEVISITATSER

Biskoppernes udtalelser i de gamle embedsbøger, når de visiterede Dalby og Tureby menigheder, fortæller ofte både om præstens gerning, menighedslivet og skolebørnenes standpunkt samt lærernes flid.

Sjællands biskop, *L. Harboe*, besøgte Dalby to gange. Den første gang skrev han:

»Anno 1751. d. 7. Martii som var Dom. Reminiscere visiterede jeg i Dalby Kircke, hvor og Ungdommen af Thureby Annex var tilstæde. Gud legge fremdeeles sin Velsignelse til det, som er plantet og vandet, at deraf megen Frugt maae indhøstes.

L. Harboe.«

Biskop, dr. *Nic. Edinger Balle* var en meget flittig visitorator og besøgte Dalby fire gange; jeg bringer hans udtalelser fra den anden visitats:

» I Aaret 1790 d. 2. Julii visiterede jeg anden gang i Dalbye Kirke, hvor ogsaa Ungdommen af Thurebye Annex havde indfundet sig. Ibland den talrige Mængde fandtes adskillige, som udmærkede sig ved Forstand og Færdighed i deres Svar. Hos en stor Deel viiste sig antagelig Kundskab, men en Deel røbede tillige Mangel af Fliid og svarede maa-deligen. Dagen tilforn havde jeg visiteret i Dalbye Skole og fundet mig ret fornøyet med de Børns Fremgang, som besøgte Skolen flittigt, da de færdig kunne gjøre Reede for Børnelærdommen, ikke uden Forstand og læste for det meste vel i Bog, hvilket sidste dog bør meere paadrives. Men om Eftermiddagen forefandt jeg i Rode Skole en yderst vankundig Ungdom som hverken vidste at gjøre antagelig Rede for Børnelærdommen, ey heller kunde ret læse i Bog. En skriftlig Klage blev indgivet af Byemændene over Skoleholder Hans Hytter som skal undersøges. I Morgen drager jeg til Høstens og Kiederup Skoeler, hvor jeg da i Skole-Journalen antegner, hvorledes Tilstanden der befindes. Herren give imidlertid Læreren Kraft og Frimodighed til at arbejde med Held og Iver paa christelig Kundskabs Udbredelse.

Dr. Nic. Edinger Balle.«

Ved denne visitats havde biskop Balle 12 bøger med. De blev uddelt i Dalby skole til flittigheds opmuntring. Der var f. eks. Rechows Børneven, Storms Morgen og Aftenandagter, Lommebog for Børn ved Birch, Borchs Dydælære for Børn, Frimans Andagtsøvelser m. v.

Ved visitatsen i 1802 fik Dalby skole 18 bøger, Høsten 13, Kæderup 23, Rode 14, altså ialt 68 bøger. Af bøgerne kan nævnes Hallagers astronomiske og geografiske Børneven, Hiorts Sange for unge Piger, Den danske Bondes Pligter og Rettigheder. Som et kuriosum kan nævnes, at gartner Richters søn Johan fra Turebyholm fik Kaspari: Lærebog i Jordbeskrivelse.

☆

Den næste biskop i Sjællands stift, dr. *Frederik Münter*, besøgte Dalby-Tureby to gange. Ved den første visitats skrives:

»I Aaret 1809 d. 22. Septembre visiterede jeg i Dalbye Kirke, hvor en talrig Ungdom af Dalbye og Thurebye Menigheder var forsamlede. Jeg fandt til min store Glæde fortrinlig god Religions Kundskab. Allevegne gaves Beviis paa Opmærksomhed, paa Bekiendtskab med Bibelen og den bibelske Historie. Mange Psalmer vare lærte og Boglæsningen var, paa nogle faa Undtagelser nær, meget god. Gud belønne Menighedens værdige og omhyggelige Lærer med den Glæde, at han dagligen maa see den voxte i vor Herres Jesu Christi Kundskab og Naade, og at den Ligegyldighed, som endnu i visse Skoledistricter synes at herske i Henseende til Børnenes Skolegang, snart maatte aldeles forsvinde.

Dr. Fred. Münter.«

☆

Biskop, dr. *J. P. Mynster* besøgte Dalby-Tureby tre gange og skriver første gang:

»1838 den 29. Julii visiterede jeg i Dalby Kirke, hvor saavel de Ældre af Menigheden som Ungdommen fra begge Pastoratets Sogne var talrig forsamlet. De i de sidste Aar konfirmerede viste god Christendomskundskab, af de Ældre syntes adskillige at have glemt det Lærte, og Nogle læste ikke rigtigt i Bog. Den ganske nylig tiltraadte Sognepræst tilønskes Guds Velsignelse til at føre sit Embede med Kraft og Held og at see gode Frugter af sine redelige Stræben.

Dr. J. P. Mynster.«

Men Mynster førte samtidig sin egen personlige visitatsbog, og den lyder:

»1838 den 29de Julii, 7de Søndag eft. Trinitatis, visiterede jeg i Dalby Kirke. Den tilhører Bregentved, er temmelig smal, men ellers smuk, og i særdeles god Stand. Den for 14 Dage siden indsatte Spr.

Markussen prædikede over Dagens Evangelium: »Christus har hævet enhver væsentlig Trang i Makets Bryst«. Han er endnu uøvet, Materien var ikke vel giennemført, og det Hele fattedes Varme. En stor Forsamling var tilstede. Af Ungdommen svarede de senere Confirmerede godt; de Ældre var træge og vel ogsaa temmelig uvidende. Boglæsning syntes hos adskillige mindre god.«

Ved de efterfølgende visitatser i 1845 og 1853 roses pastor Markusen for hans præstegerning. I 1853 nævnes den nye altertavle i Dalby kirke; i sin private embedsbog siger Mynster, at den »ikke ganske tilfredsstillende ham«. — Se fru Markussens breve.

Biskop, dr. *H. L. Martensen* visiterede to gange. Den første gang skrev han:

»1865 d. 28. Mai 6. S. efter Tr. visiterede jeg i Dalby Kirke hvor jeg forefandt en talrig Forsamling fra begge Pastoratets Sogne. Efter det christelige opbyggelige Vidnesbyrd, der udtalede af Sognepræsten Herr Olsen fremtraadte den confirmerede Ungdom, der udviiste sig velgrundet i de hellige Sandheder og svarede med Liv og Færdighed. Herren forunde Kraft og Velsignelse fremdeles til at berede sit Ord Indgang i Hierterne!

Og Lærerne arbejder med Troskab og Flid, og Fremgangen var i det hele tilfredsstillende. Særligt glædedes jeg ved den fortrinlige Katechisation i Kjederup Skole.

Dr. H. Martensen.«

De følgende biskopper nåede kun hver på een visitats.

»1898 den 7.—8. Maj holdt jeg Visitats i Dalby og Thureby Sogne. — Den første Dag visiterede jeg de fem Skoler, hvis Tilstand i det hele fandtes tilfredsstillende eller antagelig. Det var kendeligt, at især Lærer Petersen ved Thurebylille Skole havde arbejdet med megen Flid og Kærlighed til sin Gerning. Derimod stod Børnene i Rode og Kæderup Skoler noget tilbage i Dansk, Regning og Retskrivning.

Den 8. Maj, 4. Søndag e. Paaske visiterede jeg i Dalby Kirke, der var aldeles opfyldt af en særdeles talrig og opmærksom Tilhørerkreds. Efter at Sognepræsten Provst Blom havde prædiket over Dagens Evangelium, kateciseredes med den confirmerede Ungdom, der havde givet talrigt

Møde, men kun et Mindretal kunde, fordi Kirken var saa overfyldt komme frem paa Kirkegulvet. Disse svarede imidlertid i det hele godt og tænksomt og aflagde dermed et glædeligt Vidnesbyrd, om at de havde faaet en god trofast Vejledning.

Gud give disse Sognes trofaste og nidkære Præst fremdeles sin Velsegnelse til hans Gerning, så at derved et sundt og kraftigt Menighedsliv må fremblomstre og vokse.

Skat Rørdam.«

☆

»1926. 21.—22. November holdt jeg Visitats i Dalby-Thureby. Søndag den 21. i Kirken, som var fyldt til sidste Plads. Sognepræst Münster holdt en god, ægte luthersk Prædiken over Dagens Text. Efterat have talt med den talrig fremmødte Ungdom talte jeg til Menigheden fra Prædikestolen.

Mandag d. 22. besøgte jeg Skolerne med Undtagelse af Thurebylille, hvor Læreren i en nær Fremtid tager sin Afsked.

Jeg fandt gennemgaaende Undervisningen tilfredsstillende uden at finde anledning til at fremhæve nogen af Skolerne.

Fonnesbech-Wulff.«

☆

»1943, 28.—29. August visiterede jeg i Dalby-Thureby.

Lørdag 28. holdt jeg Børnegudstjeneste i Thureby Kirke, hvor jeg talte med Børnene om Matth. 7.24—29. Om Eftermiddagen mødtes jeg med Menighedsraadsmedlemmerne i Præstegaarden. Ved et Aftenmøde i Forsamlingshuset, ledet af Sognepræsten talte jeg om: Samling? — Kirkebøgerne i Orden.

Søndag 29. August, 10. Søndag efter Trin., visiterede jeg ved Højmessens i Sdr. Dalby Kirke, hvor Sognepræst Majvang prædikede over Dagens Text. Efter en Samtale med de talrigt fremmødte Unge (om Kirken som Herrens Hus) bragte jeg Menigheden en Hilsen ud fra 1. Cor. 12.3.

Guds Fred med os alle.

Axel Rosendal.«

☆

Ved den sidste visitats var biskoppens tilsyn med skolerne bortfaldet. Mange vil forøvrigt huske denne visitats, for det tryk, der nationalt hvilede over dagen, idet tyskerne natten til 29. august havde sat vore garnisoner og vor flåde ud af spillet, og regeringen var trådt tilbage.

FRU PASTOR ANNA MARKUSSEN SKILDRER I BREVE
1850'ERNES PRÆSTEGAARDSLIV I DALBY

Igennem de mange embedsskrivelser, som Dalby-præsterne har udfærdiget, får vi et indtryk af præstens person og menighedslivet. Derimod er det sjældent, at vi har skriftlige optegnelser fra præstefruerne. Vi er

Fru Anna Markussen, f. Rosing.

her i Dalby imidlertid så heldige at have en brevsamling fra fru pastorinde Anna Markussen, f. Rosing og hendes familie. Og igennem disse breve føres vi ind i livet i Dalby præstegård, som det foregår i 1850'erne både ved festlige lejligheder og i de almindelige dage.

I et brev til fru Markussens søster Ulrikke den 22. juli 1853 skildrer fru Markussen Mynsters bispevisitats i Dalby *juli 1853*:

»Vor bispestads gik meget heldigt, og ja så godt synes jeg, at det forekommer mig som en af de bedste og gladeste dage, jeg har oplevet. — Jeg ved ikke, hvorledes det er, thi uagtet jeg ikke sover et par nætter i forvejen af angst og altid tænker med frygt og bæven på den dag, så

— når dagen kommer — farer der ligesom et elektrisk stød igennem mig, som sætter hele mit væsen i en oplagthed og livligheds tilstand, som gør, at det, jeg tænkte på med skræk, bliver mig til en sand og stor fryd. Således gik det også denne gang, og det både med onkel og mig, så dersom alle vore gjæster havde været ligeså fornøjede som vi selv (og det siger de, og jeg kan ikke lade være at tro det), så have de havt en rigtig rar dag. — Du ahner og fatter ikke hvilken kirkegang, jeg havde; jeg var der hele tiden, med undtagelse af en halv times tid; jeg løb lidt hjem. Gud forundte både onkel og mig at være fri for alle

ængstelser og bekymringer, så at han kunne tale, og jeg kunde høre med frit mod, og jeg hørte og fornåm, Gud være mig lovet og takket, med hjerte, sjæl og sind. Onkel prædikede rart og klart over den kristelige frihed, og biskoppen talte altså over det samme, men så mageløst gripende og opløftende, at jeg ikke kan sige dig det. Og så til slutning talte han atter om det og knyttede dertil ligesom en lille afsked til alle sine embedsbrødre (det var sidste sted i dette herred), og hvor det var rørende, det fatter du ikke, det var en afsked for livet; det følte man. Men hør nu. — Tirsdag aften kl. 8 kimede det, og så holdt han sit indtog i præstegården. Onkel var med; de kom fra Rode skole, hvor onkel mødte ham kl. 7. Jeg stod i døren og tog imod ham, og havde ondt for at afholde mig fra at få tårer i øjnene ved at se ham, som jeg næst Gud, dog kan takke for, at jeg er blevet til noget i verden, eller idetmindste til det jeg er, om det også kun er såre lidt. Vi gik da ind, og lidt efter drak vi the i havestuen. Han, onkel, Nel og jeg. Børnene vare i seng og Anna i køkkenet hos jfr. Nielsen. Han var livlig og munter, og man glemmer, ja man fatter ikke, at han er 78 år, det er aldeles ubegribeligt. — Efter theen gik vi og besøgte i forening hans lejlighed, som han var godt fornøjet med, kun måtte jeg tage den store lænestol bort, jeg havde sat ind, da han aldrig sidder i lænestole. »Det er kun for de unge,« siger han. Så blev han derinde og sagde god nat med det samme. — Næste morgen fik han sin the lidt over 7 og præcis kl. 9, kom han ud af sit værelse, og gik i kirke, ligesom der var ringet sammen fulgt af alle præsterne. — Kl. 12 kom de hjem, og vi havde det nydeligste frokostbord af verden. Jfr. Nielsen er mageløs. Du begriber ikke, hvor dygtig hun er. — Der var leverpostej, sildesalat og makaronisalat, kalvesteg, krebs, skinke o. s. v. samt en mængde nydeligt hvedebrød og småkager til kaffe og chokolade. — Thureby'erne vare her, samt Julie baronesse Vedel og en hel del af sognets folk. Så toge de bort efter frokosten, og vi fik nu travlt med at dække bordet om. Tjenere og jeg besørgede det dog hurtigt, thi hver en smule var jo lavet til og stod parat. — Der var mange, der sagde nei, så vi kunde bede andre istedet, så vi fik indbuden alle dem, vi ville. Vor eneste sorg var, at vi ikke havde gamle greve med, men det har aldrig før kunnet gå an at bede ham, men da jeg yttrede til Fritz, at det var kjedeligt, at han ikke kom i kirke, sagde han mig rent ud, at havde Markussen sagt blot et ord til ham, var han kommet både til frokost og middag med største glæde, da

han havde sådan stor lyst. Uh! du kan tro, vi fortrød det; for det havde jo glædet gamle biskop usigeligt. Nå, men det var middagen. Vi havde Fritz, Christian og Peter Moltke med, Vulf, Schjøtz, Brasch, Münster (præster i henholdsvis Ulse, Haslev, Vemmetofte og Karise) og mange flere. Retterne vare: Skildpaddesuppe og hvid suppe, sardiner (som neppe blev rørt) med smør og hollandsk ost til. Kyllinger i en slags citronsaucé, tunge og lax med grønne ærter og makaroni (for der var blomkål på den hvide suppe). Madeirabudding, lammesteg og kalkun-steg, citronkage og en ganske yndig krandskage, som gjorde rørende lykke (tak tante Sofie tusind gange for den udmærkede idé med et overflødhedshorn) samt melon og jordbær og konfekt, fra hvilket sidste de dog reiste dem, inden det gik om. Det var jfr. Nielsen, der lavede og stod for det hele, og jeg lod hende råde der og tjeneren ved opvartningen, så jeg sad med en, selv ved de mindste leiligheder, ukendt ro og morede mig så deiligt ved bordet, som det ikke var mig selv, der gjorde gildet. Der var i det hele megen munterhed ved bordet, og det lod ret som om alle var fornøiede. — Efter bordet gik biskoppen og Markussen herved i skolen, og da nogle af herrerne og jeg netop stod parat til at gå en lille tur, da de kom tilbage, sagde bispen, han vilde gå med, og så gik han så med helt op til Borup Bakke, den gamle mand. Var det ikke meget? Derefter blev der drukket the, og så tog folk bort. Næste formiddag (igår) kl. 10 kjørte biskoppen og Markussen til Høsten og Kjederup skoler, og vare dernæst borte til frokost på Tureby kl. 1, hvor jeg også mødte efter indbydelse. Alle Bregentved'erne vare der, Marie og hendes mand og Vedel fra Fyen samt v. de Maases. Der var også rart og blev drukket mange rare skåler. Kl. 3 reiste biskoppen derfra over Kjøge til Roeskilde for at samles der med sin familie, da det var hans bryllupsdag. Onkel og jeg skulle så have gjort en strandtur med grevens, men da Mouriers (lægen i Vemmetofte) havde meldt dem måtte vi tage hjem, og så kom de slet ikke.«

I en note til brevet har fru Markussen skrevet:

»Jeg rettede skildpaddesuppen an ved bordet, og Nel den hvide ved et sidebord. Hun hjalp også til med opvartningen samt Mette og inde i dagligstuen sad Nel, Laura Nielsen, Ludolfe og Anna Rosing og spiste. — På Tureby kom den ene af damerne efter den anden og fortalte os, hvor udmærket herrerne havde været fornøiet, og onkel og jeg var ikke mindre, kan du tro. Det nye komfur kom, men blev ei sat op, og jfr.

Nielsen fortjener beundring, at hun kan lave så megen deilig mad på den røggasse. — I karlekammeret var dækket til folkene. De fik the om morgenen, så frokost, og så risengrød, klipfisk og grillieret kalvekjød med syltetøj til til middag, senere kaffe og hvedebrød, lidt efter skinke, ost og kjød og smør sat ind og til aften igjen the. De havde været så særdeles glade og fornøiede med beværtningen.«

Folkene i avlingen blev altså ikke glemte.

Brevet giver os et levende billede af den stads, der blev gjort, når biskoppen kom. Tæl efter, hvor mange retter de fik. I dag bliver der ikke gjort det samme ud af denne begivenhed, der den gang tog flere dage, men nu i de fleste tilfælde kun varer en enkelt dag.

I et brev *den 28. december 1854* skriver fru Markussen til hendes søster Hedevig og skildrer derigennem *julen i Dalby præstegård*, og vi får også lidt at vide om, hvilke fester de unge fra præstegården kom til.

Der skrives således:

»Jeg er kjed af det brev, jeg skrev idag 8 dage; jeg var ilde tilmode den aften og så opfyldt af alt det, der skulle besøruges til julen, så jeg aldeles ingen julestemning fornam til, og det gjorde mig nedtrykt og ilde tilmode. Min lille Kjøbenhavnsreise havde jeg også i hovedet, ballet på Tureby og Magdalenes balstads. Imidlertid da juleaftensdag kom, og jeg kom i kirke og var bleven færdig med alting, så faldt rigtignok næsten mit legeme sammen af træthed, men så gik min sjæl tilveirs, Gud være evig takket. — Det var mig en betydelig lettelse, at vi ikke havde juletræ. Vi drak kaffe imellem tjenesterne, gik så i kirke (jeg måtte rigtignok gå i morgenkjole, da jeg ikke kunne nå videre), klædte mig på og før folkene spiste deres julenadvere (risengrød og ribbensteg), spiste vi vor middagsmad af samme gryde som de. Derved gik det også roligt og stille derude, da de kun havde at lave mad denne gang på dagen. — Efter bordet hvilede jeg lidt, så dækkede jeg vort lille julebord i dagligstuen med behørige vers og inskriptioner, som jeg måtte gå og digte, medens jeg lavede til, da jeg ikke havde havt tid til at tænke derpå før, og da så det var forbi og vi havde beset og glædet os over alting, og onkel var gået op, læste jeg en præken høit for M. og L. af Mynsters allerførste, som ere udkomne. Den opløftede og styrkede mit sind; det var som alt det jordiske lå langt borte fra mig, og jeg måtte takke Gud for hans nåde, at det dog blev jul i mit hjerte. I borgestuen læste de også, aldeles uopfordret. Hans sendte bud ind om en gudelig

bog, og vi gav dem Luplaus prædikener. Så drak vi the, og kl. 10 var hele huset til ro, undtagen onkel som jo har havt det strengt nok i denne tid. — Juledag stod vi lidt tidligt op, og jeg gik ud og leverede alting ud til folkenes frokost, medens Magdalene og Strut lavede thebordet istand. Så drak vi the, og medens vi så sad der, og folkene spiste læste jeg Luplaus deilige julepræken høit. Dolly og Magda vare ret så søde, så kjærlige og alvorlige. Derefter måtte vi jo jage lidt for at komme i klæderne og i kirke. Det var så mørkt i veiret, men netop det gjorde det høitideligt at se lysene på alteret foran det smukke alterbillede. Efter kirken var Mourier og nogle flere herinde men kun et øieblik, og vi spiste som sædvanligt mellem tjenesterne og havde det med os selv i ro hele dagen. Marie sypige var her til om morgenen, så var balkjolen istand, men der var så et og andet pilleri for Magda at gjøre istand. Stiveskjørter og sligt var da tilside. Om aftenen (1ste juledag) spillede vi lidt kort med Strut, så sang de lidt, og så gik vi iseng. 2den juledag kom Magda og jeg ikke i kirke. Jeg mest for mine tænder, som ikke vare gode. Men Strut, det lille, søde asen gik. Du tror ikke, hvor hun er elskværdig, og hvor modtagelig hun er for alle fromme og gode indtryk. Hun gik aldeles af sig selv (thi jeg har aldrig tvunget, ja næppe behøvet at opfordre hende) alle 3 dage i kirke og kom den sidste dag, da jeg ikke var der, af sig selv og fortalte mig prækenens indhold. Det er mig en glæde, jeg kan ikke beskrive dig. Jeg har i hende det bedste bevis for, hvad en omhyggelig religiøs opdragelse fra den tidligste alder er et stort gode, thi den tør jeg nok sige, hun har fået, hvor mangelfuld end alt det andet har været, og jeg har heller aldrig afladt og skal aldrig aflade tidlig og sildig at bede Gud give sin velsignelse til min svage stræben; thi uden den udrettede jeg dog intet. Hun har nu i alle disse helligdage ikke været udenfor en dør, men er så sjæleglad og lystig og munter fra morgen til aften, så det er ganske allerkjæreste at se på. Jeg håber ret, hun skal blive din glæde og erstatte dig noget savnet af de mange søde små sjæle, du forlader, og som dit hjerte hænger ved.

Jeg fik på julebordet en prægtig mappe af onkel med mange apparater i et stort silketørklæde til at binde om halsen. Af Magd. en udmærket Skidentøis pose og af Strut et par muffedisser, hun selv havde strikket og en pæn lille pude til at hænge i en lænestol, syet i kanewas, meget godt og pænt. Og så var der en kasse til Magdalene fra hendes hjem, og deri var en udmærket nydelig lampebakke fra Emilie til mig

og en stor blikdåse fuld af drops og frugtbonbons. Til onkel et meget smukt cigarfutteral og en tandstikker, til Strut en blikdåse også med godt-godt, et lille rødt armbånd og et futteral med strikkepinde og til Magd. 2 morgenkopper og en blikdåse med pebernødder. Og så var der til Anna Grøn en morgenkappe og et brunt armbånd. Var det ikke pæne ting? De andre foræringer har jeg tidligere fortalt dig. Magdalene fik nu en muffe til (men så gjemte jeg skrivertøjet til den 11. marts, hendes fødselsdag) og til Dolly købte jeg et par pæne mamelukker foruden de andre småting og så en ny valts (noder) og til Magd. et hefte af Gades sange. Og til onkel »Præsten og Kongen«, en ny bog, for at der ikke aldeles skulde mangle bøger på julebordet, da jeg vidste onkel ingen tracterede med iår.

Imorgen skulle vi til en lille dands hos Mynsters, hvor Dolly skal med, og hun er jo henrykt kan du tro. — Ballet på Tureby var meget net og animert. Magdalene fik ret godt dandset. Grevinden presenterede et par herrer for hende, hvoraf rigtignok en udeblev, så dandsede hun med Ulriks sønner og et par andre. Der var mer end herrer nok, men de var dovne, så der altid var en del damer tilovers, så jeg tror egentlig de borgerlige damer morede dem ikke udmærket. Magd. kom jo med de dårligste forventninger, så hun var godt fornøiet, og pæn var hun, så det var en rar bevidsthed at have. Hun havde hvidt tartalon med en halvkjole over, fæstet op på den ene side med blå bånd og små hvide rosenknopper. En bertha helt over ryggen, og som gik ned til spidsen foran, hvor der så sad en stor sløjfe af deilige blå bånd, på hovedet blå bånd, florbånd med lange ender ned ad nakken og hvide lillienconval imellem, hvide sko og svikkelstrømper. Jeg havde ikke troet, jeg havde fået hende så pæn, men det lykkedes dog. Rikke havde lavet berthaen; den var yndig, men den passede hende ikke foran, så jeg måtte gjøre om ved den. Hårpynten havde hun også lavet, så det er jo en hjælp; men kjolen havde vi en del bryderi med, da nederdelen fra først var syet for snever, og hun har en nedersachsisk figur til at få noget til at tage sig ud på. Jeg tror, vi prøvede stadsen 20 gange, inden jeg fik det, som jeg vilde have det; men så blev det også godt. — Imorgen til Mynsters skal hun have en lyseblå barege kjole på, som klæder hende meget godt, og Dolly sine gamle hvide. Vi glæde os alle til imorgen. Jeg har rigtignok en del tandpine, især om natten, men om dagen går det nok an. Tak for det lille stykke Gutha percha. Jeg har haft noget i tanden idag; men

jeg fik for meget; det smertede og måtte tages ud. Imidlertid sidder der ganske lidt i den endnu, men jeg har bestandig lidt ondt i den. Hullet er nu blevet større, og kan kommes til fra neden af, derfor er det jeg prøvede med det middel. Efter jul vil jeg have den tand ud, og så må jeg ind til byen at få det forlorne sat fast igen.

Hvad siger du til Kirkegårds angreb på Mynster i fædrelandet? Jeg er vred på K. derfor. Det er usandt, hvad der står om Mynster og uædelt det nag, han lægger for dagen mod Martensen. Og ukonsekvent hævet Mynster i sine tidligere skrifter.«

Vi møder i dette brev udtryk for, hvordan fru Markussen tager sig af de unge, Magdalene, også kaldet Magd., og Nel, også kaldet Strut. Vi ser, at man allerede den gang var begyndt at bruge juletræ. Julegaver og julefester kendte man altså også.

Dagen efter sin fødselsdag fortæller fru Markussen *den 29. oktober 1854* om, hvordan denne dag gik:

»Dagen gik rart stille igår. Her var først blevet vasket gulv i stuerne dagen før (vi havde havt så travlt, da Mette skal reise), så vi havde lidt at ordne med møbler og omhæng i sovekammeret o. s. v.; men til middag vare vi færdige; vi nød intet om formiddagen, da jeg ikke kan tåle det, men spiste til middag kl. 1, kyllingesteg og æblegrød. H. Peter (en tidligere præstegårdskarl) var her. Så sov jeg en lille lur, og derpå kom kaffen og geburtsdagskringelen. Så sad jeg og snakkede lidt gammelt med H. Peter, medens børnene spillede og sang; så gik de en tur. Om aftenen spillede jeg først 8 spil lotteri med børnene (det er Dalbys fryd) om makroner, så drak vi the og til slutning læste jeg et par fortællinger høit af Mau. Der har du dagen. Da jeg lagde mig, måtte jeg som sædvanlig takke Gud, »som havde mættet mit legeme med føde, mit hjærte med glæde« og givet sin rige velsignelse i mit hus og i mit sind. Nu farvel, nu må jeg hen at more børnene lidt med læsning eller sligt, det er søndag og onkel er til bondegilde ellers læste han. Tænderne ere gode, jeg går stadig med en stor gigtkjæde, som jeg har tro til. Og forøvrigt er jeg rask, meget rask endogså, lad det være sagt i god tid og meget glad.«

I et brev fra fru Markussens søster Hedevig *den 18. april 1854* til søsteren Ulrikke fortælles der også om livet i Dalby præstegård:

»Torsdag morgen forlod jeg da Holbek beklemt og trist. Jeg kedede mig grusomt i Taastrup. Hans var med lukket vogn i Køge og 8 om

aftenen var jeg herhjemme ved et hyggeligt tebord. Anna havde tandpine og hostede, men gik i kirke med os andre fredag morgen, hvorefter hun havde et lille anfald kuldegysning, meget ubetydeligt. Brasch (præst i Vemmetofte) var en visit herinde og holdt en lang tale, fordi vi disputerede om, hvorvidt man burde kalde Grundtvigs menighed Grundtvigianere, jeg kan ikke fordrage det; han sagde det var i orden — jeg stred med iver, han med vigtighed, i sin selvhenrykkelse lod han sin overfrakke ligge i præstegården. Jeg tænker han blev tilstrækkelig afsvalet; om aftenen holdt han (på vejen fra Bregentved) herudenfor og fik den. Petrine og Wolffs drenge vare her — de sidste med indbydelse til onsdag middag til præstemøde. I mørkningen kom pastor Wolff (Ulse) og kone spadserende, blev til the; det var rigtig rart, en ypperlig disput mellem W. og onkel (pastor Markussen) om russer og tyrker. Onkel er næsten, eller har i det mindste indhyllet sig i en russisk kåbe. W. holdt med mig om Grundtvigianerne, det gjorde også onkel. Tante var nogenlunde. Lørdag gik med en yndig tur i den lille lund, man går forbi til Kelstrupgård; tante og jeg plukkede blomster dernede.«

Det var altså et åbent hus. Også om søndagen kom der gæster i præstegården. Og den dag brevet skrives skal pastor Markussen og frue til middag på Bregentved.

Vi forstår, at det var en præstegård, hvor man levede med i tidens åndelige spørgsmål, og den kristne glæde levede i hjerterne, men for fru Markussen kunne der også komme andre følelser. Således skriver hun til sin søster Ulrikke 18. september 1853:

»I morgen har vi isinde at gå til alters. Balles komme som sædvanligt. Jeg er tør og tom, så det er en gru og har i lang tid ikke levende følt mit samfund med Gud, så det bliver vist en dårlig altergang for mig — frygter jeg.

Det går her som hos eder. Besøg hver dag; det sløver og trætter mig i en ubeskrivelig grad, og gør mig næsten uskikket til at nyde de få ensomme timer, som blive tilovers for mig. Liv, kraft og fylde forsvinder af sjælen, der kommer til at ligne en tung, død grå sky! Men naturligvis er man ikke selv uden skyld heri; thi Gud er jo overalt, også midt i vrimlen, og enkelte rolige øjeblikke har man jo dog, som man kunde benytte, når man vilde. Det er på villien alt beroer, en kraftig, stærk og levende villie til at søge Gud, til at tale med ham og bede til ham

uden aflad. Det står i vor egen magt ved Guds hjælp at fremkalde og holde fast på, men det er ulykken, at villien er så svag.

I alle disse selvkjærlige stemninger, som hindre os i at føre vort samfund med Gud, siger Martensen, og jeg vil tilføie disse døde, kolde, ligegyldige stemninger, der gjør at ligesom himlen tillukker sig, og man slet ikke kan trænge op til dem. »Sådanne ligegyldigheds tider ere til visse de tungeste,« siger Martensen, og det er sandt, det må jeg bekjende, som hjem søges af dem, eller rettere lader mig hjem søge af dem så uendelig ofte. Thi er ikke selve smerten velkommen, når den bringer liv i det døde og lader sjælen udfolde sin matte vinge og svæve op mod lysets egne? Jo, Kirkegaard har ret, »man kan svinge sig til lethed ved den største tyngde«. Gud bevare mig og sætte mig ikke på hårdere prøver, end min elendige natur kan tåle; thi muligt jeg svigtede, når det gjaldt. Jeg siger derfor også blot, at det forekommer mig som om smerte og sorg vilde for mig være langt mindre svært at bære end denne døde ro og kulde, men jeg ved det jo ikke. Jeg har i aften læst Martensens deilige prædiken over nadveren, og uagtet der vare steder, der så aldeles passede på mig, modtog jeg dog ikke ret noget indtryk deraf. Men med hensyn til sådanne tider gjælder det vel også hvad David siger »at bie på Herren«, thi de ere vel også at betragte som prøvelsens tider, som vi ved vor synd have forskyldt og nedkaldt over os. Gud give jeg også tålmodig må bie og håbe, at Gud tilsidst oplader sin milde hånd og mætter mit hjerte med velsignelse.

Igår fik vi en rar høstprædiken af onkel, derefter fik jeg H. Peter, som var her, til at kjøre mig til Freerslev, medens Anna og Ludolfe kjørte med onkel til Tureby. Du ved jeg holder så meget af at høre Schjøtz, og det var også en deilig høstprædiken, han holdt; men som sagt jeg er aldeles udtørret i denne tid. Med Guds hjælp bliver det vel bedre. — Den dag jeg blev dårlig (det blev hverken til diarrhé eller brækning, og gik over af sig selv, men jeg blev dog liggende den dag), kom alle Rønnenkamps og blev her til the, som vi naturligvis nødte dem til, da de havde kjørt den lange vei. Og den næste dag, da jeg endnu lå i sengen kom alle Vest's, der vilde gjøre en visit her på veien til Bregentved. Jeg stod op, de drak kaffe og tog så bort, så var Bergmann her til middag og Fritz Moltke til visit. Således går det. Imorgen vare vi bedte til Tureby, men undskyldte os naturligvis. Men nu god nat. Kadaveret må iseng for ikke ved sin træthed imorgen at gjøre sjælen

endnu tungere.« Igen gennem disse breve har fru Markussen givet os et rigt billede af præstegårdslivet i Dalby præstegård, men samtidig forstår vi også, at det var en begavet og åndelig rig præstefru, der var i Dalby fra 1838—1859.

AF FRU AMALIA OLSENS DAGBOGSOPTEGNELSER

I DALBY PRÆSTEGÅRD 1860—1870

Mens pastor E. A. C. Olsen kunne flytte ind i Dalby præstegård umiddelbart efter kaldelsen, kunne hans familie først efter nådensårets udløb flytte ind i Dalby præstegård. Pastor Olsens hustru, fru Amalia Olsen, har ført en dagbog, som giver os et indblik i præsteparrets sorger og glæder. Man mærker rigtigt, hvor dybt tænkende fru Olsen er. Jeg bringer her nogle udpluk af dagbogen.

»10. marts 1860. Guds Naade, Fred og Velsignelse, hvile over min dyrebare Mand den Dag, paa hvilken han fylder sit 53de Aar! Den ledsage ham hver Dag, han skal leve, og lade ham heri finde Trøst og Glæde i alle Livets Kaar, berede ham rig Glæde i Hus og Menighed.

»Hvad Armod, Svaghed, Daglig Brøst,
Som Gud mig sender, er min Trøst,
Han veed, hvad bedst mig tjene kan,
Brød eller Nør, Viin eller Vand,
Jeg faer hvad han mig gavnligt seer,
Hvad vil jeg da i Verden meer?«

Dette Vers af Kingo faldt mig just nu paa Sinde, o! kunde vi dog altid tro dette ret med Hjertet saa vare vi gladere og freidigere stemt i Nødens Dage.

Hvor naadigt har ikke Herren ført os gennem dette Aar siden vi sidst skrev den 10de Marts; ak! det var dengang en tung Tid, da jeg saae min elskede Mand nedsjunken i Tungsindighed og Mismod. Hvor velsignet er det ikke for mig nu at vide ham glad og sund paa Sjæl og Legeme, lykkelig i sin nye Virksomhed. O! hvor priser jeg ikke Gud, der stedse fører min dyrebare Mand videre og videre frem i Tro, Haab og Kjærlighed, lader ham stedse med forøget Iver og Kjærlighed antage sig sin Sjælesørger Gjerning.«

Det var altså en stor glæde for pastor Olsen at møde Dalby-Tureby menigheder.

Først 28. juni 1860 begynder fru Olsen at føre dagbogen i Dalby præstegård og skriver:

»Herren har nu i sin store Naade ført mig her til mit nye Hjem. O! Herre! velsign nu min Indgang og min Udgang! — Saalænge som det er din Villie, at jeg skal leve sammen med min dyrebare Mand, skulle vi nu boe tilsammen og (ei) mere boe hver paa sit Sted og føle Savnets Smerte.« — Der er glæde ved præsteparrets forening efter nådensåret.

Fru Amalia Olsen, f. Rønne.

Den 10. oktober: »Siden jeg sidst skrev i denne Bog, har jeg oplevet en velsignet Dag, ret en festdag for mig og Mine. Det var min dyrebare Conrads og min Sølvbryllupsdag den 15. Septbr. 1860. Mit Hjerter er endnu fuldt af Taknemmelighed over den megen Glæde, jeg nød den Dag. Følelsen af al den store Miskundhed, Herren har viist imod os i disse 25 Ægteskabs Aar. O, den var saa stor, saa levende, at den har kastet ligesom et mildt

Skjær over den kommende Tid, vi skulle vandre sammen. Naar jeg seer tilbage paa den Aarrække, siden jeg første Gang stod Brud og indtil den Dag, da jeg som Sølvbrud sad Haand i Haand med min trofaste kjærlige Ægtefælle ude i Lysthuset i Haven her i Dalbye Præstegaard, under Lampernes Skin, med en stor Kreds af vore elskede Børn, hvor maa jeg ikke udbryde: Herre, jeg er for ringe til al den Miskundhed, Du har vist imod mig. Den Sølvbryllupssalme, vi sad og sang, den trængte med vore Hjerters Tak op til Gud Fader. Mange sorrigfulde Timer og Dage havde vi baaret med hinanden, o! Tak! ogsaa navnlig for disse! Styrk os tit med en villig Aand og en stærk Tro, at bære de kommende Dages Sorger, som ogsaa den Sorrig min Conrad og jeg ene bærer i Stilhed, kuns kjendt af Dig, Du trofaste Sjælelæge.«

Børnene i præstehjemmet lå fru Olsen meget på sinde. Den 14. april

1861: »I Dag otte Dage, den 7de April, stadfæstede vor elskede Søn Emil sin Daabspagt i Thureby Kirke. O Herre! hør mig og min Conrads Hjertes Bøn for ham, at han ret maa faae Forstand paa sin Daabspagts Betydning og blive troe indtil Enden. I Dag nyder han første Gang den hellige Nadvere. Milde Frelser! antag Du Dig ham i Naade, o lær ham *der* altid at søge Mættelse, Trøst og Velsignelse. Lær ham *der* altid at hente sine Synders Forladelse og det evige Liv! Herre, Hellig Aand — tag ham i din Forpleining! Amen!!!«

At pastor Olsen havde en stor støtте i det åndelige arbejde i sin hustru, hører vi 1. december 1861: »I Dag var jeg i vor kjære Kirke og hørte med et rørt Hjerter min dyrebare Mands Tale, om hvorledes vi skulle modtage Frelseren som vor Konge, vor eneste Saliggjører. O! min Gud! Bønhør for Jesu Skyld mit Hjertes Bøn for min dyrebare Mand som Ordets Forkynder. Lad Din Hellig Aand være i hans Hjerter, lægge Ord paa Hans Læbe, at de maa trænge ind i de mange Tilhøreres Hjerter, vække Liv og Uro derinde, at de maa lære at spørge efter Frelsens Vei. Herre jeg slipper Dig ikke, før du bønhører mig! O! hjælp ogsaa mig ved et helligt, gudeligt Levned at drage nogle Sjæle til Dig; o! forbarm Dig over mig og tilgiv, hvad jeg i denne Retning har forsømt mod Dig, o! forbarm Dig over mig, og tilgiv, hvad jeg i denne Retning har forsømt mod mine dyrebare Børn, og hvem Du ellers har sat mig i Berøring med.«

En stor del af dagbogen handler om pastor Olsens sygdom:

Den 22. decbr. 1861: »Den 3die Decbr. fik jeg en stor Skræk, da to Mænd kom ledende min Conrad ind, der selv afmægtig hang paa dem. Han var væltet heruden for Gaarden og forslaaet sig slemt, saa han i lang, lang Tid maa holde Sengen. O! hvor prisede vi ikke Guds Barmhertighed mod os, der holdt sin Haand over hans dyrebare Liv. Ak! hvad skal der dog blive af mig usle svagttroende Menneske, jeg, der knap kan taale Tanken om, hvor let, hvor snart det kunde have været forbi med hans Liv.«

Den 17. februar 1862: »Gud være takket! for den Deel af dette nye Aar 1862, der er svundet. Vare end mange af disse to maaneders Timer lange nok, saa vare de dog ikke alt for tunge, og din Naade, Trøst og Bistand var altid tilrede. — Nu er min dyrebare Mand da saavidt igjen, at han kan pusle om i Stuen med Stok. I Gaar havde vi ret en stille, rar Søndag med hinanden og læste en Deel af Birkedahls herlige Ord.«

Noget særligt var julen, derfor skriver fru Olsen *1. juledag 1863*:

»I Dag bønhrørte Gud ret øiensynligt mit Hjertes Suk i Kirken. Min elskede Mand holdt ret en velsignet Julepræken, om den store Glæde, Englenes Julebudskab maa være for hver den, der har følt Syndens Byrde i sit Hjerte. Salmerne, Mæsningen og Alt i den hele Gudstjeneste var saa yndigt, O! Gud skee Lov! — Alle vore 4 elskede Sønner kom i Forgaars Aftes, og det er yndigt at have dem. O! havde vi ogsaa haft vor elskede Bone, hans Hedda og vor Rikke med, da vi i Aftes stode omkring Juletræet og sang »Et Barn er født i Bethlehem«! — Hvor bedrøvet er jeg ikke ofte over, at Sangens velsignede Gave er mig nægtet. Indeni mig synger det saa ofte, især nu i denne kjære Juletid, og saa baner Ordene sig Vei ud over Læben i Sang, men den er saa ussel og ringe. Jeg stræber at trøste mig med, at i Himlen skal det blive bedre, o! hvor vil det blive herligt engang at staa for Guds Trone med alle Forløste og med en løst Tunge at lovprise hans Kjærlighed; Herre før mig blot naadeligt over Dødens Rædsel, kuns Du veed, hvor svært det falder mig at tænke paa Dødens haarde Strid med Livet, o! Herre Jesus forbarm Dig og tag denne Rædsel bort fra mig!«

Fru pastor Olsen glædede sig over den skønne præstegårdshave og skriver *26. juni 1864*: »Hvor er denne Morgenstund dog skjøn; hvor er den kjære Hauge fuld af Guds Almagt og Kjærligheds Undere. Den yndige Rødtjørns Blomst, hver en lille Rosenknop siger til os, »pris og tak dog disse Tings Skaber«. — Ak, hvor mange stakkels Mennesker gaae ikke med Sjælens lukkede Øine forbi al denne Herlighed.«

I Folkets liv levede fru Olsen ogsaa med; derfor hedder det *1. januar 1865*: »Vær hilset du nye Aar! velsignet være du mig i Jesu velsignede Navn! — Det henrundne Aar 1864 var et Sorgens, et Smertens Aar lige fra den Stund vor elskede danske Konge Frederik den Syvende, lukkede sine Øine i Døden. Ak, hvor meget Blod er ikke flydt — Strømmeviis i dette sidste Aar, og hvor dybt ydmygede og tunge om Hjertet, staa vi ikke nu ved Begyndelsen til det nye Aar 1865. Herre lær os dog aldrig at glemme: End lever den Gamle af Dage.«

Den 25. september 1865 skriver fru Olsen på sin 58 års fødselsdag, at hun i fire uger har siddet ved sin mands sygeseng på hospitalet i København. En nærmere forklaring giver fru Olsen *27. maj 1866*:

»Hvor megen Sorg og Nød har jeg ikke gennemgaaet, siden jeg sidst skrev i denne Erindringsbog. Den 26. August i Fjor kjørte min

elskede Mand rask og munter ud her af Gaarden, kysende paa Fingeren ad os, idet han kjørte med Lars Hansen til Kjøbenhavn. Den 28de gik jeg og ventede ham hjem og havde pyntet hans Værelse med Blomster til Hans Hjemkomst. Istædet for ham kom vor kjære Valdemar for at melde mig, at han var bleven heftig syg af Brystbetændelse og lagt ind paa Frederiks Hospital. Ak, hvilken Angst der gjennemrystede mig ved denne Tidende! Næste Morgen forlod jeg med et tungt Hjerter dette mit elskede Hjem og den kjære Inge der maatte blive ene hjemme med sin Angst og Sorg. — Ved min Ankomst til Byen sagde man mig, at han var bædre. Jeg fandt ham, den kjære liggende i stærk Feber med koldt paa Hovedet, og det var et sørgeligt Gjensyn. Paa 9de Maaned laae han til Sengs paa Hospitalet, og i al den Tid var jeg stadig ved hans Leie og rakte ham hver et Maaltid, al Medicinen. Det vilde være lige saa uoverkommeligt som umuligt, om jeg vilde prøve paa at skildre de angstfulde, de bitterlig haarde Tider, jeg oplevede i den henrundne vinter.«

Den 27. august 1867, et år efter sygdommens opståen, er pastor Olsen oppe en del af dagen, kan gå omkring uden hjælp og har kørt nogle småture.

Den 8. december 1867 skriver fru Olsen:

»Denne Søndag var ret en Glædesdag i Kirken, idet jeg hørte min elskede Mand forkynde Guds Ord med vanlig Inderlighed og Kraft. Hvor har jeg ikke ved Hjemkomst fra Kirken takket Gud for den store Glæde, fordi han har gjort langt, langt mere end vi nogensinde havde haabet med Hensyn til hans Helbredelse.«

Samtidig giver fru Olsen udtryk for savnet af sønnen Valdemar, der døde 25. september dette år og begravedes på Dalby kirkegård; det hedder: »Jeg vil stræbe at glæde mig ved at vide ham holde Juleaften i Himlen, hvor hans Stemme visselig skal klinge blandt den store Skares Lovsang. Ak, her på Jorden er det alt for smaat med vore Jubelsange, men hisset skal vort bundne Tungebaand løses Gud til Lov og Pris! Hvilken Trøst, naar det ofte smerter mig, at Sangens Gave er mig nægtet.«

I august 1868 blev pastor Olsen syg igen, men i den sidste dagbogsoptegnelse, *19. maj 1870*, hedder det:

»Jeg har tilbragt 14 Dage i Besøg hos mine elskede Sødskende. Derefter har jeg tilbragt 8 Dage i Hovedstaden med min elskede Conrad,

der ret nød Glæden af atter at være i sin Fødeby, og der at kunne høre flere troende Prædikanter.«

Længere når dagbogsoptegnelsen ikke, men vi er glade for at få disse billeder af det smukke familieliv i Dalby præstegård i 1860'erne.

BISKOP H. L. MARTENSENS BISPEVISITATS I DALBY 1865

Vi er også så lykkelige, at vi har en beskrivelse af biskop H. L. Martensens bispevisitats i 1865. Pastor Olsens datter Frederikke, der var gift med pastor N. Bugge, Omø, er hjemme i Dalby og skriver til sin mand om denne begivenhed. Brevet er dateret 27. maj 1865 *Lørdag Formiddag*. Der skrives blandt andet:

»Dette har været en travl Uge for dem herhjemme med en Masse Forberedelser, uagtet han (Biskoppen) nu ikke spiser til Middag her, er der dog en uhyre Uleilighed med Omflytning af Senge og Møbler osv. Han kom da i Aftes Kl. 7 og stilede lige med Fader op i sit Værelse, hvor han øieblikkelig gav sig ifærd med 50 Protokoller o. desl., og expederede dem i ½ Time blot ved at skrive sit Navn på Titelbladet; han aabnede dem ikke en eneste, saa Fader sagde, han kunde for Biskoppens Tilsyn gjerne have malet alle Bøgerne fulde af Karrikaturer. Derefter gav han »Audiens« til Pastor Esmann, Kaplan hos den gamle Provst Thanning, en meget elskværdig og rar ung Mand; idag er const. Provst Thanning her at hilse paa Biskoppen og er med ved Skoleexamen. Pr. Thanning sagde han kjendte Dig fra din Skoletid.« »Biskoppen er jo meget ligefrem i sit Væsen mod os, men jeg synes dog, han ser ud til at kunne være skarp.«

Mandag morgen: »Nu er da Gudskelov disse Bispedage forbi, og jeg er glad over at være sluppen over — ogsaa Fader og Moder ere hver for sig glade over, at det er tilende og en hel Del trætte og anstrengte. Fader er idag bedt til Karise baade til Kirke, Frokost og Middag, men da han har flere Kirkeforretninger og er meget træt, kommer han først om Eftermiddagen. I Morgen skal han til Valghandling, der holdes i Faxe Kalkgruber; det vil blive en varm Strid, da Grev Kristian Moltke, Broder til Lensgreven stiller sig lige over for en meget uduelig Bondeven, der gives jo to Slags af dem. Grev M. skal have udtalt sig levende i frisindet Retning og faaet Pastor Leth til at stille for sig, da han ikke

er Taler. Ingeborg og Thora ville gaa til Faxe imorgen; der kommer nok mange Damer.«

»Naar vi nu snart fra alle Kanter ville faa de Spørgsmaal: »Hvad synes De om Biskoppen?«, vil vi jo svare, at der var ikke noget Trykkende ved at have ham i Huset; han var en venlig, human og omgængelig Mand osv., og dette er Sandhed, men lige saa sandt er det, hvad vi først i Aftes, Fader og vi Andre udtalte os om i Fortrolighed til hinanden, at der i hans hele Væsen, i Alt hvad han sagde baade i Skolen, Kirken og Hjemmet, var en alt for overveiende Mangel paa Hjertelighed, ja Fader, der dog er i sit Ydre en meget tilbageholdende rolig Mand, sagde endog den ene Gang efter den anden: »Det var dog en ganske paafaldende Hjerteløshed.« Her i Huset var han næsten altid i sit Værelse; det kunde nu være han trængte dertil; men naar han var sammen med os ved Maaltiderne og lidt efter, passiarede han jo lidt om allehaande Smaating, om smukke Egne, Grever og Excellencer osv., men gjorde ikke *et eneste* Spørgsmaal om Menighed, Kirkegang, Folkeracen, Liv og Sekter osv., og naar Fader, der dog med Hensyn til Samtale har saa stor en Tilbageholdenhed at overvinde, flere Gange ledte Samtalen hen herpaa og vilde af sig selv meddele Biskoppen Et og Andet herom, svarede han ham *kun* med et Skuldertræk, en Gebærde eller et Hm!, og det er første Gang han er paa Visitats i denne Egn og første Sted. I Skolerne var han, efter nogle Ord han skrev i Faders Protokol, tilfreds med gode Svar og et Sted fortrinlig Katekisation, men havde ikke ét opmuntrende Ord til Lærerne. Hele Gudstjenesten igaar gik, synes vi, saa udmærket heldigt, hyggeligt og rart fra Præstens, Sangens, Orgelets og Menighedens Side. Der var saa fuldt, som det var muligt og en svar Hede. Jeg sad allernederst paa Trappen op til Orgelet, hvor jeg havde det friske Lufttræk og kunde gaa, hvis jeg feilede Noget; Faders Prædiken var netop, hvad jeg vilde ønske, det kunde blive ethvert Sted, som en af hans bedste til daglig Brug, uden nogen Opskruethed i Tankegang eller Udpyntning og i Holdelsen kort, ganske sand og naturlig, saa han vandt en stor Seir over min indre nervøse og urolige Natur. Katekisationen var den bedste, jeg har hørt fra Børnenes side. Biskoppen havde en udmærket Evne til at gjøre det livligt og let for dem. Han lod saa Fader tage fat midt i at gennemgaa det Vers: »Tak for al din Fødselsglæde«, og det gik ligesaa heldigt og rart, men han lod stakkels Fader kuns faa Tid til de to Linier »Tak for Daabens Hellig' Væde,

Tak for ...« o.s.v., og paa Minuttet da den Tid, han havde bestemt var udløben, traadte han hen til Kordøren og sagde lydeligt to Gange: »Mange Tak«, saa det rungede gjennem Kirken; men Fader var nede i den anden Ende i fuld Gang med at katekisere, saa han mærkede slet ikke, at Biskoppen var traadt frem, før En gav ham et Skub, saa han vendte sig om og saa ham, og maatte holde op — ikke blot midt i en Tankegang, men midt i en Sætning, hvilket var meget lidt opbyggeligt. — Biskoppens Tale var ogsaa meget kortfattet og koncentreret; en klart igjennemtænkt almindelig opbygget Tale, der ved et Par Skriftsteder hentydede til Prædikenens Thema: »Vidnesbyrdet i og af den Kristne«. — Det manglede ikke en vis Art Liv, men var dog koldt og helt igjennem ikke mer sluttende sig til Dagens Høitid end at hvilkensomhelst Præst, der tilfældig var kommen og havde holdt en lille Tale efter Katekisationen, kunde have sagt det samme. Ikke et Opmuntrings eller Paamindelsens Ord til Præst eller Menighed. Det gjorde altid gamle Mynster; det var her saa usigelig tomt; man følte ikke en Gnist af Biskoppen. Ved Frokosten var vi en Snes Mennesker og det var saa fint, som det lod sig opdrive i en Præstegaard. Han hvilede sig saa paa sit Værelse, til han og Fader Kl. 3½ skulde kjøre til Thureby.

Ved afskeden takkede pastor Olsen biskoppen, men denne svarede, at »det var ham, der måtte takke, men det var Alt hvad han sagde til en Præst og Embedsbroder, han besøgte paa »Visitats«. — Det Hele gik dog saa flinkt og aldeles, der var ingen Tværhed fra vor Side, sikkert ingen Misfornøielse fra B's Side; det lod paa Grev Danneskiolds iaftes, sagde Fader, som om Biskoppen havde syntes meget godt om al Faders Gjerning, hvad Manden kan tænke indvortes kan vi jo ei heller bedømme; det var kun hans Væsen, der var saa indadvendt, adspredt og ligegyldigt.«

Prøv at lægge mærke til den forskel, der er på biskop Mynsters og biskop Martensens visitats.

DALBY-TUREBY PRÆSTEEMBEDES INDTÆGTER IGENNEM TIDERNE

Jeg har tidligere nævnt, at Dalby-Tureby præsteembede var et »fedt embede«. Og det skyldtes, at præsten fik sine indtægter igennem den

jordlod, der hørte til præstegården og igennem den tiende, han fik af beboerne.

Sjællands Stifts Landebog 1567 oplyser, at der i præstegårdens jord kan såes i kirkemarken 40 skæpper (korn), 3 tdr. havre; i Thuningebiiergis Marck 1 pund 11 skp. korn, 1 td. havre; i Steenbiierg 1½ pund 1 skp. korn, 3 tdr. havre. Desuden har præsten en gård ad mensam (hørende til præstebordet). Den beboede Anders Nielsen i 1567. Denne gård skylder (til præsten) årligt 2 pund korn, 1 fjerding smør. 1 pund var 24 skæpper. Desuden havde præsten en lille skovlod til 8 eller 10 olden træ.

Vi har også en opgørelse fra 1647, hvor det nævnes, at der i Kirke-
marken, »naar den er oprøcket«, kan såes 2 pund og bjerges 4 læs hø og i Tuenbjergsmarken 2 pund og bjerges 4 læs hø. Præsten har endnu gården i Rode, hvortil der er en ringe gammel skov. Der betales af denne gård det samme til præsten som i 1567. Der er i Dalby sogn 70 tiendeydere og i Tureby sogn 24. Der svares ingen pension, men der betales ex cathedratum, en afgift til stiftets biskop. Der nævnes også en lille skovhave, et indelukke til præstegården. Det er vel nok det stykke skov, som præsten havde ude ved Nyskov.

Men det berettes også, at så længe man dengang kunne huske, har der været to enge i Tureby mark. Disse skulle præsten i Dalby have indtægten af og fik deraf 2½ td. korn; men han blev dem frataget i 1636 af Otto Giøe til Turebygård. Da præsteembedets brevskeber var brændt tillige med præstegården i 1606, havde præsten intet bevis for, at han havde ret dertil; men Otto Giøes hustru, Birgitte, tildelte senere præsten 1 pd. rug og 1 pd. byg.

I 1661 da Tureby by blev nedlagt, og der blev færre tiendeydere, fik præsten forhøjet sin brændselstildeling og fik nu 16 skovlæs brænde, fire dages tørveskær med to spader samt otte læs gærdsel og tre læs stafre. Men da der i 1720 kom til at ligge ryttere på Turebyholm, blev tildelingen skåret ned til 12 læs brænde, to dages tørveskær og tre læs gærdsel samt to læs stafre.

Det nævnes her, som tidligere, at pastor Peder Rasmussen mageskiftede sit skovstykke, der nu er en del af Nyskov, og fik i stedet en øde gård i Jenstrup.

I 1738 giver pastor V. Lindam en oversigt over indtægterne. I Dalby sogn findes 70 gårdmænd og 30 husmænd og i Tureby sogn 12 gård-

mænd, 5 gårdsæder og 4 husmænd, der har nogle skæpper sæd samt 15 husmænd under hovedgårdens (Thurebyholms) taxt samt husene byggede ved Turebyholm. Hver gårdmand giver præsten 2 travet a 1 rigsdaler, og de 5 gårdsæder giver ham ialt 6 rigsdaler. Tienden af kalve, fjøl, bier, ost og gæs beregnes til 100 lam a 3 mark pr. stk. = 50 rigsdaler.

Gården i Rode giver 6 tønner byg a 1 rigsdaler. Præstegårdens hartkorn inklusive ødegården i Jenstrup er 12 tønner og 4 skæpper. Heri kan såes 8 tdr. rug, 16 tdr. byg, 6 tdr. havre. Et hus i Dalby (den gamle smedie) giver årlig en indtægt på 1 rigsdaler. De tre højtidsøfre (jul, påske og pinse) indbringer 111 rigsdaler og accidenser (betaling for forskellige kirkelige handlinger) 30 rigsdaler. Og så skulle pastor Lindam i sin første Dalby-tid give den forrige præsts enke 55 rigsdaler. — Der var altså ikke tale om at leve i overdådighed, som vi ofte mener, præsterne gjorde dengang.

Mensal-gården i Rode solgte præsten som tidligere nævnt i 1747, men til gengæld fik han foruden mensal-huset i Dalby, et hus i Rode, hvis lejere ofte kunne volde præsten kvaler. På Jenstrupgårdens overdrevslod blev der bygget et hus, der nu kaldes Dalby Præstehus (matr. Dalby 1 b). Disse huse vil nærmere blive omtalt under de enkelte byer.

I 1832, da pastor L. F. Luplau skal tiltræde embedet, og enkepensjonen til enkepastorinde madame Brandt skal ansættes, regnes embedets indtægter således ud: Korntiende 336 td. byg, Qvægtiende og Småredsel (småafgifter) 130 rigsd., højtidsoffer og accidenser 350 rigsd., refusion fra Thurebyholm 12 favne brænde og 8 læs tørv = 68 rigsdaler, indtægt af de 3 huse 46 rigsdaler, Snedkergården = 60 td. byg. Derimod regner man med, at de 24 td. land til præstegården ikke kan regnes for indtægt, da dertil knyttes sognerejser, vedligeholdelse af gården samt holde artilleriheste m. v. Præsteembedets indtægter bliver da ialt 396 td. byg og 594 rigsdaler i sedler. Herfra går udgifterne til skatter og renter 120 rigsdaler samt landmodeexpenster = 12 rigsdaler.

Pastor Luplau førte et nøjagtigt regnskab år for år. I årene 1832—1836 var korntiendens værdi fra 302 til 398 td. byg. Og hans indtægter alt i alt svingede fra 1448 rigsdaler til 1746 rigsdaler. Pastor Luplau solgte meget af kornet. Hvis vi prøver at gange korntiende-størrelsen med prisen på sæd i dag, vil vi måske synes, at det ikke var så helt

dårlig en løn; for foruden korntienden var der andre indtægter til 700 a 800 rigsdaler.

Pastor Markussens indtægtsberegning i 1842 svarer nogenlunde til Luplaus, men i 1852 bemærker pastor M.: »Saaledes er Korntienden nu i 1852 ikke lidet større, end den var dengang (i 1842), en naturlig Følge af den større Velstand, som i de sidste 10 Aar er opstaaet her i Pastoratet. På grund af kongetiendens forøgelse er præstetienden også forøget. Offer og accidenser er også nu større, end de var for 10 år siden, hvortil den stigende Folkemængde har bidraget.«

I 1852 er der flere, der giver deres korn i penge i stedet for in natura, men endnu er der »flere husmænd og nogle enkelte indsiddere, der yder høstdage, men da de sjældent møder til den dag, til hvilken de tilsiges, kan der ikke gøres nogen sikker regning på deres arbejde, og derfor har disse dage så ringe værdi«, skriver pastor Markussen.

Pastor Markussens indtægtsberegning i 1842 svarer som nævnt til pastor Luplaus, men han har også en beskrivelse af Dalby præstegårds jorder i 1845:

»Dalby præstegårds jorder udgør tilsammen et areal af 90 td. land, ager og eng beliggende på 3 forskellige steder. Den største lod af areal $57\frac{4}{5}$ tdr. land ligger syd for alle byens øvrige jorder og er derfor temmelig langt borte fra præstegården.« Men jorden er bortarvefæstet for 60 td. byg årlig til Jomfruens Egede.

»En anden lod ligger på et overdrev $\frac{1}{2}$ mil borte fra præstegården, af areal $8\frac{1}{7}$ td. land middelmådig jord. Herpå er bygget et hus, der for tiden er bortfæstet, og som årlig svarer 20 rigsdaler sedler foruden skatterne.«

Til præstens eget brug er endelig tilbage en lod på $24\frac{1}{10}$ td. land, som efter den gamle matrikul står for 4 tdr. 3 fjerdingkar hartkorn, efter den nye matrikul for 3 tdr. 5 skpr. 3 fjk. $2\frac{1}{4}$ alb. — Eng havestik ikke, men agerjorden er af en fortrinlig muldleret beskaffenhed og meget god at behandle. Med ringe uleilighed kan den allevegne holdes tør, våde år kan ikke synderlig skade; men i meget tørre år er den høje og skrå beliggenhed mindre heldig. Den årlige udsæd er nu (1845) omtrent $1\frac{1}{2}$ td. hvede, $1\frac{1}{2}$ td. rug, 3 td. byg, 3 td. ærter, $4\frac{1}{2}$ td. havre. Lodden er nemlig delt i 8 skifter. Den nuværende besætning er 4 heste, 9 malkekøer, 1 ungnød. Det vilde dog ikke være muligt at holde en så stor besætning på lodden, dersom ikke, hvilket endnu er tilfældet, tien-

den for nogle enkelte fæstere hævdes in natura på marken. Hele lodden er indhegnet med dobbelte grøfter, som indeslutter tildeels beplantet jordvold, hvorpå igen står et flettet gierde. Sædevarerne afsættes i almindelighed med størst fordel i Kjøge«.

I brændsel modtager præsten i 1852 fra Bregentved: 12 favne bølgebrænde på roden og 5 læs tørv, som præsten selv må lade skære. Desuden fik præsten fra Egede 2—3 favne på roden. De sidstnævnte faldt bort således. Greven fra Lystrup kom en dag til Faxe Ladeplads og så, at der blev udskibet så meget brænde, og han spurgte, hvem der havde så meget brænde. Der blev svaret: »Det er præsten i Dalby.« Og så faldt de 2—3 favne brænde bort. Brænde tildelt på roden betød ofte dobbelt så meget, som der skulle leveres.

Store forskydninger skete der ikke i indtægterne. Da pastor Listov havde embedet, opgiver han i 1880 korntienden til 14 td. 6 skp. rug, 399 td. 2 skp. 7/11 fjk. byg, 22 td. 4 skp. havre, og da Blom overtager embedet i 1891, er det det samme.

Særlig store var de dage, da folk betalte præstetiende i præstegården. Man har vel ikke været begejstret derfor. Og så har præsten besluttet at give øl og brændevin. Pastor Olsen oplyser i hvert fald, at da han overtog embedet, havde pastor Markussen den skik at give disse varer. Kvægtienden blev afleveret hvert år ved Mortensdag. Og der blev uddelt 3 tønner øl til tiendeyderne. Pastor Olsen oplyser, at Høsten og Børsted får hver en fjerding, Borup og Babberup hver lidt under en fjerding, Dalby, Viverup-Ås, Jenstrup, Drustrup, Tågerup får hver lidt over ½ fjerding, Frenderup og Rode lidt over en fjerding, Kæderup får 3 fjerding. Der er dog i embedsbogen sat et spørgsmålstegn ved Kæderups store kvantum, da denne by ikke er større end de andre. Til hver fjerding øl blev der givet en flaske med 3 pægle brændevin.

I begyndelsen blev efter de gamles udsagn øllet og brændevinen givet i Dalby gamle smedie eller på krogården, hvor man drak det med det samme, men nogle tog lidt rigeligt af de våde varer, og der opstod tumult. Man fik da den ordening, at en af bymændene gik til præsten og betalte tienden, og han fik øllet og brændevinen med til sit hjem, hvor de øvrige mænd fra byen samledes for at drikke varerne. Denne sammenkomst blev kaldt præstegilde, og man bestemte også ved den lejlighed, hvem der skulle til præsten næste år. Den mand, der blev udvalgt dertil, skulle også holde gildet. De sidste præstegilder blev holdt

i 1911. Provst Blom havde dog den skik ikke at give brændevin, men penge i stedet for.

Efterhånden forandredes præstens lønningsmåde, og i 1910 forpagtede provst Blom præstejorden ud til gårdejer Lars Pedersen, Nøddegård, for 80 tdr. byg. I 1911 solgtes 6 tdr. land til gartner Axel Blom samt lunden på 3 skp. land. I 1917 tænkte fabrikant Heering på at købe de 7 tdr. land af præstegården. Pastor Münster foreslog fabrikant Heering, at han skulle give 1400 kr. pr. tønne land for de 7 tdr. land, han ville købe, og som skulle ligge ud imod Bavnestræde. Imidlertid viste der sig vanskeligheder fra ministeriets side. Man forlangte, at der også skulle indhentes tilbud fra andre. Fabrikant Heering stod imidlertid og skulle plante kirsebærtræerne ud og kunne ikke vente med købet til efteråret 1917. Tilbudene, der nu kom ind, lå 3000 kr. lavere end det, fabrikant Heering ville give. Lars Nielsen, Dalby, købte parcellen og overtog i 1919 præstejordsforpagtningen, som han havde til 1955, hvorefter Knud Christoffersen, Dalby, overtog forpagtningen af de 8½ tdr. land, som præsteembedet endnu havde tilbage af de 90 tdr. land, som en gang hørte til præstegården.

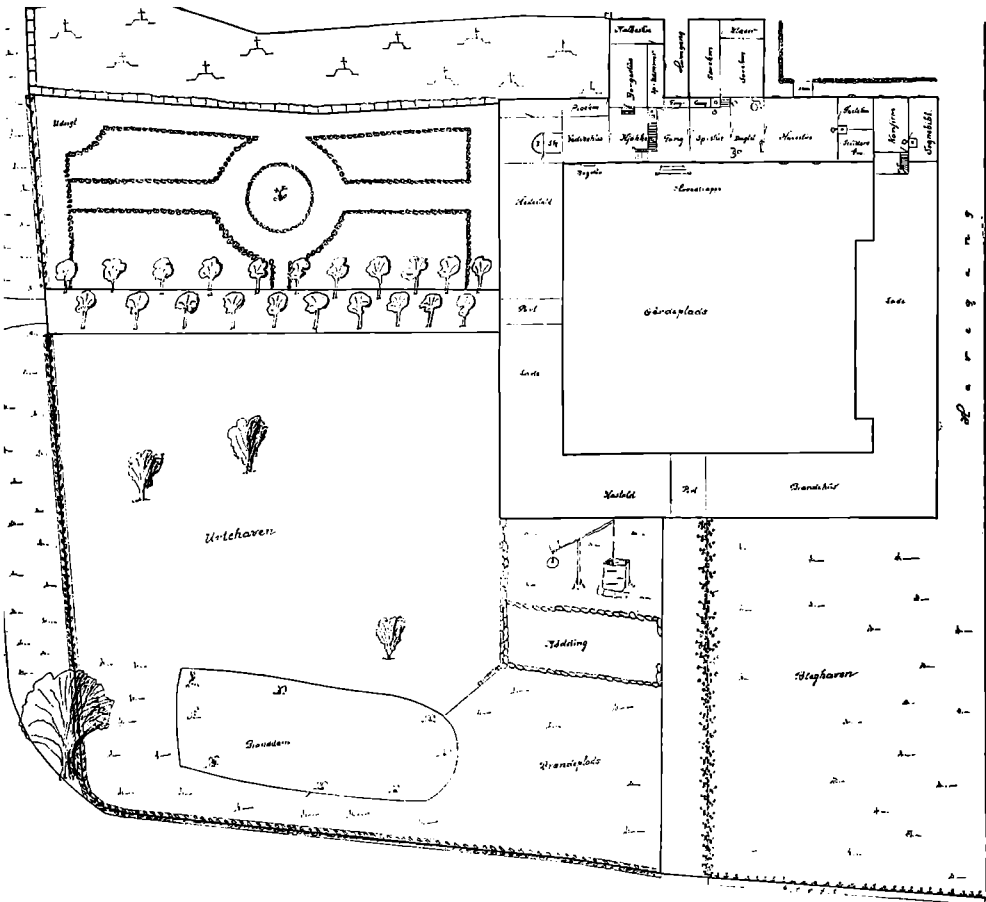
Præstegårdens jordstykke langs med amtsvejen fra kirkebakken og til det grønne hus blev 1918 solgt i parceller til byggegrunde a 15 eller 20 øre pr. kvadratalen. Mejeribestyrer Rs. Madsen, Druebro, købte matr. 1 o og 1 p; gårdejer Lars Pedersen, Nøddegård, 1 q; møller Vilh. Jørgensen, Jenstrup, 1 r og Dalby Sygeplejeforening 1 s. Disse grunde er nu bebygget. Desuden blev der også af præstegårdsjorden taget jord til den nye kirkegård og til Dalby menighedshus.

Da tienden, ofringen og i det hele taget naturalydelseerne faldt bort, og præsten fik sin årlige løn igennem kirkeministeriet og indtægten ved præstejordsforpagtningen, blev Dalby-Tureby præsteembede sat i 1. klasse, men ved præsteskitet i 1932 blev det sat i 2. klasse. I dag er denne klassificering faldet bort.

Foruden sin jordlod har præsteembedet i stiftets midler en kapital på 146.480 kroner.

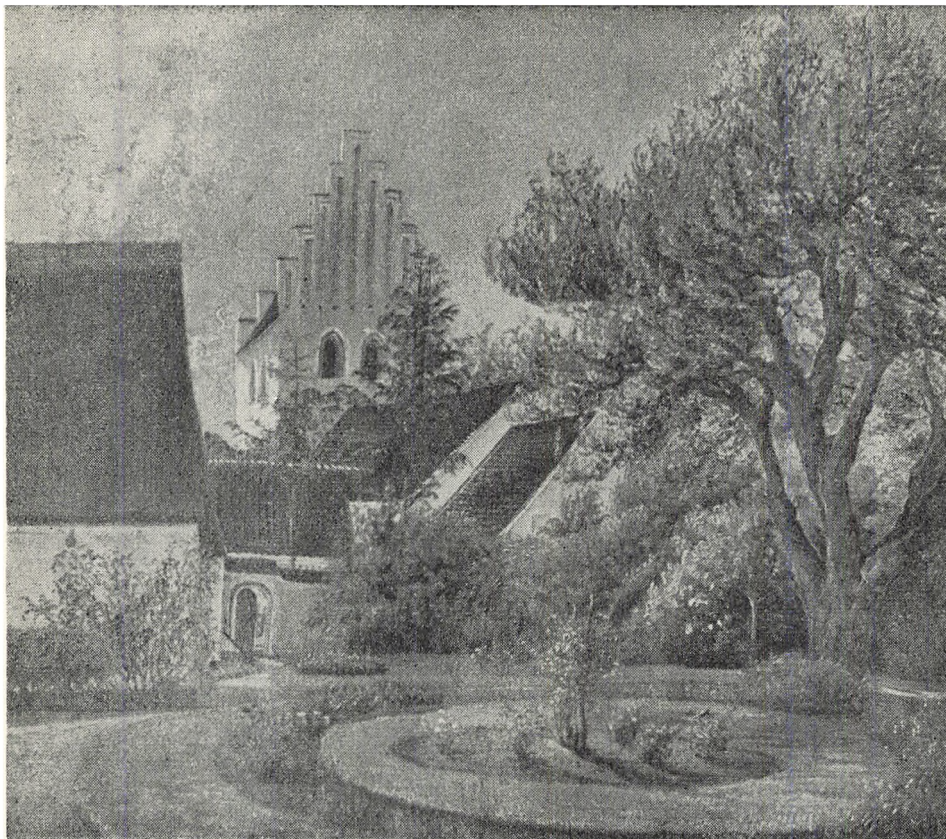
DALBY PRÆSTEGÅRD

Dalby præstegård blev bygget i ly af Dalby kirke. Hvornår den første præstegård i Dalby blev bygget vides ikke; men vi ved, at Dalby

Dalby gamle præstegård. Tegning af Th. Lindbard.

Kirkegårdsmuren imod syd er sat af med firkanter, og præstegårdens nordmur og kirkegårdens sydmur er fælles på et stykke. Stuelængen, de ligger øst—vest, er indrettet fra vest på følgende måde: Vaskehus og bag ved dette ud imod kirkegården pigekammer; dagligstue; havestue; studerekammer med gæsteværelser bagved; konfirmandstue og længst imod øst sognebiblioteket. I den vestlige tilbygning imod nord borgerstue, spisestue og mælkestue og i den anden tilbygning to sovekamre og et kammer til klæder. Præstens indgang fra have til kirkegård er nord for den vestlige tilbygning. I haven ser De vippebrønd, dam og bleghave samt den store pil i det sydvestlige hjørne.

Dalby Præstegaard og have ca. 1870.

præstegård brændte 1606. Derefter opførtes en ny præstegård, hvis stuehus lå tæt ind til kirkegården. Man ser endnu spor af den på kirkegårdens sydmur i den østre ende.

Skildringen af Dalby-Tureby sognes præster og de skriftlige optegnelser fra præstegårdens beboere har givet os et indtryk af det liv, der levedes her med glæder og sorger, sejre og nederlag. Og her blev der også kæmpet en kamp for at kunne række evangeliet til Dalby og Tureby menigheder.

Valdemar Rørdam, der 1872 fødtes i Dalby gamle præstegård, synger således:

Vuggen gynger, hjertet slår,
åndestrød og vuggegænge
fulgtes trofast og fulgtes længe
i de gamle præsters gård.
Her i folkets midte stod
ofte svagt, men aldrig slukket,
lyset af et helligt mod,
her blev dåd og tanke vugget.

Billeder af den gamle præstegård viser, hvor smukt den lå og idyllisk den var. Endnu i 1792 får den gamle stuelænge fra 1606 et godt skudsmål, da tømmersmand Bendt Jensen, Kæderup, og gårdmand Peder Olsen, Høsten, synes præstegården: »Efterat vi have været allevegne omkring såvel i stue som i udhuset og nøje besigtiget alt, forefandt vi intet steds nogen mangel eller brøstfældighed undtagen på bryggershusets loft, hvor der behøvedes et halv tylt bræder til reparation.« Dette bekræfter de to mænd med deres hænders underskrift. — Ved synet i 1808 findes der ingen mangler på den velholdte gård. Og i 1827 er der indrettet et nyt værelse til konfirmanderne.

Også haven var med til at skabe hyggen ved præstegården. Den blev synet i 1802, og det hedder: »De tvende Hauger ere i de 4 Aar, denne Præst har været her, af nye anlagte og beplantede med Frugttræer, som er i god væxt. Desuden er Humlekuler og Asparges Bede anlagte, som ligeledes lege got.« Ved andre syn skrives, at haven er i smuk stand.

I 1834 bemærkes om præstegårdens stuehus, at det er skrøbeligt trods den årlige gode oppudsning og vedligeholdelse.

Samme år indberetter pastor Luplau til provsten, »at dette stuehus er såre hårdt angrebet af tidens tand og skævt i alle hjørner«, og at det behøver »en betydelig reparation for kun nogenlunde at kunne hænge sammen. Det burde forlængst være ombyttet med et nyt, når blot vedkommende havde evne til at bære den dermed forbundne udgift. Det er bygget af ege-bindingsværk med klinede vægge og stråtag.«

I samme indberetning skriver Luplau: »Meget godt vand haves i en brønd med vippe« (se omslaget), og »haven er efter egnens skik tilplantet med de meget nyttige, sure kirsebærtræer.«

Pastor Markussens indberetning i 1842 ligger på linie med pastor Luplaus og lyder således: »Præstegården består af 4 sammenbyggede

længer. Imod nord ligger et gammelt stuehus på 24 fag, hvis vigtigste værelser ligger på solside. Det er forøget med 2 udbygninger mod nord, hver på 4 fag og med to værelser, som er indrettede i den nordre ende af den til stuehuset stødende østre udhyslænge. På den måde fåes unægteligt overflødig og bequemt indrettet beboelseslejlighed, samt forråds-kamre, men dette stuehus er som anført gammelt og udfordrer virkelige reparationer.«

»Af bedre beskaffenhed er et par udlænger, der tilsammen udgør omtrent 60 fag hus. De er nyopførte for henimod 60 år siden af daværende præst Schousboe på egen bekostning. De er beregnede på præstegårdens forrige store avlling og afgiver derfor nu så overflødig plads, at de ikke alene rigelig rummer al gårdens avl af sæd og hø; men også et lige så stort kvantum af tiendesæd. Præstegården er assureret for 5610 rigsdaler i brandcassen.«

»Meget godt vand haves tæt udenfor præstegården i en brønd og desuden findes en vandrig park i den ene have og en kilde på byens gade lidt syd for præstegården. Præstegårdens 3 haver er vel forsynet med gode frugttræer, ligesom der også i den findes tilstrækkelig plads til køkkenurter.«

Dermed hører præsternes indberetninger om stuehuset op, men fru købmand Lindhard har skildret præstegården, som hun mødte den 1850—1860:

»Stuehuset var ikke opført på en gang. Det lå på skråningen af kirkebakken eller rettere var bygget ind i denne. Køkkenet var kun lidt højere end gården, borgestue og pigekammer var 4 trappetrin højere, og dog var vinduerne på disse 2 steder kun $\frac{1}{2}$ alen over jordsmonnet på kirkegården, og gravhøjene lå kun 1 alen fra muren. Kirkegårdsmur var der altså ikke der. — Stuerne var rummelige og hyggelige. Der var en havestue, som gik helt igennem huset. Udenfor havedøren lå en stor, bred, gammel, slidt ligsten, og i haven, som var højere liggende end huset, og som vedblev at skråne opad mod kirkebakken i nord, var der en klippet hæk, et par alen fra væggen. Hækken gik langs med huset og dannede et skarpt hjørne ved den ene side, hvor der var en udbygning. Vinduerne i stuehuset og de forskellige tilbygninger var af helt forskellig form og størrelse, men det forringede ikke hyggeligheden. Der var en høj kvist på huset ud imod gården og en mindre på den anden side af kirkegården. I den sidste var skolestuen. Men for at komme derind måtte man

igennem et stort værelse, hvis bagerste del var lukket fra med tremmer. Derinde boede præstens sindssyge søster.«

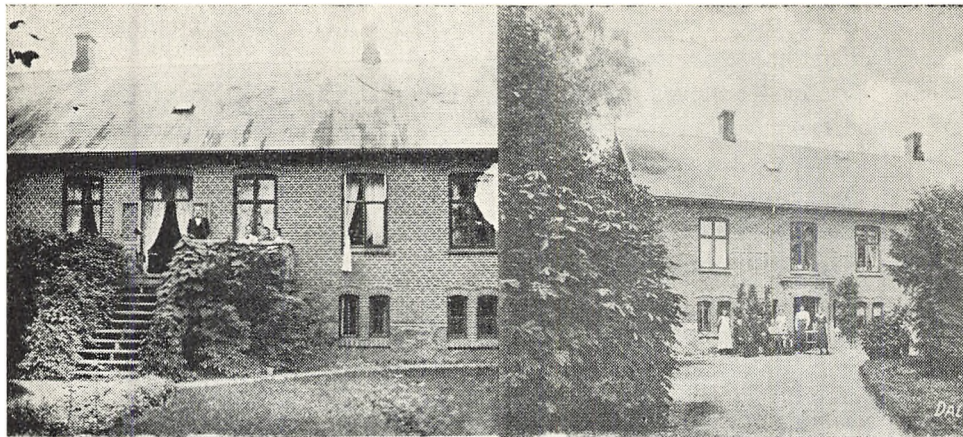
Fru Lindhards søn, landinspektør Thorvald Lindhard, har efter sin moders optegnelser konstrueret præstegården, som den var indrettet med værelser, og den omkringliggende have. Se tegningen.

Også pastor Henning Jensen, der 1869 som kapellan boede i præstegården, har skildret Dalby gamle præstegård med al dens hygge:

»Og Dalby præstegård var en af de ægte gamle med skæve mure, mosgroet tag og roser op ad murene. Som sædvanlig var der en stor havestue, der indtog hele husets bredde; der var ingen kakkelovn, så den brugtes kun om morgenen, så der var en rummelig dagligstue, en spise-stue og mange små værelser. Ovenpå var der en kvist med et stort værelse, hvor sønnerne boede, når de var hjemme, gulvet her var så skævt, og kvisten ludede så langt frem, at man kunne befrygte, at det hele en skønne dag ville styrte til jorden. Mit værelse lå i en sidebygning, en lille forstue med en trappe førte op til det. Man sagde, at en af de gamle præster i Dalby spøjede på denne trappe; mig forstyrrede han dog aldrig. Værelset var meget langt og smalt, og der var så lavt til loftet, at jeg, som dog er en temmelig lille mand, med lethed kunne nå op til loftet med min hånd. Der var dog en vis hygge ved det, som måske kom ved, at pastor Olsen havde de fleste af sine bøger stående her i reoler, som fyldte den ene langvæg. Og så var der en af de gammeldags kakkelovne med tromle, som kun egnede sig til bølgebrænde. Men da sognekaldet havde 12 favne bølgebrænde i udvisning fra grevskabet Bregentveds skove, var brændekurven om vinteren altid fuld. Ved siden af mit værelse var et lille rum, som jeg benyttede til sovekammer.«

Da pastor Listov kom hertil fra byen, er det forståeligt, at han hurtigt begyndte at arbejde for opførelsen af et nyt stuehus. Det kom til at ligge længere imod nord end det gamle. Allerede den 1. april 1873 kunne pastor Listov bede provsten og 2 synsmænd komme og syne grunden og materialerne til det nye stuehus. Grunden var fuldstændig lagt af kampesten til kælderhøjden, og arbejdet var forsvarligt udført. Kalken var tilstede og havde været læsket siden december f. å. Der var cirka 11.000 mursten fra Egede Teglværk samt mange tømmermaterialer.

Arbejdet gik hurtigt dengang. Allerede 25. juni 1873 var stuehuset fuldstændig under tag, skorstenene færdige; der var sket berapning og gipsning m. v.

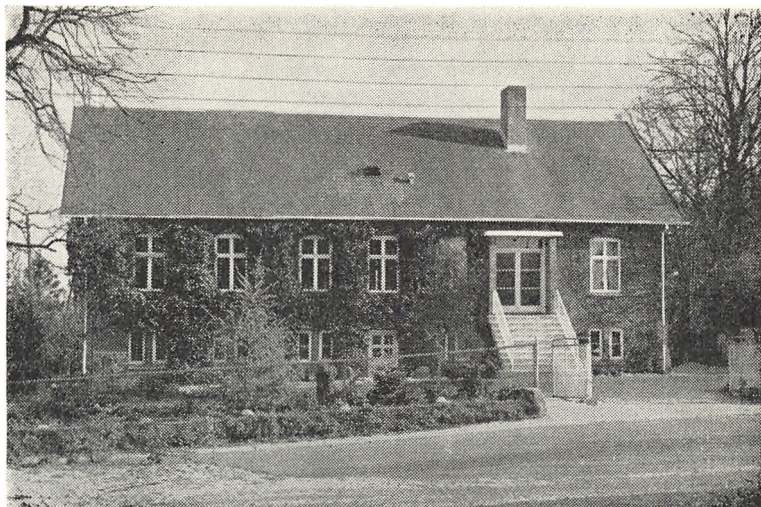

*Dalby præstegård med indgangen mod syd (ca. 1920).
Alianen imod nord (ca. 1910).*

Afleveringssynet holdtes den 3. februar 1874. Det konstateredes, at man havde fulgt tegningen med undtagelse af, at man på loftet kun havde lavet 3 værelser i stedet for 4, hvorved man sparede 100 rigsdaler. Der var også sket nogle småændringer, og overslaget overstiges med 560 rigsdaler. Byggeriet kostede 8779 rigsdaler. Heri er indbefattet omforandringer til ca. 300 rigsdaler ved de gamle udlænger.

Tømrermester Jens Jensen, Rødemarkshus, havde leveret tegning og overslag for 40 rigsdaler. Alles øjne var nu rettet mod den nye, kæmpestore præstegård, der afløste den skrøbelige fra 1606.

De tre udlænger blev stående, og man kørte op til den nye præstegård ad den gamle vej. Men i 1917 blev de gamle længer revet ned og solgt for 290 kr., og der blev bygget udhus på modsatte side af amtsvejen. Dermed blev den gamle indkørsel igennem morel-alléen og to store lindetræer lukket. Der blev udarbejdet tegning til nyanlæg af haven, der nu var blevet meget større. Indkørselen blev nu fra nord. Og den gamle hoveddør blev fra sydsiden flyttet til den vestlige ende, hvor den blev sat på en måde, så folk havde svært ved at finde hovedindgangen. Først i 1960 blev dette forandret, så der blev en smuk trappe på nordsiden, og køkkenet blev flyttet op i samme etage som stuerne. Man fik derved en tidssvarende bolig. Restaureringen kostede cirka 60.000 kroner.

Dalby præstegård efter ombygningen 1960.

Der var nemlig i tidernes løb sket en forandring af folkeholdet. For eksempel havde pastor Luplau i 1834: husjomfru, 2 tjenestekarle, 2 tjenestedrenge, amme, barnepige, stuepige, kokkepige og bryggerspige. I dag er det vanskeligt at få hushjælp, og denne mangel afhjælpes ved restaureringen.

Endnu ligger haven ved præstegården, og flere af de gamle træer står der endnu. Også Chr. Winthers jasmin-lysthus er bevaret. Man siger, at Chr. Winther blev forlovet i dette lysthus. En lang række præster har så at sige fra samme sted båret det samme evangelium til sognenes menigheder.

Tjenerne skifter, men Herren er den samme.

DEGNENE I DALBY-TUREBY SOGNE

Biskop Peder Palladius siger: Menigheden har to tjenere, den ene besynderlig til den gamle, den anden til den unge kirke. Som sognepresten lærer og underviser de gamle, så bør og sognedegnen lære og undervise de unge. Når det om søndagen har ringet første gang, da skal degnen klemte 15 eller 16 klemter til børnelærdom. Men til dem, der ikke bor

i kirkebyen, skal degnen komme mindst een gang om måneden, når det er solskin, og børnene kan komme fra huse.

Det fremgår heraf, at degnetjenesten var af gejstlig art. Efter reformationen havde man først løbedegne, d. v. s. at de ældste disciple fra et sogns nærmeste købstad forrettede degnetjeneste, og det vil for Dalby-Turebys vedkommende sige Køge. Men da tjenesten ofte blev forsømt af disse unge mennesker, fik man en sædedegn, d. v. s. en fastboende degn, der af kirkens ejendom forsynedes med en selvejende degnebolig og degnejord. De latinske skoler blev ved med at få en kornafgift af degneembederne, også kaldet degnepension.

Til at begynde med fik man degne, som ikke havde en særlig uddannelse, men som kunne så megen latin, at de »udi fester kan synge al messen på latin«. I 1700-tallet var det oftest studenter, der fik embederne, og senere ser vi her i Dalby-Tureby, at det var skoleholderne, der havde forret til embedet. Degnen hørte til de privilegerede stænder, der var fri for militærtjeneste for sig og sine børn, og han var heller ikke stavnsbundet. Degnen bar en fornem sort kjole i modsætning til bøndernes vadmelskjole, og i 1700-tallet bar han endog paryk.

Degnen skulle ringe med kirkeklokkerne, forestå kirkesangen, føre fortegnelse over altergæsterne, undervise de unge bondefolk udi børnelærdom og katekismus en gang om ugen, ved de tre hovedhøjtider besøge landsbyerne og høre de unge i katekismus, bære fattigbøssen rundt ved fester i sognet og besørge præsternes og provsternes embedsbreve.

Da degnen havde både Dalby og Tureby sogne, og der var alene i Dalby sogn 11 byer, havde degnen her ofte et substitut, en medhjælper.

Efter skolelovene af 1806 og 1814 overtog den fungerende degn skoleholderens embede.

I Dalby-Tureby sogne kender vi kun degnenes navne ca. 300 år tilbage. Ligesom præsteembedet har dette embede været et godt embede. Derfor er degnerækken kun på ni.

1. *Rasmus Christensen*, ukendt, formodentlig død 1644.

2. *Erik Sørensen*, født 1599, student 1621, cand. teol. Var først kapellan i ca. 4 år hos pastor Foss og derefter degn i en lang årrække, ialt var han i sognet i 35 år. De sidste år havde han dog en hjælper (substitut) i embedet. Hans hustru, Anna, var meget afholdt og bar ikke mindre end 71 af pastoratets børn til dåben i årene 1661—1678. Han døde 30. januar 1678.

3. *Jens Christensen Hoffmann*, f. 1644, skal forinden have været skoleholder i Høsten og endvidere organist ved Bregentved kapel. Han blev 1678 kaldet til degn her og blev begravet 22. september 1699.

4. *Niels Jensen Hoffmann*, døbt 4. maj 1676, student fra Køge 1694, kaldet hertil 1699. Han var søn af degn nr. 3, blev begravet 19. marts 1717. Han var gift med Helvig Magdalene Gjedsted, f. 1669. Hun blev gift med eftermanden i embedet.

5. *Christensen Olufsen Bech*, født 1684, student fra Fåborg 1707, kaldet hertil 5. april 1717 af geheimerådinde Petra Sophie Reetz, Turebyholm, viet her til formandens enke 6. juni 1718. Hun blev begravet 16. juni 1741, 72 år 2 uger 6 dage gammel. Anden gang blev han gift i Østeregesborg 16. juli 1743 med Kirstine Pedersdatter, der efter hans død 21. september 1751 blev gift med degnen Syndermann i Mern.

Degnen Bech opgør i 1738 sin løn således: degnetraver = 65 traver byg, julerenten = 23 rigsdaler, de tre årlige højtidsføre = cirka 32 rigsdaler, accidenser 10 rigsdaler. Gårdens jorder er i hartkorn: 1 td. 5 skp. 3 fjk. 2 alb. Deri såes 1 tønne 6 skæpper af alle slags sæd i den største mark. I de andre marker kan der ikke såes så meget. Tidligere var der tillagt ham fra Turebyholm 2 tønner rug og 2 tønner byg. Pensionen til Køge skole betales med 3 tønner byg. Det kniber imidlertid for ham at få sit offer ind, ja af mange nyder han kun lidet eller intet, »såsom her blandt mange er stor fattigdom«.

Da Bech dør, 67 år gammel, får han dette vidnesbyrd: »Han har endnu iblandt de gamle et meget godt eftermæle.«

6. *Niels Ursin* (1751—1765) var student og først skoleholder i Rode. Se dersteds. Han viste sig som degn at være et meget heftigt og hidsigt gemyt og voldte sognepræsten, H. Pontoppidan, store besværligheder. Han havde den skavank, som ikke var ualmindelig for degne, at han tog for rigeligt af flasken. Og det blev også hans store ulykke. For da han en dag bravt havde »pumpet sig af en brændevinsflaske«, mødte han op i Tureby kirke. Præsten ville efter prædikenen irettesætte ham, fordi han mødte i denne tilstand, men degnen brugte næverne og sagde: »I Canaille! I Bengel! Du Præst! Du Satan! Var jeg 20 Aar yngre, skulle jeg træde paa din Hals! Du staar og fordømmer de ugudelige og kan dog ikke løse og binde!« At præsten må indberette dette er naturligt. Det sker den 12. december 1764, men yderligere sender han en klage den 4. januar 1765, hvori det bl. a. hedder: »Samme har desværre altid

været slet, men aldrig værre end nu på et par års tid, altid har han været liderlig drikkfældig, dog nogenlunde skikkelig i min nærværelse. Biskop Herbst er orienteret om det, der skete fornylig; men præsten ønsker ikke degnen fordærvelse, men ikkun »at helligdommen måtte renses for den vederstyggelighed, og at ikke den person nu burde være mig til bistand i embedet.« Men han vil nu forespørge, »om det er muligt, at sådan et ondt, uregerligt menneske kunne tænkes fjernet, uden det sker via juris. Hans beegnelse imod mig er ganske vist af den værste slags, når der skulle skænkes en degn, da måtte en præst ej uden livsfare kunne være med ham i kirken. Min påstand går ej videre, end at degnen måtte forpligtes til at afstå sit kald til et kristeligt og skikkeligt menneske imod en tålelig pension, og indtil det er sket befales at entholde sig fra sit embedes forretning. Så og at han for sit grove og ugudelige forhold i Tureby kirke, skulle betale en liden mulkt til sognets fattige og gøre mig en skriftlig afbigt, som kunne indføres i herredsprotocollen til skræk for andre uskikkelige degne«. Hvis dette ikke kan lade sig gøre, kræver præsten, at der nedsættes en provsteret. Provsteretten blev sat, men Ursin døde samme år i september 1765, 61 år gammel. Og på dette tidspunkt var afgørelsen i provsteretten endnu ikke faldet.

7. *Jacob Lindam*, døbt her 25. juni 1722, søn af sognepræst Vilhelm Lindam, student Frederiksborg 1743, cand. teol., skoleholder i Kæderup 1749 og indsat som degn i Dalby-Tureby i Dalby kirke Domini invocavit (24. februar) 1765 med texts ord fra 1. Korinthierbrev, kap. 16, vers 10, følg.: »Men dersom Timotheos kommer, da ser til, at han kan blive hos eder uden frygt; thi han gør Herrens gerning, ligesom og jeg.« Han var ugift. Degnen Ursin havde været hans informator og næppe givet ham det bedste eksempel. Da Lindam var skoleholder i Kæderup, gik det nogenlunde, men efter at han var kommet til Dalby, tog drukenskaben til, og da han dør 22. april 1777, skriver biskop Herbst, »at han længe har været candidatus mortis« (dødens kandidat). Han blev altså 55 år gammel.

8. *Jens Gelius Møldrup*, student, skoleholder i Hammer, kordegn og klokker i Præstø 1761—1777. Møldrup var en dygtig degn med rige kundskaber. Flere børn boede hos ham og fik privat undervisning. F. eks. havde skovrider Knipschildt i Ganneskov en søn hos ham. Han havde dog eet svagt punkt i sin gerning, og det var kirkesangen. Sognepræst

H. Schousboe indberetter 1792, at greve Moltke, Bregentved, klager over degnens jammerlige brægen. Og han foreslår derfor, at hans søn, Peter, får degnekaldet i Tureby sogn, hvad der er naturligt, da det kun er nogle og tredive år siden, at der har været substitut for degnen i Dalby. I Dalby boede der i 1792 en ung mand, hvis mor var gift med sidste substitut. I Tureby sogn var der kun 15 gårdsæder, mens der var 77 i Dalby sogn. Peter Schousboe blev da kaldet af greve A. G. Moltke 27. maj 1792 til at være degn i Tureby sogn. Og Møldrup havde kun Dalby sogn tilbage, men blev i 1802 også pålagt skoleholderembedet i Dalby. Han døde pludseligt 9. januar 1808, 74 år gammel.

9. *Peter Schousboe*, døbt i Ulsø 18. juli 1766, student København 1784, aflagde ed som degn i Dalby 4. juli 1808, døde 5. maj 1847. Gift første gang i Faxe 9. oktober 1786 med Johanne Marie Rosendahl, død 4. november 1787, 19 år gammel. Gift anden gang i Øster Egede 29. august 1788 med Hedevig Dorothea Rosendahl, søster til forrige hustru. Han var den sidste degn i Dalby. Se under skoleholderne i Dalby. Efter hans død blev degnegårdens udlænger revet ned.

På kortet over Dalby by i 1792 efter udskiftningen ser De den firelængede degnegård syd for præstegården. Degnens jordlod bestod af den lod, vi kalder Trekanten, samt Dalby bys jord vest for Bavnestræde.

I Sjællands Stifts Landebog 1567 oplyses det, at der i degneembedets tre vange kan såes 26 skæpper hartkorn. Embedet har også 3½ td. agerland på Aastrups mark.

I 1647 beretter degnen Erich Sørensen, at der i Kirkemarken er fire skæpper land, og deri såes alene blandkorn, »thi jorden kan ikke andet formå«, men der foruden er der 10 skæpper land havrejord, thi der kan ikke sås med andet, formedelst den ligger »fiidt«; er meget skiden, når den skal sås. I engen kan haves tre læs hø. I Tuenbjergmark er der 3 stk. jord med 8 skæpper, og der kan sås godt korn. I Steenbjergs mark er der 8 skæpper land og kan ikke sås synderligt uden blandkorn og havre. I engen kan alene hverves et læs hø. På Frenderup mark her i sognet ligger til degnegården et stk. jord, henved 2 skæpper land. Af denne jord har degnen en del indtægter, og af andre indtægter har han fra Tureby sogn: 4½ travet og 8 rækker byg. Af Turebygård gives årligt 1 pund rug, 1 pund byg og endvidere madrenten af sognet: Brød

25, børsteflæsk 3, halv-gæs 30. Og af Dalby sogn 65 travet og madrente: Brød 85, børsteflæsk 5, fårelår 7, halve gæs 77. Ellers gives der ikke andre indtægter, da »mange sognene er forarmede«.

Da degneembedet blev nedlagt, var der ikke længere brug for degnegården. Så længe P. Schousboe var skoleholder, havde han ret til at bruge både jord og bygninger. Bygningerne var efterhånden meget forfaldne. Og da P. Schousboe dør i 1847, rives udlængerne ned, og i stue-

Dalby 1792.

Degnegården syd for præstegården og degnelodden imod nord.

huset indrettes tre lejligheder. Den nordligste del af degnelodden, hvor den nye skole og lærerboligerne nu er, blev udlagt som skolelod, og resten blev lagt til en ejendom, som opførtes ved siden af den gamle degnegård. Der brugtes blandt andet materialer fra den gamle degnegård. Lars Hansen — også kaldet Køkken-Lars, fordi han havde været køkkenkarl på Bregentved, fik byggetilskud af Bregentved til ejendommens opførelse (matr. 3 a).

DALBY-TUREBY SOGNES SKOLEVÆSEN

De første skoler bygges

Som tidligere nævnt var degnens opgaver mere af gejstlig art, og derfor kom også den dag, hvor man i landsognene ønskede at lære at læse, skrive og regne. Dette ønske kom i en særlig grad frem i 1700-tallet.

Og i 1721 gav Frederik 4. en skoleordning, der var det første skridt hen imod et fast skolevæsen. Han grundlagde i de 12 rytterdistrikter 240 skoler. Og iblandt disse var også rytterskolerne i Dalby og Kæderup. Skolebygningerne var opført med ni fag grundmur, højt tag, skrå gavle, tækket med røde tagsten. I forhold til Dalby og Kæderup bøndergårdene var de rene pragtværker. Uvendig på skolerne blev der sat en sandstensplade med følgende indskrift:

Hanc scolam hujusque ad instar ducentas quadraginta in circulis ad perpetuo alendas duodecim cohortes equestres a me institutis fundavi

MDCCXXI

Halvtredsindstyve Aar, GUD, har du mig opholdet,
At Sygdom, Kriig og Pest mig intet ondt har voldet,
Thi yder ieg min Tack og breeder ud DIT Navn
Og bygger Skoeler op de Fattige til Gavn.
Gud, lad i dette Værk DIN Naades Fylde kiende.
Lad denne min Fundatz bestaae til Verdens Ende,
Lad altid paa min Stool en findes af min Æt
Som mener DIG MIN GUD og DISSE Skoeler rætt.

Pladen fra Dalby rytterskole findes på den gamle skole i Dalby og fra Kæderup rytterskole på Kæderup forskole.

Den latinske skrift på pladen oversættes således: »I året 1721 har jeg grundlagt denne skole ligesom andre, ialt 240 skoler, i de distrikter, jeg har oprettet til underholdning af 12 rytterskadroner.«

Skolestuen var udstyret sparsomt i disse skoler. Der var: to lange borde med korsfødder, bordpladen af lange brædder, nogle lange bænke, hvis pælefødder var nedrammede i gulvet. Af bøger var der en bibel, nogle ABC'er, katekismer, en salmebog og en forklaring til Luthers katekismus.

Til hver rytterskole skulle der lægges 280 tønner hartkorn. Derfor måtte Kæderup og Dalby rytterskoler også have hartkorn, der lå udenfor sognene, for at der kunne blive 280 tdr. hartkorn til hver skole.

Skoleholderne ved rytterskolerne fik i løn 24 rigsdaler, som blev udredet af kirkens indkomster, 3 skovlæs brænde, af hver 20 tdr. hartkorn et læs tørv, af hver tønne hartkorn et lispund hø og et lispund halm, fri græsgang på byens fællede til 2 køer og 6 faar, af hver husmand 1 mark årligt og frihed for alle skatter og lignende.

Høsten gamle skole i brug som købmandsforretning.

Almindeligvis regner man rytterskolernes oprettelse fra kongens 50 års fødselsdag 11. oktober 1721. Men dog begyndte Dalby skole først 1724 og Kæderup skole juni 1723. I 1747 kom begge skolerne til at tilhøre greve A. G. Moltke, Bregentved. Og det var et stort gode; for greveslægten Moltke ofrede meget på det nye skolevæsens opbygning og støttede økonomisk mange unge, der havde kald til at læse til lærer. Og efter endt eksamen fik de deres gerning på en af grevskabets mange skoler.

I 1742 oprettede oberstløjtnant Beenfeldt, Egedegård, en skole i Rode by. Den kom til at ligge godt for Egedes bønder i Rode, Frenderup og Babberup. Skolebygningen var lerklinet. Men den kom ikke i gang i 1742, da der på dette tidspunkt hverken var fastsat skoleløn, antaget skoleholder, og skolen »ej heller var bekvem at bo udi«. Beenfeldt havde forøvrigt ikke interesse for skolesagen (i Kongsted sogn lod han skolen omdanne til krohus). Han mente, at børnene fra Rode

kunne gå til Dalby skole og begrundede det med, at hver gård i Rode skoledistrikt ville komme til at svare 6 skp. korn og et læs hø, »hvilket falder en bonde byrdeligt og i deres arme tilstand ligeså umuligt«. Amtmanden ville dog ikke gå ind herpå, så skolen kom i gang, men dog først i 1743.

Ifølge en præmiefundation af greve A. G. Moltke af 31. marts 1778 oprettedes der en skole i Høsten. I løn fik skoleholderen 10 rigsdaler, 4 læs hø, 4 læs halm, 2 favne brænde og frit hus. Det hele beregnes til en værdi af 34 rigsdaler. Med denne lave løn blev det ofte mænd, der havde et håndværk ved siden af, der blev antaget som skoleholdere. Efter greve A. G. Moltkes død måtte bymændene selv overtage aflønningen af skoleholderen. Der blev bygget et nyt skolehus, som står oppe i byen endnu, men dog bygget om mange gange.

Dalby-Tureby sognes første skoleplan

De fire forannævnte skoler var i brug, da den nye skolelov kom i 1814, men alligevel gik der en årrække, inden der blev udarbejdet en skoleplan for Dalby-Tureby sogne.

Den 25. april 1820 havde amtsprovst Bøgh, Herfølge, udarbejdet en sådan, der sendtes til De Danske Cancellie igennem greve A. W. Moltke, Bregentved.

Provsten gør opmærksom på, at man har brugt de gamle middelpriiser regnet efter gammel dansk courant mønt. Et lispund brød og en halv fed gås beregnes hver til 2 mark, 1 lispund flæsk til 10 mark, 20 æg til 8 skilling, 1 kande mælk til 3 skilling, 1 td. ærter til 20 mark, 1 td. byg til 16 mark. Man har derefter ansat naturalierne i byg og sat 1 td. byg lige med 4 rigsdaler sølv eller 5 rigsdaler i sedler.

I Dalby sogn er der i hartkorn 518 td. 6 skp. 3 fjk. 2 alb., der giver ydelser, mens der er 14 td. 4 skp. 3 fjk. 2 alb., der er fri for ydelser. Dertil kommer, at der fra Dalby sogn fragår 1 gård i Aas og Tågerups gårde og huse, ialt 45 td. 3 skp. 2 fjk. Der bliver således tilbage af ydende hartkorn 473 td. 3 skp. 1 fjk. 2 alb.

Kirkesangeren skal have 10 rigsdaler sølv mere end de andre lærere. Desuden foreslår provsten, at Dalby skolelærerembede bliver bedre end de andre, dels »fordi dette embede altid så har været, dels fordi vi for ambitions skyld tror, at det er godt, at der er nogle embeder af bedre

indtægt end andre, dels fordi skolepatronen, Bregentved grevskabs besidder, så ønsker«.

Tureby sogn har kun af ydende hartkorn 80 td. 3 skp. 3 fjk. 2 alb., idet Turebyholm ikke regnes med til det ydende hartkorn. Dog forøges det ydende hartkorn med Tågerups hartkorn 39 td. 1 skp. 3 fjk. 2 alb., der er henlagt til Kæderup skole.

Ved denne skoleplan er der ingen, der får en længere skolevej end $\frac{1}{4}$ mil. Man må huske, at der flere steder var skolestier.

Dalby skoledistrikt får gårde og huse i følgende byer: Dalby, Jenstrup, Kieldstrup, Druestrup, overdrevene, Viverup, ialt 29 gårde og 28 huse med en skolepligtig ungdom på 60.

Rode skoledistrikt får gårde og huse i: Rode, Babberup og Frenderup, ialt 26 gårde og 21 huse med en skolepligtig ungdom på 50.

Høsten skoledistrikt får følgende gårde og huse: Høsten by, Skovridergården, Hæshuse, Sanderhus, Hindemosehus, Dyrehavehus, ialt 13 gårde og 14 huse med en skolepligtig ungdom på 30.

Dalby-lærerens løn bliver 31 tdr. 7 skp. byg. Heri er iberegnet fødekorn in natura og af degnetraven, højtidsoffer, løn, brændsel samt julerenten, der er 20 lispund 4 pund brød, $9\frac{1}{2}$ gås, 14 lispund flæsk, $9\frac{1}{2}$ snes æg, 42 kander mælk.

Desuden får han 10 rigsdaler for kirkesangen. Hans udgift til degnekaldet og kirkebud er 2 td. 4 skp. byg. Den fulde løn er altså 29 td. 3 skp. byg samt 10 rigsdaler i penge.

Rode-læreren får ialt i løn 25 td. 4 skp. alt iberegnet. Herfra fragår til degnekaldet 1 td. 4 skp. byg. Hans julerente, som er iberegnet, er: 20 lispund brød, 10 gæs, 10 snese æg, 40 kander mælk.

Høsten-læreren får alt iberegnet: 18 td. 3 skp. 1 fj. byg. Heraf er julerenten 9 lispund 10 pd. brød, $5\frac{1}{2}$ gås, $5\frac{1}{2}$ snes æg, 22 kander mælk.

Degen, P. Schousboe, er lærer i Dalby og bruger og vedligeholder degneboligen samt bruger jorden.

Det ses tydeligt, at Høsten lærerembede efter skoleplanen er dårligt aflønnet.

I Tureby sogn findes Kæderup rytterskole, hvortil hører Kæderup, Børsted, Nyby, Turebyholm med smedehus og gartnerhus, Tureby Mølle, Åledshus, Møllehus, Tågerup og Tågerup Overdrev, ialt 20 gårde, 18 huse og en skolepligtig ungdom på 45.

Kæderup-læreren får i løn 28 td. 2 skp. 2 fj., hvorfra går til degnekald og kirkebud 3 td. byg. Distriktets julerente er: 18 lispund 8 pd. brød, 4 lispund 2 pd. flæsk, 2½ gås, 9 snese æg, 44 kander mælk, 4¼ skp. ærter.

Greve Moltke bemærker til planen: »Ved planen ved jeg intet at erindre, men tillader mig alene at bemærke, at et nyt vogterhus i år er opført ved Thurebye Dyrehauge, der efter sin beliggenhed nok vil blive at henlægge til Høsten skole, og at de 10 rigsdaler, som denne skole nyder af grevskabet, ej er egentlig skoleløn; men en del af eet af min sal. farfader stiftet legat til nyttig indretningers fremme på grevskabet, hvis disposition er ganske fri, og grevskabets besidder forbeholden til hvilkensomhelst brug«. Det vil i greve A. W. Moltkes tid som hidtil blive givet til Høsten skole. På denne måde bødes der lidt på den dårlige aflønning af læreren i Høsten.

De ringe indtægter ved Høsten skolekald havde forøvrigt tidligere været genstand for overvejelser. Allerede i 1808, da der skal ske nogen fordeling af degnekaldets indkomster, blev degnetraverne og julerenten fra to Gisselfeldt-gårde, to Bregentved-gårde, en Universitetsgård samt Brodegården i Rode henlagt til Høsten skolekald med amtsdirektionens tilladelse. Ejeren af Jomfruens Egede protesterer herimod; men greve J. G. Moltke, Bregentved, bemærker, at Høsten skoledistrikt består kun af 11 gårde, 8 huse samt et boelsted. Hidtil har de 6 gårde i Høstentorp, Freerslev og Terslev søgt Høsten skole, men nu i 1808 skal de søge Freerslev skole. Derfor er det; Høsten skoledistrikt vil ellers blive »ganske uformuende til at give en skolelærer sådan løn, som amtsdirektionen attrår«, skriver greve Moltke.

Men da skoleplanen blev lagt i 1820, får Høsten skoledistrikt ikke hjælp andetsteds fra. Høsten-læreren blev således dårligt lønnet, og der blev i dette embede hyppigere lærer-skifter end i de andre embeder i kommunen.

Det var ikke alle lærere, der var tilfredse med denne skoleplan, der var approberet 7. november 1820. Det gjaldt i en særlig grad skoleholder og degn P. Schousboe, der 8. december 1821 skriver til greve Moltke, Bregentved: »Dersom ikke Deres Høyvelbaarenheds ædelmodige godhed såvel imod mangfoldige af Deres undergivne, som imod enhver trængende, der aldrig gik utrøstet fra Dem, var så almindelig bekendt, turde jeg ikke vove med tillid underdanigst at henvende

mig til Dem i den overbevisning, at De ikke vil nægte mig disse 3 favne brænde, som var det eneste, jeg fik til oprejsning af over 100 rigsdalers værdi, som ved den lagde og approberede plan blev taget fra mig.

Deres Høyvelbaarenheds salige herr fader var min store velgører, aldrig skal jeg blive så utaknemmelig at glemme den tak, jeg skylder ham i hans grav. Hans ædle godhed har jeg at takke for, hvad jeg er. Han udvirkede for mig, at jeg beholdt offer og accidenser udelt tilligemed degneboligen og jorden indtil min afgang, og underdanigst takker jeg, og velsigner jeg Deres Høyvelbaarenhed, som ingen hindring lagde for Deres salige herr faders villie.

Jeg mistede ved den nye plan 12 td. byg, julerenten af 6 gårde, hvoraf de 5 blev lagt til Kiederup skole og 1 til Atterup skole, foderet af 25 td. byg og ved det forandrede fourage distrikt 152 lispund høg og 88 lispund halm og over 30 rigsdaler i penge, som jeg havde for 14 læs tørv og skolehegnets vedligeholdelse. At så stor en forringelse i mine hidtil hafte indkomster var hårdt og smerteligt efter at have tjent i 36 år i dette møysommelige embede, hvor jeg fra mandag morgen til løverdag aften må arbejde med omtrent 40 børn daglig, er jeg overbevist Deres Høyvelbaarenhed nådigst vil billige.

Umuligt er det for mig at komme ud med 6 favne brænde til 3 kakkelovne, ildstedet, brygning og bagning. Tilforn da jeg fik 3 favne brænde, købte jeg årlig på Broxø mose 24 a 26 læs tørv, som jeg da kunne, fordi skoledistriktet betalte en del deraf, men nu er dette ophørt. En kakkelovn må vi næsten hele året holde varm for min svigermoder, en gammel kone på 78 år, som har i nogle år været stok blind. Den store skole-kakkelovn har foruden brænde hver vinter taget 10 a 12 læs tørv, altså vil der blive lidet eller intet tilovers af de 6 favne brænde til vort eget brug.«

Lærer Schousboe bliver samme år den 31. december tildelt 3 favne brænde. Og i øvrigt prøver man på alle mulige måder at tage skyldigt hensyn til ham. Han var trods alt kaldet til degn.

Som det ses af skoleplanen fra 1820, var der børn fra huse i Dalby-Tureby sogne, der ikke søgte nogle af kommunens skoler. Det gælder således Trondhjemshusene i Tureby sogn. De blev henlagt til den nye skole på Hårlev overdrev. Efterhånden blev der også flere bebyggelser på Dalby sogns overdreve. Og i 1826 henvender pastor Brandt, Dalby,

sig til greve Moltke, Bregentved, om tilladelse til, at nogle børn fra Tågerup overdrev og Drustrup overdrev må få privat undervisning i overdrevsskolen. Hidtil har enkelte børn fra overdrevene søgt overdrevsskolen, og læreren har taget imod dem uden at stille betaling som betingelse herfor. »Dog har han af børnenes forældre udbedt sig de samme små velvilligheder, som districtets beboere aldrig nægter ham.« Pastor Willemoes, Hårlev, er bange for, at der er vanskelighed ved at tage børnene ind i overdrevsskolen, når de ikke er lagt ind under skoleplanen. Hårlev skolekommission kan nemlig ikke pålægge og indkræve mulkter i Dalby sogns reglementerede distrikter. »Min erfaring taler sørgeligen for, at alene frygt for mulkt vedligeholder skolegangen, når kommissionen mangler moralsk autoritet.« Grev Moltke giver dem lov til at gå i skolen, og læreren skal til Dalby og Tureby sogns skolekommissioner aflægge rigtighed for disse børns skolegang. I 1850 bebrejder Dalby-Tureby sogneforstanderskab Hårlev skolekommission, at der er fire mænd fra Trondhjemshusene, der har måttet gøre pligtarbejde for læreren i Overdrevsskolen. Pastor Würtzen, Hårlev, skriver: »Overdrevsskolen er nemlig en slags mild stiftelse, grundet på en donation af salig grev Adam Gotlob Moltke. Den er stiftet ligeså meget i Dalby-Tureby og Carise sognes som i Haarlev sogns interesse, nemlig for beboerne på Overdrevet uden hensyn til hvilket pastorat, de henhøre. Når dette beholdes i minde, vil sikkert det ærede Forstanderskab for Dalby og Tureby, påskønnende den velgørelse, der har begrundet Overdrevsskolen, ikke antage at hine 4 mænd i Trundhjemshuse, som forrige år tog del i tørveskæringen til deres børns skole, just have udført pligtarbejde i Haarlev skolevæsens tjeneste.« Præsten slutter med at bemærke, at der til overdrevsskolen hører 20 huse fra Hårlev sogn, 3 gårde og 6 huse fra Carise sogn, 13 huse fra Dalby og Tureby sogne. Trondhjemshusene blev først ved Bavnesholens oprettelse lagt til Dalby-Tureby sognes skolevæsen. Derimod var en del af Tågerup overdrev og Drustrup overdrev lagt til Kæderup skoledistrikt, og de øvrige huses børn søgte Friskolen, der blev oprettet i 1886.

Inden Atterup overdrevs skole blev indviet 23. december 1837, var en gård i Aas, Dalby sogn, lagt til Øster Egede sogns degnetrave; men da Atterup skole var bygget, blev også en gård og fire huse på Viverup overdrev lagt til denne skole, da de ellers fik $\frac{1}{2}$ til $\frac{3}{4}$ mil til Dalby skole. Væverhusene i Øster Egede sogn blev derimod lagt til Rode skole

og var henlagt dertil indtil cirka 1880. Og efterhånden kom stederne på Viverup overdrev til Drustrup friskole.

I Tureby sogn gik børnene fra Kohavehus og Hyrdehuset i Skrodsbjerg skole og børnene fra Tureby overdrev i Alkestrup skole. Se under Turebylille skole, der blev bygget 1895.

Det ses altså, at skoleplanen fra 1820 holdt sig i det væsentlige, indtil Bavneskolen begyndte sin undervisning i 1958. Mon skoleplanen fra 1958 vil holde lige så længe?

ET SKOLEKOMMISSIONSMØDE I 1824

Vi har desværre ikke de rigtig gamle skolekommissionsprotokoller for Dalby og Tureby sogne, men kun en enkelt udskrift af Dalby sogns skolekommissions protokol fra et møde i Høsten skole den 26. marts 1824. I mødet deltog en repræsentant for Jfr. Egede og en repræsentant for Bregentved, Dalby sogns tre skoleforstandere samt fire hæderlige mænd fra sognet.

Der blev forhandlet følgende:

1. »At den forhen over åen på forrige gårdmand i Rode Niels Larsens lod beliggende spang, hvor ungdommen fra Frenderup nødvendigvis må passere til Rode skole, er bortstjålet«. — Det vedtoges, at der mere varig blev anbragt en stenkiste, som distriktet, nemlig Rode skole-distrikt, selv kunne opføre, hvilket da ej ville medføre nogen pengeudgift.

2. »Hvorledes skal indkomme de 7 fjerdingkar rug, som sognepræsten forhen har ydet til skolevæsenet, men nu ifølge Kgl. Kancellis skrivelse af 3. august 1822 er fritaget for at levere«. — Det vedtoges at ligne de 7 fjerdingkar rug på hele sognet og lignede det efter omgang på 7 mænd i sognet.

3. »Høsten skolelods indhegning og den derigennem gående gamle vejs sløjfning«. — Det vedtoges at indgå med en forestilling til højere vedkommende, da det ville blive byrdefuldt for dette lille distrikt ene at oprejse hegnet og sløjfe den gamle vej; der er en betydelig distance på den jord, som i stedet for det til hovedlandevejen tabte af den høje skolepatron er lagt til skolen; at hele sognet måtte deltage, men derimod når det hele hegn forsvarligen var opført, distriktet da for efter-

tiden ene forsvarligen vedligeholder samme. — Fra senere skrivelser ved vi, at der er 288½ favne grøfter, som må sløjfes, samt 156 favne vej, der skal opbrydes. Skoleloddet blev ved hovedvejens anlæggelse skåret over, og derfor fik læreren et stykke af naboens lod, så hele skoleloddet blev på den vestre side af hovedvejen. Det slås fast, at hele Dalby sogn med undtagelse af Tågerup, der søger Kæderup skole, skal sløjfe grøfterne og opbryde vejen og sætte hegnet, men fremefter skal læreren og Høsten skoledistrikt selv vedligeholde hegnet.

4. »Høsten skolehusets udvidelse og forandring samt nye udhuses opførelse i anledning af den nuværende lærer Hersom under 8. februar d.å. til kommissionen indgivne begæring og forestilling«. — Man fandt det nødvendigt, at en del burde forandres og skolebygningen tilbygges 2 fag, hvilken udgift var anslået til ca. 232 rigsdaler, og et nyt udhus anslåes til ca. 147 rigsdaler. Da denne bekostning er så betydelig og byrdefuld for sognet på een gang at udrede, ligesom det og vil blive over de tilladte 3 mark pr. td. hartkorn, hvis det skulle på eet år indkræves, blev man enig om at ansøge den høje skolepatron, greve Moltke, eller i modsat fald en offentlig stiftelse om at kunne erholde lån til succesiv afbetaling.

5. »Da Høsten skoledistrikt ikkun har 11 gårde til skolebrændselets transport, men de andre tvende skoler i sognet mer end dobbelt så mange, er det efter dette distrikts besværginger så trykkende for dem ene at besørge dette, da samme som oftest bliver anvist med 15 læs tørv enten på Thurebye eller Sophiendals Tørvemose og resten: 3 favne brænde snart på eet, snart på et andet sted i skovene«. — Vedtoges at indgå med en forestilling desangående til højere vedkommende.

Igennem denne udskrift får vi et indtryk af, hvilke sager Dalby skolekommission arbejdede med den gang.

DE GAMLE SKOLER BYGGES OM OG FORNYES

Udgifterne til skolevæsenet begyndte at føles byrdefuldt for sognenes beboere.

Rode skolehus, der lå i nærheden af Eghammers gård (matr. nr. 8), var stormomsust, og dette sled stærkt på huset. I 1780'erne blev der ikke gjort noget ved huset, og det blev en tid brugt til husvilde familier. I november 1789 stod et nyt skolehus færdigt, men skoleholderen ville

ikke flytte derind; men allerede i 1829 betegnes skolen som meget »mangelfuld både med hensyn til beliggenhed og locale, så ikke alene den indvendige lysning mangler, og skolen halvdelen af året ligger i et morads, men skolestuen er tillige for indskrænket i forhold til børnetallet, og intet udhus kan fås for læreren«. Men det siges også, »at de med bygningens opførelse forbundne udgifter vil være en såre tung byrde for det uformuende Dalby sogn, der alene består af fæstebønder, af hvilke flere er satte tilbage ved de 2 sidste års mindre rigelige høst«. Derfor vil man bygge en ny skole i Rode på pant. Når degnen i Dalby dør, kan man forlods sælge degnegården og jordlodden med 8 td. land god jord, og derved få et lån på 700 rigsdaler. Greve A. W. Moltke, der nu også ejede Egede, overtog pantet i degnegården og udbetalte 600 rigsbankdaler i sølv og lod endvidere 100 rigsdaler henstå, som skulle udbetales sognet, når degnen døde.

Rode fik en ny skole i sommeren 1832. Den blev bygget på matr. nr. 2. Men allerede den 22. juni 1836 måtte pastor Luplau, Dalby, på skolekommissionens vegne henvende sig til greve Moltke, Bregentved, som han mener »kender kommunens fleste beboeres uformuenhed«, og derefter skildrer han den situation, de er i. Man fik i sommeren 1832 udskiftet Rode gamle og usle skolehus med en ny bygning, »der uægtelig tilfredsstillende alle billige fordringer, men omkostningerne ved denne bygning og sammes forsyning med kakkellov, borde, bænke og andet inventarium har andraget 922 rigsdaler 57 skilling; imedens kommunen kun havde 600 rigsdaler sølv eller efter daværende cours 618 rigsdaler 72 skilling af købesummen for Dalby degnebolig og jord at disponere over til dette arbejde«. Sognets beboere måtte da udrede 304 rigsdaler 81 skilling, »hvoraf det mindste ikke er betalt endnu«.

Imidlertid har kommissionen i længere tid set, at Høsten skole trænger til en udvidelse. Skolebørnenes antal er i dette distrikt vokset så betydeligt, at Høsten skole f. eks. i forrige vinter besøgte af 40 børn, hvoraf omtrent to trediedele fandtes i nederste klasse. »Men for et sådant børnetal, der efter rimelighed endnu mere vil forøges, afgiver den nærværende meget indskrænkede skolestue langt fra det fornødne rum. Det er således kommissionen bekendt, at læreren ved skriveundervisningen i nederste klasse har måttet lade 8 à 10 børn stå ved væggen, imedens de øvrige skrev; fordi der ikke var plads til dem ved bordene, der dog næsten fylder værelset, og den samme ubekvemmelighed finder

i højere eller ringere grad sted i de øvrige undervisningstimer, til ikke liden ulempe såvel for læreren som for børnene.

Kommissionen har været samlet flere gange med nogle forstandige mænd fra sognet og er kommet til det resultat, at skolestuen må udvides til det dobbelte ved at rive skillerummet ned imellem skolestuen og lærerens dagligstue og forene dem til eet værelse, der vil blive både lyst og rummeligt. Læreren mister imidlertid derved noget af sin lejlighed; derfor må der bygges 3 fag ud i haven, hvori indrettes et værelse, et pige-kammer og et spisekammer. Dette og andre reparationer vil koste over 377 rigsdaler, og lagt til Rode skoles udgift vil det blive godt 682 rigsdaler, »som det var umueligt for denne fattige kommune at udrede, da det ville blive en skat af omtrent 10 mark pr. td. hartkorn«. Derfor henvender pastor Luplau sig nu til greven for at få et rentefrit lån; derved vil byrden kun blive 1 mark pr. td. hartkorn.

I 1836 får man tilladelse til at lægge stråtag på de to rytter-skoler i Dalby og Kæderup. Mange tegl var gået i stykker. Det var fristende for skolebørnene at kaste sten op på skolens tag og så se dem trille ned; men det gik ud over teglene. Skolekommissionen har i sin henvendelse til kancelliet henvist til, »at stråtag med undtagelse af brændbarhed har det fortrin, at det er mindre bekosteligt at oplægge, lettere at holde vedlige, tættere i regnvejr, lunere om vinteren, køligere om sommeren og fastere i storm«. Udgiften til hvert nyt stråtag beløb sig kun til 50 rigsdaler.

Også Dalby rytterskole tabte efterhånden noget af sin skønhed. Men man var af den mening, at man kunne vente med de store reparationer, til degnen, P. Schousboe, døde. Men i 1844 var Dalby skolehus så brøstfældigt, at det måtte underkastes en hovedreparation. Dertil skal bruges 300 rigsdaler. Man beder greven om allerede nu at få de sidste 100 rigsdaler af degnegårdens købesum samt et rentefrit lån på 220 rigsdaler. Hvis man ikke nu kan få de 100 rigsdaler, vil man gerne af greve Moltke have et rentefrit lån på 300 rigsdaler. Man har i forvejen en gæld til greven på 206 rigsdaler.

I 1847 døde degnen P. Schousboe, og greven overtog nu helt Dalby degnelodden til skolelod, da det var lettest for læreren at drive jordegne-melodien til skolelod, da det var lettest for læreren at drive jorden, når den lå nærved. Skolen fik imidlertid den nordligste del af degnelodden. Da degnegården nu rives ned, mangler læreren et udhus. Man

beder greven om egetømmer, 300 tækkekæppe og 4 læs gærdsel til dette byggeri, der vil koste 300 rigsdaler. Læreren kommer også til at mangle haveplads.

I september 1848 meddeler gårdmand Hans Poulsen, Krogården, at han vil afstå et stykke af hans tofte i byen til skolehave, imod at han årligt får 2 à 3 skp. byg for de cirka 2200 kvadratalen jord. Dette stykke have ligger endnu til Dalby gamle skole.

Det kneb at få udhuset færdigt i sommeren 1848, og pastor Markusen må i juli måned meddele greve Moltke, at udhuset til Dalby skole ikke kan blive færdigt inden høhøsten og ej heller næppe til kornhøsten, »fordi det i denne sommer på grund af krigen er vanskeligt at få arbejdsfolk, og disse i al fald betinger sig en høj betaling for deres arbejde«. Derfor får læreren lov til midlertidigt at anvende degnegårdens udhuse.

Vi forstår, at udgifterne til skolevæsenet efterhånden kom til at tynde de to sognes beboere. I 1856 kom der endvidere en forordning, hvorefter læreren havde ret til en beboelseslejlighed på 120 kvadratalen. Og når vi læser lærernes indberetninger fra 1859 om deres lejligheder, forstår vi, at her var meget at rette. Om Dalby skole hedder det: »Lærerens beboelseslejlighed består kun af 72 kvadratalen. Det bedste af værelserne er næsten ubrugeligt, især om vinteren, da røg og aske af vinden føres ind i dette. Lærerens familie er stor, thi han har 7 børn, rigtignok er de 4 ude, men i ferierne, når de kommer hjem, må de om natten ligge på loftet.« Om Rode skole indberettes: »I skolestuen er murstensgulv lagt på fladen. Kakkelovnen er uhensigtsmæssig og har hul i bunden, så at ilden falder ud på gulvet. Lærerens lejlighed er indskrænket — 62 kvadratalen, fugtig i meget høj grad, mørk og usund med kun 1 kakkelovn i mådelig forfatning. Ydermuren er kun ½ steen tykke. Gavlene er af brædder, hvori det sneer og regner. Køkkengulvet er af ujævne gråsten.« Høsten skole får prædikatet: »mådelig«. Og om Kæderup skole skrives: »Skolestuen er for lille, læreren mangler pigekammer og har et uselt spisekammer og et dårligt køkken.« Og det til trods for at skolen var istandsat 1853.

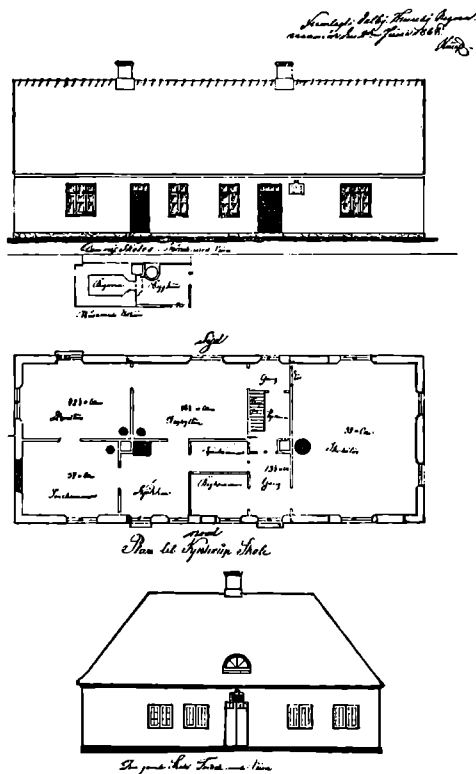
Samme år, som indberetningen gives, ansøger lærerne i Rode og Høsten skoler om at få deres boliger udvidet til anordningsmæssig størrelse. Sogneforstanderskabet undersøger, om det er mest hensigtsmæssigt at ombygge skolerne eller nybygge dem. Man erkender, at det

er nødvendigt at gøre boligerne større, men finder, at det vil blive alt for byrdefuldt for sognet at udrede udgiften til begge skolers udvidelse på een gang. Da det står klart, at lejligheden i Høsten trænger mest til en udvidelse, trækker læreren i Rode foreløbig sit andragende tilbage.

Med hensyn til *Høsten skole* finder man det fordelagtigst for sognet, om man kan finde en passende byggeplads og bygge en ny skole der til en rimelig pris, og derefter at anvende den nuværende skole til husvilde familier, da der er flere husvilde, der har anmodet om lejlighed. Til opførelsen af skolen kan der fås penge fra offentlige midler; de skal afdrages i 15 år og med 4 pct. rente. Forstanderskabet kommer til den overbevisning, at der ikke kan fås en passende byggeplads på skolens grund, og af den lille skolelod kan der ikke tåles at tages noget. Tilbage er så kun den mulighed at rive den gamle skole ned og opføre en ny på den gamle skoles plads eller i den østlige ende af haven. Men derved fik man ikke lejligheder til de husvilde. Ombygningen af skolen vil koste 800 rigsdaler, og samtidig skal der bygges udhus, og desuden berøres selve skolen ikke af ombygningen, og denne er i en mådelig forfatning. Derfor mener 3 af forstanderskabets medlemmer, at det er bedst at nybygge; men dette nedstemmes af de 6 øvrige medlemmer. Og der bliver bygget 3 fag til den gamle skole. Der indhentes tilbud, og de åbnes i et møde den 29. juni 1860. Det laveste tilbud er på 560 rigsdaler og er givet af tømrer Poul Pedersen, Rode. Man vil ikke optage lån dertil; men ligne 2 rigsdaler på hver tønne hartkorn. Den 26. oktober 1860 er tilbygningen færdig, og der mangler kun at lægges fortov for den nye bygning i samme bredde som det gamle fortov.

Først i 1862 kan man begynde at tænke på *Rode skole*. En tilbygning bliver anslået til 700 rigsdaler. Derfor foreslår skoledirektionen, at der bygges en helt ny skole. Og det er sogneforstanderskabet også stemt for, såfremt man kan få en byggeplads. Skoleloden, der ligger ved St. Rodegård, 1/8 mil fra den nuværende skole, kan ikke bruges, da børnene fra Babberup vil få for langt at gå. Man havde da tænkt at lægge den ved Rode Mølle, men man kunne ikke få jord dertil. Der var altså kun den mulighed at bygge til. Da bygningen ligger lavt, vil man hæve den 1/4 alen og udvide den i bredden; nye lofter og gulve skulle der også til og nogle mure af brændte sten. Det viser sig ved licitationen, at det billigste tilbud er på over 1000 rigsdaler, men tømrer Poul Pedersen, Rode, går dog ned til 870 rigsdaler. Høstens rige mand, gårdmand

Anders Christiansen, låner kommunen pengene. Og den 8. september 1863 synes de færdige bygninger af murer Junget, Ulse-Olstrup, og tømrer Chr. Pedersen, Freerslev Langesnæge. — Skoledirektionen havde bebudet forstanderskabet, at bygningen kunne ikke stå ret længe, men forstanderskabet henviste til, at det kun var cirka 30 år siden, at skolen blev bygget. Som vi senere skal se, fik skoledirektionen ret.

Nederst: Kæderup gl. rytterskole. — Øverst: Tegning til ombygning både advendig og indvendig (1868).

I 1867 begyndte man at arbejde med planen om en ombygning og en udvidelse af Kæderup gamle rytterskole. Den 1. juni 1868 giver tømrer Jappe, Freerslev, et overslag på 1040 rigsdaler på den ombygning, som De ser på tegningen.

Også *Dalby* gamle rytterskole trængte til en omforandring. Derfor andrager læreren derom den 16. januar 1867, idet han længe har ventet, at han måtte få en passende og anstændig bolig; men da det ene år henrinder efter det andet, uden at der engang er tale om, at sådant er påtænkt i den nærmeste fremtid, vil han nu minde derom.

»Flere omstændigheder taler for, at dette bør ske; thi jeg begynder at blive svagelig og noget til årene, så det kan vist ikke kaldes ubilligt, om jeg nu fik en lun og god bolig. De første fire år, jeg var i *Dalby*, måtte jeg med familie udstå en utålelig røg og kulde, da kakkellovnen ikke ville trække, og flere forsøg for at forebygge dette blev gjort uden nytte. Jeg så mig da nødsaget til at forandre køkkenet til en stue, hvilket jeg selv bekostede og måtte købe en bilægger for at undgå røg i stuen, men nu er gulvet mådeligt, døre, vinduer, lofter i høj grad utætte, så det er næsten ikke tænkeligt at bjerge sig i en hård vinter. I de sidste 15 år har jeg selv ladet spække og hvidte mine egne værelser uden nogen udgift for sognet.«

Pastor Olsen, *Dalby*, bemærker: »Hvad skolestuen angår, da vide vi alle, at den er meget uheldig — mørk og kold og fugtig, disse 3 slemme egenskaber burde vistnok allerførst sees afhjulpne. 2 vinduer i gavlen er nødvendige.« Også beboelseslejligheden trængter til en fuldstændig reparation.

Imidlertid døde lærer Jensen, og først i 1870 begyndte man at arbejde med tanken om at bygge. Man ville allerhelst bygge en helt ny skole i det tilkøbte havestykke, men der var ingen, der ville give nok for den gamle skole. Derfor skrev man 29. april 1872 byggekontrakt med købmand A. A. Hasselbach, *Køge*, om at nybygge en skole på den gamle plads. Allerede den 28. juli s. å. kunne bygmesteren ved sin snedker, C. W. Clausen, aflevere bygningen til sognerådet. Bygningen kostede 2866 rigsdaler 1 mark 2 skilling. Den gamle skolebygning blev solgt til nedrivning for 200 rigsdaler.

Det viste sig, at der, hvor man havde lappet på skolebygningerne, varede det ikke længe, inden man måtte til nybyggeri.

Det blev i første omgang *Høsten skole*, der stod for tur.

I 1880'erne var den meget skrøbelig. I 1887 fik sognerådet en skrivelse underskrevet af 37 af *Høsten* skoledistrikts beboere, hvori det bl. a. hedder:

»Vi antage ikke, at vi behøver at lade det ærede sogneråd vide, hvor dårlig skolen er; thi vi antage, at det lige så godt som vi vide, at det er den dårligste skole både i vor egn og i alle de nærmest liggende kommuner, og da det er vor pligt, som forældre at sørge for, at vore børn ikke mere end nødvendigt bliver udsatte for træk og kuld, som de bliver det i denne dårlige skole,« ønskes en ny skole, da det ikke kan betale sig at bygge den gamle om.

Da man skulle opføre den nye skole i Høsten, prøvede man, om man kunne opføre den på den gamle skoles brændeplads og desuden mageskifte noget jord med nabohuset; men da dette ikke kunne lade sig gøre, vedtog man at bygge den nye skole på skolemarken ude ved hovedvejen. Dog måtte man årligt give læreren 20 kr. i afsavn for den gamle frugtrige have samt 2 td. byg for tab af jorden.

Fra skoledirektionen forelå der tilladelse til byggeriet den 3. januar 1890. Den 11. marts 1890 foreligger 11 tilbud på skolens opførelse. Tømrer R. Nielsen, Stubberup har det laveste tilbud på 8450 kr. Alle-rede 31. august 1890 kan der holdes afleveringssyn. Den gamle skole, som endnu i dag bruges til beboelse, sælges for 1685 kr.

At Høsten skole blev lagt ved hovedvejen førte med sig, at da der var blevet for mange børn i Dalby skole, blev det foreslået, at børnene fra Dalby-Borup skulle gå til Høsten skole med undtagelse af matr. nr. 5a, 5e, 6a, 6d og 6e, der søger Rode skole. På den måde får Dalby skole cirka 20 færre elever og Høsten skole 15 flere og Rode skole 5 flere. Forslaget anbefaledes af skolekommissionen, men beboerne i Dalby-Borup protesterede herimod. Forinden havde man først begyndt at lade børn indtil 9-års alderen fra Dalby skoledistrikt søge to private lærerinder i sognet, nemlig frk. Ida Jørgensen, Dalby-Borup, og frk. Anna Larsen, Estrupgården. Undervisningsministeriet vil ikke godkende denne ordning, men vil have en lærerkraft mere i Dalby eller en ny skole i den østlige del af Dalby sogn.

Flere børn besøgte de to lærerinder alligevel, og der blev ikke behov i denne omgang for en foranstaltning i så henseende; men i 1891 fik flere børn fripladser i Friskolen, imod at deres eventuelle ulovlige for-sømmelser mulktetes.

Skoledirektionen fik ret i, at Rode skolehus efter ombygningen ikke kunne stå ret længe. Og i 1897 begyndte man på opførelsen af en ny skole i Rode, da der var opdaget svamp i skolen. Der købtes 4 skæpper

land af gårdmand Frederik Bays enke for 10 øre pr. kvadratalen. Tømmer Frederik Frederiksen, Babberup, opfører skolen for 5650 kr. Skolelodden på 6 td. land sælges for 3100 kr. til husmand Ole Christoffersen, Rode, og bygningen til sadelmager Hansen, Rode, for 1900 kr. Læreren skal for afsavn af jordlod årligt have 271,51 kr. Skolen var færdig til aflevering 16. oktober 1897 og blev indviet omkring 1. november 1897. De ser på billedet de ejendommelige gavle, der blev taget bort i 1912.

I 1903 ansøgte 27 beboere på overdrevene om at få en skole opført på overdrevene, men det blev afslået.

I 1910 blev der først vedtaget at bygge en forskole i Dalby og henhænge Babberup til Dalby skole; men da Rode skoledistrikt protesterede herimod, blev det vedtaget at bygge forskoler i Dalby og Rode. En kreds af beboere i Dalby sogn med købmand Hans Jakobsen, Dalby-Borup, i spidsen havde sendt et andragende til sognerådet om at bygge en centraliseret skole ved Dalby med to afgangsklasser. Der var flere beboere, der overværede forhandlingen. Et sognerådsmedlem sagde, at en sådan adresse, der var underskrevet af personer i 80-års alderen, var aldeles uden betydning. Sognerådets formand var dog ved samme alder. Imidlertid holdt sognerådet først lukket møde, hvor det behandlede skolesagen, og derefter åbent møde, hvor man blot lagde sagen til side. Og resultatet blev, at man i 1910 byggede en forskole i Dalby nær ved De gamles hjem, og en i Rode ved den igangværende skole. Begge skolerne blev bygget ens og kom i gang 1910. Hver lærerinde fik i årlig løn 600 kr., fri bolig, brændsel og 50 kr. for undervisning i håndgerning.

Det sidste skolebyggeri, inden Bavneskolen blev bygget, var i Kæderup, da den nuværende forskole blev bygget. Den gamle skole havde dårligt tagværk, og provst Oksen mente, at en hovedreparation ville koste 2000 kr., og skolen ville alligevel snart blive kasseret; lege- og gymnastikpladsen var desuden for lille. Man besluttede da at bygge en ny skole, som man først havde tænkt på at lægge lige overfor den gamle på den modsatte side af vejen. Men det blev altså et andet sted. Den 10. februar 1914 kunne man åbne tilbudene, hvoraf det laveste var på 12.644 kr. Den gamle skole, hvortil der i 1900 var bygget et udhus, blev købt af Bregentved for 3600 kr. Bregentved købte også skolelodden. Skolen blev indviet 12. september 1914 af provst Oksen.

Senere vil vi se, hvordan der arbejdes med forskellige planer efter den nye skolelov af 1937, men forinden vil jeg nu bringe oplysninger om de lærere, der har virket ved skolerne.

DALBY-TUREBY KOMMUNES LÆRERKRÆFTER

Dalby skole

1. 1724—1727: *Jens Jensen Bruun*, døde 1. juli 1727.
2. 1727—1729: *Frantz Knudsen Rommer*, flyttede herfra 31. marts 1729.
3. 1729—1750: *Niels Ursin*, student, kom hertil fra Rode skole. Se under degne. Ved bispevisitats i 1740 hedder det: »Begge Scholeholdere catheciserede lofligen«; men der klages over »Børnenes Forsømmelse, at de ej holdes flittig til Schole. De, der vare, kunde læse reent i Bog.«

I 1750 blev degnekaldet i Dalby ledigt, og greve A. G. Moltke finder, at Ursin »i henseende hans 22 års skole tjeneste, og det gode vidnesbyrd, begge præster Lindam og Rheesen giver ham, dertil med billighed bør forhjælpes, på det andre skoleholdere derved til lige flid og redelighed i deres embede og håb til forfremmelse kunne animeres«.

Dog er det kommet greven for øre, at Ursin et par gange skal have »ladet sig overile af mere drikken, end han har kunnet tåle«, og birkedommer Thoroup, Turebyholm, må på det alvorligste advare ham i enrum, »at han det ikke gentager«, og han har sit embede på »det flittigste og ædrueligste uden ringeste forargelses givelse at forestå«, og når Ursin har givet Thoroup hånd på denne forsikring, må han få degnekaldet. Grevens kaldsbrev foreligger 21. oktober 1750, og deri hedder det: »Thi skal bemeldte degn Niels Ursin udi samme kald i alle måder rette og forholde sig, efter hans Kongel. Majestæts lov og kirkeritual, samt i lærdom og levned, sig så skikkelig og ustraffelig, såvelsom imod sin foresatte sognepræst sig så hørig og lydige, skikke og forholde, som det een retsindige degn i alle tilfælde sømmes og bør.« Inden Ursin overtager embedet, skal Sjællands biskop dog overhøre ham, og hvis biskoppen finder ham dygtig til embedet, kan han indsættes deri. Biskoppen fandt ham dygtig nok, men se under degnerækken, hvordan det gik med hans løfte om ikke at drikke mere.

4. 1750—1779: *Jacob Thomassen Kaabe*, f. 1722, student Roskilde 1746, gift 1. gang i Tureby kirke 3. oktober 1751 med Kirsten Andersdatter, Børsted, død 2. august 1752, formodentlig efter en barnefødsel, 18 år gammel; 2. gang viet i Haslev kirke med Else Cathrine Pedersdatter, f. 1724, død 14. februar 1767, 3. gang gift med Anne Marie Schwartz 6. januar 1779 efter at han var blevet degn i Everdrup; efter Kaabes død blev hun gift med degnen Piper i V. Egede. Skoleholder Kaabe var udgået fra små forhold. Da han søger fra Dalby, skriver han således 6. juli 1759: »Jeg fattige skoleholder med hustru og 2 børn, og som tilforn har været opdraget i det kgl. Vajsenhus, der mig videre har promoveret, beskikket til at studere, men for indfaldende svagheds skyld ikke har kunnet absolvere mine studia, derefter udi 7 år forestået skoletjeneste på landet som hosstående attest bevidner.« Den nævnte attest, udstedt af pastor V. Lindam, Dalby, lyder: »Jacob Th. Kaabe, som er skoleholder i en af de kgl. funderede skoler, bygget i Syndre Dalby-studiosus og udi studiis — han er veløvet. I 7 år har han tjent og været skoleholder og har en god samvittighed; videre at han i fornævnte tid har været skikkelig og upåklagelig, lært flittig og opbyggelig, udi hans omgang ikke givet årsag til forargelse.« Ansøgningen anbefales, men der gik alligevel en snes år, inden han blev forflyttet til degneembedet i Everdrup.

5. 1779—1782: *Ole Lassen*, født 1749, kaldet 31. maj 1782 til degn i Skævinge, hvor han var degn i 53 år, død 1. november 1835.

6. 1782—1786: *Marcus Pahl*, født 1754, student København 1773. Han havde et meget dårligt taleorgan, der generede ham meget i hans undervisning, men pastor Schousboe finder, at han ikke har kendt en bedre egnet mand til degnekald, ja endog til prædiken, under hvilken hans uheldige organ ikke mærkedes; forflyttedes 1786 til Hellested som skoleholder og blev degn 1788. I 1791 klager pastor Lund, Hellested, over, at Pahl ved et bryllup i møllen for kort tid siden drak offentlig præstens skål i samfund med Fanden og hans oldemoder. For denne opførsel fik han en stærk irettesættelse. Han døde 1831.

7. 1786—1792: *Peter Schousboe*. Se under degne. Børnene i Dalby skole svarede i 1790 med »god forstand, men boglæsningen skulle mere pådrives«.

8. 1792—1802: *Johan Weismann*, kom fra Høsten skole og var da

svagelig. Han underviste ikke i skrivning og regning. Han døde 1802 efter en langvarig sygdom og blev 59 år gammel.

9. 1802—1808: *Jens Gelius Møldrup*. Undervisningen i skolen blev nu pålagt degnen Møldrup. Se under degne. Pastor Brandt indberetter, at han i 1807 har besøgt Dalby skole 5 gange, Rode skole 2 gange, Høsten skole 3 gange, Kæderup skole 3 gange, og han har de fleste gange været tilfreds med børnenes fremgang.

10. 1808—1847: *Peter Schousboe*, der således vendte tilbage til sit gamle embede, men samtidig fik han også degneembedet. Det var ingen let opgave at komme til Dalby og få samling på børnene. Fra 9. januar 1808 og til hen i juli var der ingen skolegang. Den begyndte først i oktober. Da præsten kommer til skolen 21. oktober 1808, var der kun 13 børn, 1 skrivende og 12 læsende; 6. februar 1809 fandt han en del børn i skolen, men læreren var bortrejst. Samme år 13. marts overværede præsten øverste klasses undervisning i indenadlæsning, som blev godt forrettet af læreren, men den 20. april var der kun 2 børn i skolen, som lærerens svigermoder læste med, da læreren ikke var tilstede. Og at svigermoderen læser med børnene gentager sig ved flere af præstens besøg. Det gik dog fremad; for 3. december 1810 fandt præsten skolen fyldt med børn, dels læsende og dels skrivende. I 1815 ved efterårseksamen var der 59 børn, og præsten fandt sig vel tilfreds ved denne skole og lærerens flid. I 1821 skriver pastor Galschiøt:

»Kirkesanger Schousboe ved Dalby skole har vist særdeles flid og iver i sit embede, og uagtet den talrige mængde af skolepligtige børn, som henhører til denne skole, er fremgangen med undervisningen stor i forhold til de andre skoler. Hans vandel er i enhver henseende ulastelig.«

Det gik ikke altid lige stille af i Dalby skole, mens degnen Schousboe var lærer der. Dengang lod man småsagerne gå til retten. En dreng havde i 1825 taget en skolepiges bibelhistorie, en drengs pung, og samtidig havde han skåret 8 sider ud af en piges skrivebog. Hun fik dog de 7 sider tilbage, men den 8. side, som hun vil have erstatning for, havde han revet i stykker. Nu fremstilles han i retten 11. marts 1825 for at forklare det hele. Og igennem hans signalement får vi at se, hvordan en ganske almindelig skoledreng var klædt i 1825: »Han var 50 tommer høj, havde lyst hår, brune øjne, var proportioneret af bygning, var iklædt en hvid vadmels trøje, en rød og grønstribet vest, hvide

lærreds buxer, hvide uldstrømper og et rødt, blåtærnet halstørklæde og rød og blåstribet hue samt træsko. Han blev derefter overgivet til sin mor, der var ansvarlig for ham.

7. november 1831 skriver P. Schousboe til greve Moltke:

»Efter at jeg næsten i 46 år fra 13. februar 1786 har været så lykkelig at erhverve mine foresattes tilfredshed med den mig anbetroede skole undervisning og kundskaber, hvorfor jeg har mange skriftlige vidnesbyrd i skole-journalen og derfor har modtaget mange hædrende og opmuntrende præmier af Deres Høy-Grevelige Excellences høysalige Herr Fader legerede donation, men da jeg nu snart 66 år nedbøjet af kummer og daglige sorger især over mine fattige børns skæbne føler mer og mere sjæls og legems kræfternes aftagelse, ej længer ser mig i stand til fuldkommen opfyldelse af mine pligter i skolen eller bringe ungdommen til det, som anordningerne byder, så giver jeg mig den underdanighed frihed at søge om at få en duelig seminarist til medhjælper ved skolen.«

Greven har intet at indvende derimod. Schousboe får da sin svigersøn, Lorenz Lorentzen, til hjælpelærer. Pastor Luplau glæder sig over denne hjælpelærers redelige iver, og skolen lider ved lærerskiftet, da Lorentzen bliver befordret før høst 1834. Fra 1. september 1834 til 1. december 1834 er der en hjælpelærer ved navn Andersen, derefter J. M. Behrndorf og 1837—1838 hjælpelærer Andreassen. Derefter fulgte Christen Jensen, som netop havde taget lærereksamen fra Joenstrup. Han var der til 1846 og skriver i sin ansøgning om Høsten skolekald, »at han har virket 8 år i Dalby. Da jeg i de sidste 4 år, jeg har været hjælpelærer, har haft en familie at forsørge og ikke har mere til mig og min familie end lidet over 50 rigsbankdaler om året til alle livets fornødenheder, så have vi uagtet den største sparsommelighed ei kunnet få det allernødvendigste, som hører til livets fornødenheder«. Han fik kaldet i Høsten. Lærer Schousboe døde 5. maj 1847.

11. 1847—1867: *Christen Jensen*, født 11. august 1812, seminarist fra Jonstrup 1834, lærer i Kissendrup, Faxe sogn, 1836, kaldet til Dalby 15. august 1847. I 1859 var der 83 børn i skolen, der var delt i 2 klasser: »ældste klasse besøger skolen tirsdag, torsdag og løverdag undtagen i juni og juli kun 2 dage om ugen. — Yngste klasse besøger skolen mandag, onsdag og fredag hele året. Fra mai og til høstens begyndelse besøger børnene af ældste klasse kun skolen 2 halve dage i mai

og 2 halve i juni og juli, men der begyndes kl. 6 og ophøres først kl. 12. Ingen forsømmelse sker med hensyn til tiden. Høstferien varer fra høstens begyndelse til dens fuldendelse i sognet. Sidste år ophørte skolegangen 1. august og tog sin begyndelse 7. september. Juleferien varer i 14 dage, i fasten er givet 2 dages ferie, påskeferie 8 dage, Sct. Hans Kildemarked 1 dag, og dagen efter eksamen forår og efterår er fri«. Det giver os et indtryk af skolegangen dengang. Fru A. Lindhard, Dalby, har også fortalt om skolegangen i lærer Christen Jensens tid:

»Det var alt andet end morsomt at gå i Dalby skole. Jensen, læreren, var hård. Han tampede bønene, når de ikke kunne deres lektier godt, og for små forseelser gav han dem handtaver; det vil sige: slag med den skarpe kant af linealen inden i hånden; noget der nok gør særlig ondt. I skolestuen var der stengulv med bakker og dale. Der var en bilæggerovn, som madam Jensen skulle fyre i ude fra kakkellovnen; men den gav meget sjældent nogen varme og aldrig varme nok.

Det gode bølgebrænde, som læreren fik udvist af greven, solgte han. Om vinteren gik han i skindpels og skindbukser og med store halmviske i træskoene, og så måtte han endda gå op og ned ad gulvet og gnide hænderne for at holde varmen. Børnene, især de, der havde lang vej til skolen, var ofte våde og forkomne. Når dertil kom »handtaverne«, var det ikke underligt, at deres arbejde blev dårligt. Hans kone gik med et skørt, der var lappet med mange forskellige slags tøj, så at man ikke kunne se det oprindelige stof, og en sirtes hue, der knapt kunne skjule hårtjavserne. Efter skoletiden gik Jensen ud. Der var nogle gårde, hvor han skiftevis sad og spillede kort til ud på natten. To gange om året, men heller ikke tiere, gik madam Jensen i kirke og til alters. Da havde hun guldgalloneret hue og kniplings liv og så pæn ud.«

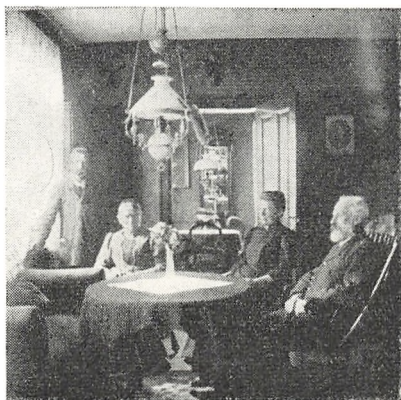
Der var blandt andet et par sønner, hvoraf navnlig Janus var mest kendt. Lærer Christen Jensen døde 12. april 1867 af brystbetændelse.

12. 1867—1907: *Poul Christian Engell*, født 19. marts 1839 i Sædder sogn, søn af lærer J. F. Engell, demitteret fra Jonstrup 1859, andenlærer i Roholte 1859—1861, enelærer i Høsten 1861—1867, kaldet til Dalby 13. august 1867, gift 17. januar 1862 med Ida Emilie Fich, datter af lærer Fich, Everdrup, lærer Engell. Inden forsamlingshuset blev bygget, holdt lærer Engell juletræ i skolen lillejuleaften. Flyttede fra Dalby til Haslev og døde der 1914.

13. 1907—1950. *Anders Julius Larsen Strange*, født 13. februar

1880 i Aastrup sogn. Lærer Strange skriver selv i embedsbogen: »I mit hjem deltog jeg i alt forefaldende arbejde, samtidig med at jeg modtog forberedelse til optagelse på et seminarium. 18 år gammel blev jeg 1898 optaget som elev på Jonstrup statsseminarium, hvorfra demitteret i 1901 med hovedkarakter mg+ samt ug i orgelspil.« Lærer Strange blev hjælpelærer ved Hårlev overdrevs skole i 1½ år, og fra 1903—06 ansat ved Eskildstrup skole på Falster som andenlærer og enelærer ved Kæderup skole 1906, kaldet til Dalby 30. oktober 1907 af Sjællands biskop.

14. 1950—1958: *Hans Henrik Nielsen*, født 9. maj 1900, demitteret 1929; 1929—1932 lærer på Solhjem ved Haslev, 1932—1935 andenlærer i Næstelsø, 1935—1944 førstelærer i Ulkestrup skole, Ondløse sogn, 1944—1949 førstelærer ved Overby skole, Sjællands Odde, 1949—1950 enelærer ved Kæderup skole. 1. juli 1950 ansat som førstelærer ved Dalby skole.

Dalby skole — lærer Engell og frue.

Dalby forskole

1. 1910—1937: Frk. *Karen Marie Larsen*, født 26. juni 1870 i Vollerslev, demitteret 1907, blev boende i Dalby til sin død 21. marts 1952 og blev begravet på Vollerslev kirkegård. På Dalby ny kirkegård er der en mindesten over den afholdte lærerinde.

2. 1937—1939: Frk. *Aase Jul* som vakancevikar.

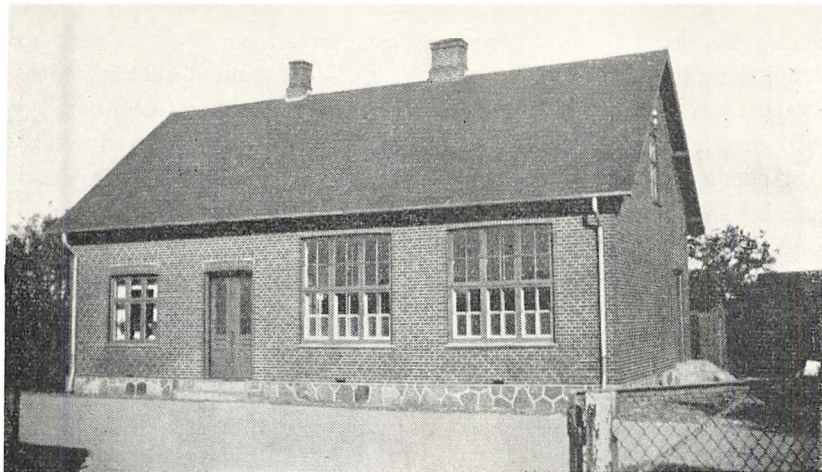
3. 1939—1940: Frk. *Astrid Hansen* som vakancevikar.

4. 1940—1958: Fru *Tove Christiansen*, født 4. april 1916, demitteret 1937, ansat her 1. december 1940.

RODE SKOLES LÆRERE

1. Ca. 1743—1750: *Bolle Frederik Henriksen*, død 1750, 48 år gammel. Hans stedsøn, Mads Simonsen Bøes, blev degn i Enderslev.

2. 1750: *Niels Ursin*. Se degne i Dalby.

Dalby forskole.

3. 1750—1778: *Niels Bech*, død 1778, 70 år gammel.

4. 1778—1782: Skoleholder *Sours* — forflyttet herfra.

5. 1782—1791: *Hans Hytter*, f. ca. 1713. Vi møder første gang Hans Hytter som underofficer i Slagelse. Her bliver han i 1749 indsat i ryttervagt, anklaget for krybskytteri og for at have falbudt en hare og noget fuglevildt i Slagelse. Dog havde han forinden siddet i arresten, anklaget for at have huset og hjulpet til flugt de mordere, der dræbte skovfoged Mads Laursen i Lindebjerg. Han blev imidlertid frikendt af krigsretten og slap dermed ud af arresten. Det vil han også prøve denne gang. Derfor beskylder han sine anmeldere: skovfogederne Christen Vibe og Henrik Hesse samt møller Peder Hansen i Nysø Mølle for at have indgivet anmeldelsen imod ham som en hævnakt, hvorved de selv vil undgå at blive tiltalt for vildttyveri og ulovlig skovhugst. Men til trods herfor bliver han dømt til at betale 90 rigsdaler eller sidde i Castellet i 9 måneder. Der udtales i dommen, at det ikke er som med en bonde, der kan have gjort en skud ved sin gård, »men det synes at hand har gjort en Profession af Skytteri, da han overalt har skudt paa Gader, i Hauger og paa Tofter«. Og der tilføjes også, at hvis der skulle blive moderation i bøden, må der ikke blive det i kropstraffen, hvis han vælger den. Han valgte imidlertid en tredje udvej. Han gjorde sig usynlig. Øvrigheden slår nu ned på hans to kautionister: Sivert Pedersen

Friis og birkedommer Hytter i Vejrlø, men efter andragende får disse to i 1751 tilladelse til at slippe for at betale noget, »imod at Hovedmanden vorder paagrebet«. Imidlertid finder man først Hytter i 1760, og da er han ansat som birkedommer på Jomfruens Egede. Hvad sker der nu med ham? Ja, vi venter, at han vil blive afskediget fra sin stilling som birkedommer. Men nej, han får i 1761 eftergivet 50 rigsdaler af den idømte bøde, i stedet for, at han skulle have haft en tillægsstraf på grund af undvigelse.

Hytter kom til at bo i Rode og tog derfra til Egede, når der var birketing. Birkedommerhuset i nærheden af den store eg ved Egede minder endnu om, hvor tinget blev holdt. En gammel tingbog fortæller os, at han kunne ikke bestride denne gerning på grund af det liv, han førte. I 1772 rejste de 8 Babberup-gårdmænd sag imod ham, fordi han havde rettet beskyldninger imod dem vedrørende deres kirketiende. Ja, en morgen havde han endog kaldt en af konerne fra gårdene for en gammel heks. Og samtidig med at dette rulles op, kommer der mange andre vidne-forklaringer frem fra hans dommergerning. Her oplyser gårdfæster Daniel Henriksen, Frenderup, at han årligt for birkedommeren har haft et par skovrejser, hvor kæresten var med, og et par almindelige rejser samt hentet et flyttelæs fra V. Egede til Rode og endvidere et læs tømmer fra skovrideren i Tureby. Dette har han ikke fået betaling for, men han havde fået lov til at brænde brændevin, og Hytter havde tilføjet, at dersom strandkontrolløren kom til, måtte han nok søle ham i vandet, men ikke slå ham. Men bagefter gjorde Hytter det, som han havde gjort ved andre, han anmeldte ham for brændevinsbrænding. Da Daniel H. bebrejdede ham dette, gav Hytter ham en skalle, så blodet flød, og dette passerede en søndag under højmessens. Overfor dette påstår Hytter, at han, da Daniel H. bandede og slog sin moder, havde fået meddelelse om at tilholde ham at skille sig af med sine brændevinsredskaber eller også gøre dem ubrugelige ved at sønderslå dem. Dette var ikke efterkommet. — Daniel H. kan også fortælle, at Hytter ofte var drukken, og han bandede og sværgede. Det samme fortæller Christian Jørgen, Egede. Ved en fest hos Claus Povelsen på Hejedegård havde Hytter været beskænket, og da han skulle danse med sin frue, måtte hun holde ham op under armene, såsom han ikke kunne stå, og han hørte ham også bande. Enden bliver, at Hytter dømmes 1. for at have brugt ubesindige ord mod de Babberup-bønder = 10

rigsdaler til jus-kassen og 2. for slagsmål på helligdag = 2 rigsdaler til Rode bys fattige og 2 rigsdaler til jus-kassen. I omkostninger for sagen, der i retsbogen fylder ca. 50 sider, måtte han betale 8 rigsdaler. Dommen faldt 22. marts 1773.

Han fortsætter endnu nogle år som birkedommer, men omkring 1780 blev han afsat. Han blev boende i sit hus i Rode, hvortil der var et vænge. Pastor Schousboe skænkede ham fire mands korntiende, da han havde opbrugt, hvad han ejede i løbet af 12 år.

I 1782 fik Hytter så en ny chance, da han blev ansat som skoleholder i Rode. Som tidligere nævnt fik han lov til at undervise børnene i sin egen lejlighed. Skolepatronen skulle så vedligeholde Hytters hus. Der skulle forøvrigt ikke så megen plads til skolestue, da børnene næsten ikke var til at få i skole hverken med det gode eller det onde.

Da Hytter overtog skolen efter skoleholder Sours, var der så at sige intet inventarium. Ja, der var ikke engang pindebrænde; han måtte derfor straks bede om 6 læs brænde.

Det varede ikke længe, inden præst og skoleholderen Hytter, der begge havde et stridbart sind, kom i strid med hinanden. I Hytters skolebog skriver pastor Schousboe ved mandtallet: »Det skal vel ikke være ubekendt for ham, der kender hver sjæl i sognet, at nogle af de udi skemaet anførte børn allerede sidste påske har været til confirmation og følgelig nu ikke til skolegang anføres.« Han opfordres derfor til at gøre pålidelige mandtal, men Hytter svarer ved mandtal 1782, at præsten forlanger, at »jeg skal kende hver sjæl i Dalby sogn, det jeg ikke gider. Altså har jeg måttet spadserere til alle beboerne i denne Rode skoles district: Rode, Babberup og Frenderup«. I august-september 1782 er der kun skoleholderens egen datter i skole, og Hytter bemærker: »Det er jammerligt, at husbonde og forældre så skammeligt lader deres ungdom og børn forsømme og ej lader dem komme i skole. Jeg kan ej forsvare det enten for min Gud eller øvrighed fremdeles at lade sådan en omgang være upåtalet, og da er hr. Schousboe som præst ikke ren.« Altså præsten gør ondt for ham.

Hytter har intet inventarium »uden et fyrrebrædt, som jeg har ladet hente fra forrige skole, hvilket jeg må lægge over 2 stole, at de børn kan sidde på, der allerede har skolegang hos mig«. Der er ingen ABC. Han laver på egen bekostning borde og bænke. Også forældrene kom han i modsætningsforhold til og skriver: »Denne er en skarnagtig

og liderlig dreng; han gør adskillige liderlige ting, som jeg undser mig for at tale om, hvorfor jeg har straffet ham noget; derfor er forældrene vrede og vil ej lade ham komme i skole.« Børnene bliver fra skolen, og der er kun hans egen datter tilbage. Præsten skriver: »Jeg kan ej noksom beundre deres eget barns flittighed i at opholde sig i skolestuen hele april måned igennem og antagelig også lagt der om natten.« Og præsten siger, at det netop er datterens skyld, de ikke kommer. Men Hytter svarer: »Min datter har ingen tid været nogen årsag udi, hvorfor vedkommende lader deres børn holde fra skolen. At hun, når jeg har været ude i min gård og bestille et eller andet eller og for at se til mit kreatur, har sagt til de vilde børn, at de skulle sidde stille og læse i deres bøger, dette er vel ikke at laste fremfor, at Lars Pedersen tillige med flere har nag og had på mig endnu for hans brændevinssalg fra forrige tider af.« Altså en dom over ulovligt brændevinssalg. Nu vil han beholde sin datter hjemme; hans hensigt har ikke været »at lade hende lære sådanne honettigheder og deslige, som nogle af deres kære børn er berømt for«, skriver Hytter til præsten.

Det var ikke blot Hytters datter, der gav anledning til strid imellem dem, men også præstens søn, Peter, der gik rundt og pralede med, at han sagtens kunne vippe Hytter ned af skolesædet og selv sætte sig her; han kunne for en billig pris få det med kvinder, som han ville, o. s. v. Faderens horn og sønnens pral irriterede Hytter så stærkt, at han den 15. november 1785 skriver til biskoppen og beklager sig:

»Præsten har i mange år båret had til mig og har ej kunnet ladet mig og mine i fred.«

Desuden fortæller han, at præsten vil have sin 18-årige søn som skoleholder i Rode i stedet for Hytter, og han beskylder præsten for at have levet et utugtigt liv, samt tit drukket og spillet kort og andet spil på kroen i Dalby, i Køge og på det store værtshus, som Gielff (Vindbyholt) har — og det både søgne- og helligdage og undertiden om natten. Sønnen har nok gået i to latinskoler, men ikke med ære og havde ved besøg i sognet vist dårlig opførsel. Desuden nævner han, at præsten vil se dem alle over hovedet. Han vil således fiscalisere den nye kromand i Dalby.

Og med hensyn til de unge, der skal gå til præst, kan han oplyse, at de er så dårlige til at læse, fordi de næsten ikke har søgt skolen, og der lært noget. Når de går til konfirmationsforberedelse, må de stå og save

store kævler til brænde for ham. Og til jul, når æggene er dyre, må de hver købe og forskaffe ham en snes æg. Til sidst på dagen før de skal konfirmeres, må de give ham en del penge. En dag, da præsten kom, og der var få i skole, måtte skoleholder Hytter sige, at sådan plejede det at være. Præsten havde da kaldt ham »en gammel skælm og en gammel hund« og sagt, at han skulle få ham fra embedet, og at han skulle komme til at gå omkring med pose og kæp — og det sagde han, alt imens børnene hørte derpå.

Præsten *skulle* indfinde sig i skolen hver 8. eller hver 14. dag. I 1784 og 1785 var han kun mødt to gange. Derfor skulle han betale en bøde til skolekassen, men det gjorde han ikke — til trods for at hans indtægt efter lærerens mening lå på over 1000 rigsdaler.

Den 28. februar 1786 svarede Schousboe biskop Balle på dette brev og nævner, at han en dag kom til Rode skole og måtte flygte for Hytters og datterens grovheder, men han tav, fordi han tænkte på Hytters alderdom og fattigdom. Med hensyn til de penge, han havde modtaget, havde nogle, men ikke alle, givet ham efter evne. I 1784 havde han afvist 18, som skulle antages til konfirmation, fordi de ikke til rette kunne lære Pontoppidans forklaring. Han blev ved hele sommeren, to gange om ugen, og til mikkelsdag antog han 14 af dem. »Hvor god en coup (forretning) kunne jeg ikke have gjort, da mine døre i 8 samfulde dage ikke var lukkede for forældres og slægtninges tiggeren, beden og glimrende fristelser.« Men præsten havde sagt, at det var bispens vilje, at Pontoppidans forklaring skulle læres.

Med hensyn til skældsord havde han kun rådet Hytter til fredelighed, så han ikke skulle komme til at gå omkring med pose og kæp. Hytter kendte ikke hans indtægt, men da han for nylig havde måttet bekoste en ny rytterhest til kongens tjeneste til 400 rigsdaler, var han næsten ruineret. Og han kunne da også fortælle, at Hytter havde siddet en søndag eftermiddag på Dalby kro og drukket sig fuld sammen med mølleren fra Babberup. De kom op at slås, og i et fjerdingår måtte skoleholderen gå under læge Blumenbergs behandling.

Provst Buch, Spjellerup, fandt intet undskyldende eller forsvarende for sin kollega, pastor Schousboe: »Det er ilde, at et sådant menneske (Hytter), som al sin tid har vist, at hans lyst er at chikanere andre og gøre dem uheldige, skulle nogensinde komme i det embede, han nu har. Det lader, ligesom folks tænke måde er, at når een er uduelig eller

uværdig til alle andre embeder, så er han endda god nok til at være skoleholder. Gid hr. Schousboe var så forsigtig i sit liv og levned og embedsførelse, som han burde være, så kunne han vel med foragt traktere sådanne beskyldninger, ihvor krænkende det end måtte være for ham, når de blev ham bekendte. Men måske denne Hytter endnu skal være et ris i Guds hånd til at tugte præsten, gid det måtte være til den sande forbedring«

Schousboe havde intet forsvar udover, at han i 16 år har gjort meget godt for Hytter, der imidlertid indstævner ham for birketinget i Egede, men præsten vil ikke møde der, kun for provsteretten. Provsten tager Hytter i tale, »men intet kunne rokke hans hårde hjerte, så han gik fra mig med sindelag at ville forfølge præsten. Han forfølger også sønnen, som nu er skoleholder i Dalby. Hytter søger om at gå til alters hos en anden præst, men provsten fraråder, da det vil være frugtesløst at gå til alters med så hadefuldt et hjerte.

Forligelsen imellem de to kom i 1789:

»Da jeg i overilelse har måske brugt fornærmelige ord om min sognepræst, hr. Schousboe i Dalby, hvorved er forårsaget, at jeg i nogle år har afholdt mig fra sakramentet, så erklærer jeg herved, at jeg i ingen måde ved noget ondt om bemeldte min sognepræst, men vil elske og ære ham som min sjælesørger og hos ham søge nådesbordet, hvortil jeg giver mig forsikret, at han antager mig, når jeg dertil anmelder mig.

Rode, den 5. oktober 1789.

Hytter.«

Provst Rosenkilde skaffede Hytter fritagelse for kirkens disciplin, og den 19. oktober gik ægteparret til alters i Dalby kirke. »Gud give til deres salige nytte.«

Brev fra provst Rosenkilde til bispem (25. nov. 1789) siger, at Rode skole nu af nyt forsvarligt var opbygget, men der var kommet en disput mellem Hytter og skolepatronerne. Hytter ville blive boende i sit hus i byen. Til gengæld ville han holde en kone i skolen, hvor hun skulle have opsyn, sørge for varme og rengøring. Hytter var i dette som i alt andet, skrev Rosenkilde, yderst påståelig, men han mente dog, at der var ingen grund til, at Hytter skulle bebo skolehuset, når han kun skulle være der i timerne og ellers ville sørge for en kone.

Bønderne generede læreren i hans fårehold, afknappede deres ydelser; hegned og bygningen forsømtes. Han krævede sagen for en provsteret,

men det ville provsten ikke finde sig i, og han ansatte straks snedker Kautsch som hans assistent imod den halve løn. Man ventede, at Hytter ville blive afsat.

Bispevisitationen i 1789 var nemlig ikke god for ham. »Elendig boglæsning. Skoleholder Hytter er en gammel, uduelig, stridig og slem mand, som aldrig har befattet sig med andet end at skrive klager og indlæg. Sognemændene klagede hårdeligen over ham. Han trodsede, indtil jeg endelig fik ham tvunget til at lade sin undervisningsgave høre for mig. Da viste det sig, at han ej kunne forklare den simple mening af det andet bud eller af den fjerde bøn i Fadervor, og nu var da hans hele mod på engang tilintetgjort. Af hjælpsomhed over hans høje alder bevægede jeg sognemændene til at tåle ham ved brødet på de vilkår, at en anden duelig mand på hans bekostning skulle antages til at læse i skolen.« Og det skete så.

Hytter dannede ligefrem skole for at sætte sig op imod pastor Schousboe, og 5. juni 1790 beklager Schousboe sig til bispem over en opsætsig husmand og landdragon fra Rode, som i de sidste tre år havde nægtet at svare sit offer, kvægtiende af lam, kalve og gæs, »så og præstedag«. Desuden søgte han aldrig Guds hus, men opkastede sig til formand for flere af samme tænke måde. Præsten havde kaldt ham til sig, og han var kommet kl. 7 til en præstedag, men var gået kl. 11. Faderen til ham havde været til stede ved samme lejlighed, og denne havde sagt til sønnen: »Du går nok så længe i skole hos hr. Hytter, indtil du til sidst bliver helt afklædt.« Lorentz Pedersen Ros, som husmanden hed, klagede over præsten til sin regimentschef, baron Rantzau. Præsten skrev til hans herskab, kammerjunker von Holstein, men havde ikke meget at håbe, efter det svar han fik. Schousboe havde også skrevet til amtmand Bielke for at få sit tilgodehavende.

1. februar 1791 skriver Schousboe til bispem: »Endelig er den her i egnen og vidt i landet bekendte, Guds og menighedens hovedfjende, Hans Hytter, ved døden bortkaldet. Som hans liv var, så var underlig og hans død. Ved Michaelis lod han med hustru sig antage til Herrens bord og udbad sig af mig at skrifte den søndag morgen, som jeg og bevilgede. Men efter at have opholdt tjenesten til kl. 9, og de ej endnu var komne, nødtes jeg til at begynde tjenesten, så de ej kom til alters.

Nogen tid derefter anmeldte konen sig igen, mens manden ønskede så meget ondt over sig, at han skulle aldrig gå til alters mere, hvilket

løfte han også holdt, og hverken ville i kirken eller hjemme lade sig betjene. For ungefær 3 uger siden, fortælles der, at både konen og en gift datter, de to, nemlig, som forsvarer sig imod mig på Jomfruens Egede ting, har så ilde slagen og forrevet ham, at han endog får et forkradset ansigt med sig i graven. Han beklagede sig for adskillige og havde fattet den beslutning at forfølge sin datter indtil tugthuset, men pludselig døde han. — Gid der aldrig skulle spørges mere.»

Videre i brevet oplyser han (præsten), at hofjægermester Holstein nu ville udstøde »det unge menneske (Kautsch), et godt og flittigt menneske, som havde alle bøndernes hjerter«, fra Rode skole. Schousboe fortæller her, at nævnte herskab ville indsætte Povel Jørgensen Væver som skoleholder i stedet, en mand, der havde været benyttet som stævningsmand i lang tid, men som efter Schousboes mening hverken kunne skrive et ord — eller et bogstav. Og selv om han som stævningsmand havde samlet sig mange kneb og pralede af sine juridiske kundskaber, var han altså efter Schousboes mening ikke egnet til skoleholder.

Povel Jørgensen og hans kone havde et stort væveri med mange væve, men Holstein ville have ham til skoleholder, og 16. februar 1791 skrev han til bispem, at Schousboe vedblev at genere ham og provst Rosenkilde i deres bestræbelser på at skaffe fred om sagen vedrørende Rode skoles besættelse. Schousboe havde, skrev han, for lang tid siden uberettiget lovet Kautsch embedet. Holstein ønskede Povel Væver som skoleholder, og denne var, skrev han, eksamineret af provsten.

Provst Rosenkilde svarede i et brev til Holstein, at når Schousboe forlangte en offentlig eksamen af Povel Væver, før han indsatte ham i skoleholderembedet, måtte Povel Jørgensen lade sig eksaminere af biskoppen.

Han lader sig eksaminere af biskop Balle, der i 1792 bevidner, at Povel Jørgensen forstår »sin kristendoms grundvold, kan læse, nogenlunde skrive og er bekvem at undervise andre derudi«, og biskoppen slutter med at sige, at han hvad lærdommen angår er duelig og bekvem til at forestå det ham anbetroede embede, samt at han i slig henseende ikke kan eller bør forkastes.

6. 1792—1813: *Povel Jørgensen* (væver) flyttede derefter ind i Rode skole med sine væve, som vist ikke kom til at stå stille. Ved en visitats i 1802 hedder det: »Skøn fremgang i religion, læst meget af bibelhistorien. En del skrev ret godt. Bøglæsning udfordrer mere øvelse.«

I 1805 besøgte præsten skolen og skriver: »Fandt jeg 29 børn, hvoraf 8 skrev, og alle læste således, at jeg var vel fornøjet,« men i 1808 må præsten minde læreren om at forklare børnene, hvad de læser, og i 1809 var lærerens fremgangsmåde kun mådelig; »jeg gjorde opmærksom på fejlene«. Povel Vævers første kone døde, mens han var i Rode, han blev gift igen. I 1813 forflyttedes han til Lidemark skole, hvor han døde 1839, 85½ år gammel.

7. 1813—1828: *Jørgen Mathias Kastrup* var oprindelig møllersvend, men efter en provsteeksamen viste det sig, at han både kunne læse og skrive og havde en ualmindelig god kristelig oplysning; han blev 1807 lærer i Borup ved Rønnede. Pastor Brandt, Dalby, var ikke altid tilfreds med ham og skriver 1816, at eksamenen faldt slet ud. »Læreren blev i enrum kærlig, men alvorlig formanet til større flid.« I 1817 var fremgangen mådelig. Ved en visitats 1827: »50 børn, kan ikke katekisere, ingen hovedregning. Han døde 4. november 1828 her, 57 år gammel.

8. 1828—1831: *Adam Rasmus Pedersen Møller*, forflyttedes herfra til Højelse.

9. 1832—1840: *Adam Wilhelm Seidenfaden* var en lærer, der får det allerbedste vidnesbyrd. Det var ellers ikke let at overtage denne skole. Ved forårseksamen 1832 hedder det: »Den lange vakance har haft en højst ufordelagtig indflydelse på denne skoles ungdom, hvilket især sporedes i regningen. Da den nye lærer kun har været her en 14 dages tid, så kunne der ved denne eksamen ikke endnu tales om frugterne af hans virksomhed, men kommissionen glæder sig til næste forår at skulle spore en betydelig fremgang til det bedre.« Allerede ved efterårseksamen 1832 kan fremgangen spores. »Den samlede sang gik så godt, at en betydelig fremgang kunne spores, og de børn, som har fået specielle karakterer i dette fag, sang særdeles godt uden al anførsel de 5 melodier, som de i sommer havde lært. I religionen gjorde de allerfleste børn rede for det lærte. Boglæsning gik i det hele meget godt. I skrivning var gjort fortrinlig fremgang, kun i skriftlæsning syntes klassen at stå noget tilbage. I det hele taget havde kommissionen da al årsag til at være tilfreds med denne classes fremgang, og det glæder den ret at kunne give den flittige og duelige lærer et for ham hædrende vidnesbyrd. I nederste klasse gjorde børnene i det hele taget god rede for det lærte, og enkelte udmærkede sig. I boglæsning havde de fleste gjort

meget god fremgang.« Gang på gang giver skolekommissionen udtryk ved eksamina for deres tilfredshed med arbejdet, men i 1835 bemærker man det beklagelsesværdige i, at dette skoledistrikt er det fattigste i sognet, og det derfor er det, hvori de fleste forsømmelser finder sted.

Det varede heller ikke så længe, inden Seidenfaden søgte fra Rode. Den 29. oktober 1836 skriver han ansøgning til greve A. W. Moltke: »Fra min tidligste barndom blev den store lykke mig til del at turde kalde Deres Høigrevelige Excellence min beskytter, min ædle og store velgører. Ofte blev mig, skønt jeg endnu er ung, sorg og bekymring min lod; men stedse var Deres Høigrevelige Excellence den ædle gode og nådige herre, der med mildhed og nåde tillod mig at åbne mit bekymrede hjerte for Dem, det med godhed og ædel velvillighed hjalp mig og aftørrede sorgens tåre af mine og min families øjne. Han fik ikke dette embede og måtte i 1838 søge Freerslev efter en bispevisitats, som ikke trods hans dygtighed var faldet heldigt ud.

»Jeg har virket med redelighed. Sikkerlig gives der langt dueligere eller fortjenstfuldere skolelærere end jeg, men ligeså vist tør jeg påstå, at ingen besidder en redeligere vilje til at ville det gode og virke det gode end jeg.« Han fik embedet 30. august 1838. Han havde samme fornavne som greve Moltke, og mon ikke hans far havde været i grevens tjeneste?

10. 1838—1877. *Niels Hendriksen*, født 28. oktober 1807, demitteret fra Jonstrup 1838, kaldet til Rode 8. november 1838. Allerede i 1847 søgte han greven om at få Dalby skolekald, da Schousboe var død: »Ved denne forfremmelse ville jeg og kunne opnå det længe nærede ønske at kunne arbejde til præmie og håbet om med flid og iver i mit kald at kunne gøre mig værdig dertil, ville således være en spore til virksomhed, en opmuntring til at anstrenge mine evner og kræfter for at nå det, jeg hidtil ikke kunne. Jeg ville fremdeles erholde en nærmere vedliggende og med hensyn til bonitet bedre jordlod, en kortere vej til kirke samt en tørrere bolig, hvilket sidste jeg med hensyn til min kones bestandige sygelige tilstand må sætte megen pris på«, da hendes sygdomme må søge sin grund i den meget fugtige bolig i Rode. Han fik det ikke og måtte holde tiden ud i Rode indtil 1877.

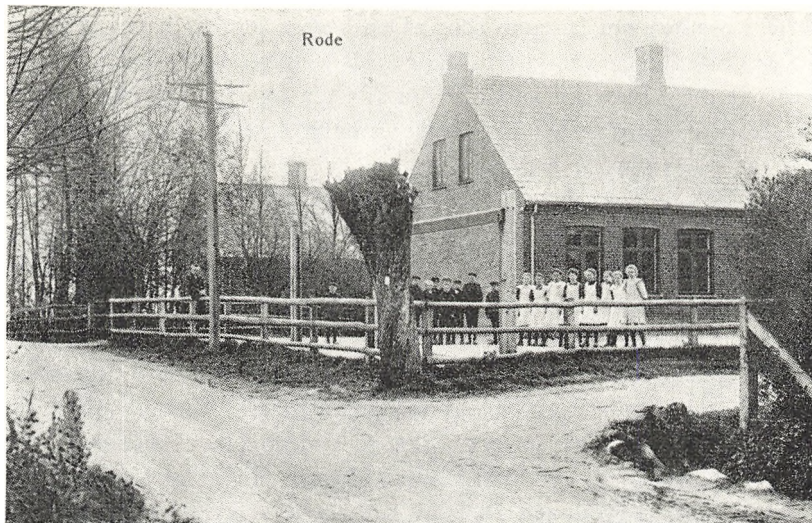
11. 1877—1881: *Niels Jensen* kom fra Høsten og havde en umådelig smuk håndskrift. Lærer Jensen blev i 1878 formand for Dalby-Tureby sygekasse, men efterhånden blev der i regnskabet et underskud på 985

kroner, som han dog efter generalforsamlingen dækkede. Og der blev intet foretaget fra politiets side, men lærer Jensen skriver selv, at han »på grund af de mange beskyldninger, der er sigtede imod mig, dels med og dels uden grund, så har jeg besluttet at rejse min vej og denne beslutning tro er jeg d. d. rejst til Amerika og komme ej mere tilbage«. Og han slutter: »Tak for den tid, vi have arbejdet sammen og befalende mig Gud i vold, tilønsker jeg Dem alle et kjært levvel, dermed siger jeg så farvel for sidste gang.« Dette er skrevet 6. maj 1881.

Vikar blev J. Thybo, som ikke vil tage stillingen for under 3 kroner pr. dag, og provsten skriver: »Når læreren ej kan fås billigere end 3 kroner daglig, må der jo gås ind på denne betaling.« Vikaren kan bo hos N. Andersen, Rode, for 1,20 kr. daglig.

12. 1881—1888: *Jørgen Caspersen*. Iblandt 42 ansøgere blev denne lærer valgt. Han var dygtig, var med ved forsamlingshusets og mejeriet Skovdals oprettelse. Han var i det hele taget ikke bange for at forsøge noget. I 1884, da der skulle bygges forsamlingshus i Dalby, foreslog etatsråd Høgh, at man i tilslutning til dette skulle bygge en skole med udvidet undervisning, men dette blev ikke til noget. Derimod antog lærer Caspersen en hjælpelærer H. C. Pedersen, for at oprette en realskole ved Rode skole. Man lejede en stue i et hus overfor skolen. Børnene gik hver anden dag i almueskolen og hver anden dag i realskolen. Lærerne havde hver tre timer om dagen i hver skole. Skoledirektionen kalder det for »et anerkendelsesværdigt forsøg« og godkender, at almueskolen og realskolen sættes i forbindelse med hinanden, dog må det ikke gå ud over almueskolens undervisning. Det kostede 50 kr. årligt at deltage i realskolens undervisning, hvor der bl. a. også undervistes i engelsk og naturhistorie. Men det var ikke alle, der havde råd dertil, og mange søgte sognerådet om hjælp dertil. Sognerådet fik af amtet lov til at give 5 à 6 fripladser. Selv om sognerådet støttede skolen på denne måde, måtte den allerede ophøre 1886, fordi der var for få, der havde råd til at sende deres børn dertil. Hjælpelæreren flyttede til Haslev, og i 1888 forflyttedes lærer Caspersen til Roholte.

13. 1888—1928: *Hans Christian Pedersen*, født 12. april 1863, som tidligere havde været hjælpelærer ved realskolen i Rode, blev kaldet hertil fra Haslev 1. maj. Lærer Pedersen var her således i 40 år, og indenfor dette tidsrum havde han nogle år regnskaber fra mejeriet Skovdal og fra SEAS. Han var slagfærdig. Da der var tale om at bygge en

Rode skole (ca. 1912).

forskole ved Høsten, mente han ikke, at det ville være nødvendigt, for det var at lægge den ved verdens ende. Lærer Pedersen flyttede til Haslev efter at have taget sin afsked 31. maj 1928.

14. 1928—1958: *Helge Juel Jensen*, født 26. december 1900, demitteret 1921, kaldet hertil 1. september 1928 fra Bårse.

Rode forskole

1. 1910—1941: *Anne Marie Hansen*, født 21. april 1879, demitteret 1907, kaldet hertil 29. november 1910, tog sin afsked 1. august 1941.

2. Fru *Ruth Kristensen*, f. Mølgård, født 26. februar 1921, demitteret 1941, forflyttet 1946.

3. 1946—1949: Frk. *Johanne Marie Poulina Jørgensen*, født 3. februar 1914, demitteret 1946, forflyttet herfra til Herlufllille.

4. 1949—1955: Fru *Anna Sørensen*, født 29. november 1914, demitteret 1935, forflyttet til Solbjerg ved Slagelse.

5. 1955—1958: Fru *Else Gottlieb*, født 8. marts 1909, demitteret 1921, kaldet hertil april 1955.

HØSTEN SKOLES LÆRERE

1. 1778—1782: *Kristen Mathiesen*, ustuderet, havde skomagerprofession ved siden af sin skoleholdergerning. Ved konfirmationen i 1781

skriver præsten om lærerens søn: »Den bedste, jeg har haft i de sidste 10 år.« Mathiesen var gift to gange. Hans første kone døde 1781 af vattersot. Han blev gift igen et halvt år efter, og dette ægteskab varede kun kort, da hans anden kone døde et halvt år efter giftermålet. Han selv døde 1782, 47 år gammel.

2. 1782—1792: *Johan Weismann*, var ustuderet, kom fra slots-husene ved Tureby, hvor han ernærede sig som skræder. Dette fortsatte han med, efter at han var blevet skoleholder i Høsten. Lønningen var lille. Han havde også en lærling i skræderfaget hos sig. Han blev 1792 forflyttet til Dalby skole, hvor han døde 1802.

3. 1792—1815: *Jochum Carl Kautsch*, af Høsten-folkene kaldet Kovsgaard, da ordet Kautsch var så svært at udtale. Viet i Dalby kirke 29. maj 1792. Han havde først virket som medhjælper i Rode skole og var ellers ustuderet. Ved skolebesøg i Høsten udtaler pastor Brandt 4. februar 1802: »Fandt jeg 14 børn, som læste skikkelig hver efter sin måde, 2 skrev tåligen.« Man ventede ikke så store ting af undervisningen dengang. 14. februar 1802: »14 børn — 4 skrev. Jeg er vel fornøjet med dem alle.« 29. marts 1802: »Nu da foråret nærmer sig, begynder nogle at blive borte. Boglæsningen er især god i denne skole.« 19. juni 1802: »Ingen børn til stede, men læreren var hjemme.« Han forsømte altså ikke sin pligt. 1811: »Nogle kunne regne skikkelig i hovedet, men regning på tavlen var ej gjort.« 1812: »En del kunne regne med færdighed reguladetri; ja endog i sang var de skikkelig øvede.« Altså helt godt klaret af en ustuderet mand. En ekstra fortjeneste havde Kautsch ved at væve. 21. maj 1810 fik gårdmand Hans Hansens søn, Hans, i Druestrup en pose med klæde af pastor Brandt, Dalby. Bondesønnen skulle bringe posen med 30 alen vævet klæde fra væver Beck i Holtehuset og 18 alen fra skoleholder Kautsch i Høsten ind til Guldhuset i København (en klædefabrik). Han bedede undervejs i Roskilde kro, og posen forsvandt. Præsten kræver 79 rigsdaler i erstatning. Skoleholderens klæde var gråt og 6 kvarter bredt, mens Becks var et fint stykke hvidt klæde, der var 2 alen bredt og vurderet til 2 rigsdaler pr. alen. Vi forstår deraf, at skoleholderen havde en fortjeneste ved vævningen. I 1815 byttede Kautsch embede med skoleholder Daniel Mikael Møller, Haslev, men i Haslev gik det ikke Kautsch så godt.

4. 1815—1823: *Daniel Mikael Møller*, var student og sad som skoleholder i Haslev og sukkede under dårlige økonomiske kår. Man

kan næsten ikke tro, at det var dette, der forårsagede embedsbytningen. Han blev kaldet 2. oktober 1815 til Høsten, var da 69 år gammel. Det var almindeligt, at en lærer efter kaldelsen gik til provsten og fremstillede sig. 12. oktober 1815 meddeler pastor Brandt, Dalby, at lærer Møller endnu ikke har fremstillet sig for provst Bøgh i Herfølge. Da præsten besøgte provsten, havde han fået dette at vide og tog derefter til læreren, der undskyldte sig med, at han var en gammel mand på 69 år, og at han ikke uden møje kunne gå den lange vej på denne årstid; da han desuden ikke vel kunne forlade sin kone, som i flere uger havde været sengeliggende, og hvis død han ventede hver dag. Præsten bevidner nu, at dette er sandt og beder om, at læreren må forskånes for denne rejse. I stedet for dette besøg udsteder Haslev-præsten Mohr, 15. november 1815 en anbefaling, hvori han meddeler, at studiosus Daniel Møller har været skolelærer i Haslev henved en snes år, og »skønt nedbøjet af trange kår, også ofte af andre huslige sorger« har han forestået sit embede således, at såvel højere foresatte ved deres visitatser, som pastor Mohr ved sine skolebesøg og de offentlige overhørelser har fundet sig tilfreds med hans skoleungdoms kundskabs tilstand, for så vidt det ej har manglet på skolegangs flid og stadighed. I særdeleshed har han »heldigen anført børnene til god bog- og skriftlæsning samt til at skrive tydeligt efter hans egen meget gode hånd. At hr. Møller i liv og levned stedse har forholdt sig ustraffelig må endnu tilføjes«.

Igennem pastor Brandts skolebesøg følger vi Møllers gerning i Høsten. 22. april 1816: »Boglæsning var dreven med særdeles fremgang og held, religions- og bibelkundskab var antagelig i øverste klasse; regning og skrivning var mindre fuldkommen.« 1818: »I det hele tilfreds undtagen med regningen, som var forsømt.«

De økonomiske problemer fulgte også med til Høsten; men af greve Moltke, Bregentved, fik han et årligt løntillæg på 10 rigsdaler.

Hans kone, Christiane, f. Brock, døde 7. januar 1823, og han måtte nu holde op med sin lærergerning i Høsten og rejste til Vordingborg og fik ophold hos en datter, der var gift med møller Thomsen i Vordingborg. Han døde der 16. januar 1824.

5. 1824—1829: *Julius Marius Theodorus Hersom*. Se under Kæderup, hvortil han blev forflyttet 1829. I marts 1826 klager han til greve Moltke: »Da tørvene, som jeg sidste år fik i skolen, for størstedelen er smuldret hen til sand og jord, og jeg desårsag ingen ret nytte har haft

af samme«, ansøges om lidt brænde. Og han føjer til: »Her i skolen er og har siden min ansættelse ikke været nogen bageovn, som kan bruges; jeg må derfor lade bage i byen, hvormed medgår meget mere brænde, end om jeg kunne bage hjemme.« Det varede ikke længe, inden Hersom søgte fra Høsten. Da han søger Kæderup-embedet, skriver pastor Brandt: »Skolelærer Hersom har stedse vist sig som en særdeles flittig, virksom og velbegavet lærer, ved hvis vejledning børnene har en sjælden fremgang, hvorfor han og hvert år er hædret og belønnet med præmie. Hans forhold har stedse været eksemplarisk.« Og han fortsætter: »Hvad hans evner til at bestyre kirkesangen angår, da kender jeg ikke disse af egen erfaring, men hr. Würtzen (hjælpepræsten), der ofte har hørt ham synge i skolen med børnene, forsikrer, at han har en god stemme, og da han spiller violin efter noder, vil han let kunne lære sig selv de melodier, han muligens nu ikke kender.« Pastor Brandt bemærker, at Høsten embedet er det mindste på grevskabet. I 1829 beder Hersom om en hjælp på 24 rigsdaler, da det kniber for ham. Der er flere, der kan bevidne hans levebrøds ringhed. Den rette baggrund for ansøgningen ligger måske i disse ord: »For Deres Højbårenhed tør og kan jeg åbenbare, hvad endnu er skjult for verden. I 8 år har jeg hemmelig elsket en pige, der som jeg er fattig, og kun ved Deres Højbårenheds nåde tør vi nære det søde håb at kunne komme til at leve sammen her i Høsten.« Han fik ikke hjælpen, men det bedre embede i Kæderup samme år. Først 16. maj 1834 blev han viet i Tureby kirke.

6. 1829—1832: *Peder Andreasen*. Var hjælpelærer i Alslev. I vinteren 1828—1829 var skorstenen i hans lejlighed faldet ned lige til loftet, og han og hans kone sidder og fryser. Han skriver sin ansøgning 24. marts 1829 og fortæller, at han har siddet i trange kår og haft mange ubehageligheder af de gamle folk, »hvilket jeg alt har båret med tålmodighed, men det, som især har trykket min kone og mig hårdest, er, at vi nu i en tid af tvende måneder ingen varme har kunnet haft i vores værelse, hvorfor vi i den strenge vinter har måttet udstå megen kulde tillige med de andre trykkende omstændigheder.« Han blev kaldet 7. april 1829; men søgte i 1832 Hårlev overdrevs skole, hvor der ikke var kirkesang.

Kapellan Würtzen, Dalby, giver ham 1. oktober 1831 vidnesbyrd: »Seminarist Peder Andreasen, dimitteret fra Jonstrup skolelærer-seminarium med gode anbefalinger, har nu på 3. år været skolelærer ved

Høsten skole i Dalby sogn. Han har gennem disse år vist god vilje og god flid i sit embede, og jeg kan ikke andet end bevidne ham min tilfredshed med hans embedsførelse. Da han tillige fra den moralske side er mig bekendt til fordel, glæder det mig herved at kunne meddele ham dette gode vidnesbyrd.«

7. 1832—1833: *Peder Esbach Palmer*, var hjælpelærer i Uggerløse. Han sendte sin ansøgning om Høsten-kaldet 29. marts 1832: »Mine yngre år tilbragte jeg på min oncels, kommerceråd og inspecteur Tommesens kontor på grevskabet Frijsenborg, men dels af egen lyst og dels efter mine forældres tilskyndelse begav jeg mig i 1821 i lærerfaget. Fra det Kongelige Skolelærer Seminarium i Snedsted er jeg dimitteret med hovedkarakter: Meget duelig.« Efter at have tilbragt en række år som husinstitut-lærer blev han 1. november 1832 hjælpelærer ved Uggerløse skole. Da lærer Palmer fik Høsten-embedet, glemte han ikke at udtrykke sin glæde overfor greven.

Allerede 3. juli 1832 måtte han bede om hjælp hos greven: »Hver dag ser jeg med ængstelse i møde, da jeg ingen indkomster har i sommer og er aldeles blottet for penge. Rigtignok har jeg i en lang række af år conditioneret; men mit overskud af lønnen er gået til en svag søsters underholdning, som i lang tid har lagt under kur i Jylland. Da hun er nogenledes restitueret, har jeg taget hende til mig i håb om at skaffe en passende condition her i Sjælland til november. En broder har jeg i de to sidste år conditioneret på seminariet i Snedsted. — Selv kan jeg godt finde mig i at lide mangel; men inderlig smerter det mig at se mine kære omgivne ikke tør møtte sig ved bordet af frygt for, at den anden hungrig skal forlade måltidet. I de første 3 uger smagte min kone og jeg ikke varm mad eller øl, da jeg ved min ankomst hertil var blottet for penge, at jeg ikke alene måtte tage forårsudsæden på kredit, men endog af en gårdmand her i byen låne til indkøb af brød og andre nødvendige husartikler. Det er krænkende at vorde krævet af de bønder, man skal leve iblandt, da en mands agtelse meget tabes, når han er denne klasse af mennesker alt for meget forbunden.« Derfor søger han om lån på 50 rigsdaler og skriver: »Jeg er ellers meget uheldig, thi jeg har ikke før kendt næringsorger; derfor føler jeg dem nu med dobbelt vægt. Til næste efterår venter jeg at kunne tilbagebetale disse penge, især om jeg er så heldig, hvilket jeg stærkt søger: at få et par børn i huset til undervisning eller en pensionist i kost eller logi.« Lærer Palmer fik lånet,

men blev allerede 19. juni 1833 kaldet til skolelærer og kirkesanger for Skørpinge by og sogn. Luplau skriver om Palmer: »Der er årsag til at være tilfreds med lærer Palmers flid og dygtighed, og Høsten skole udmærker sig ved de få forsømmelser, så der kan gå måneder, hvor der ikke er en eneste forsømmelse.«

8. 1833—1836: *Nicolai Emil Engell*, f. 21. december 1812 og var ud af den kendte lærerslægt Engell. Han blev hjulpet frem til eksamen af greven på Bregentved på Jonstrup seminarium. Han havde rige evner. Forstander Wagener, seminariet, skriver engang, da han sender Emil Engell til Bregentved med et brev: »Emil Engell, som underdanigst overbringer denne skrivelse, er et særdeles flinkt menneske og vil med Guds hjælp gå herfra som udmærket duelig.« Og lige inden eksamen: »Han vil vist vorde en iblandt de dueligste skolelærere, som jeg i min 14 års embedstid har dimitteret.« Han nåede ikke udmærkelse; men forstanderen kalder ham udmærket duelig »in re«. Der er en mangel i karakterberegningen, og han havde feber just ved en af eksamenens vigtigste dele, nemlig katekisationen, så han fik kun mg+, men han plejer ellers i dette fag at være ganske fortrinlig. Han fik 11 ug'er, blandt andet i svømning. Det var et fund at få denne dygtige lærer i Høsten. Også han måtte i dette lille embede søge om hjælp hos greven, selv om han har villet leve indskrænket, kan »det ikke undgås, at temmelig svære udgifter i år hviler på mig, bl. a. en temmelig stor regning til min formand i embedet angående jordloddens dyrkning og besåning, købet af nogle stole og et bord samt nogle sengeklæder«. Han fik 50 rigsdaler. I 1836 blev han kaldet til Valløby og senere til Spjellerup. I 1849 tog han teologisk embedseksamen og blev præst i Adsbøl og Gråsten. Præsten skriver om ham: »En ung mand af megen duelighed, til hvem jeg nærer gode forhåbninger. Skolen i fortrinlig orden.« Han udgav 1854 »Psalmebog til Opbyggelse i Kirkeng Skolen og Hjemmet«. Døde 17. april 1861.

9. 1836—1840: *Carl Engell*, en broder til Emil Engell, der udøvede en solid gerning i Høsten, blev i 1840 forflyttet til Lidemark, derfra til Enderslev, død 1885.

10. 1840—1846: *Lars Christophersen*, var vokset op i Dalby, hvor hans far, Christopher Larsen, var sognefoged. Han havde allerede i sine drengear lyst til at omgås med bøger, og da han tilmed havde en stor skade i det højre ben, som hindrede ham i at forrette arbejde, var det

naturligt, at han efter sin konfirmation i 1832 blev undervist af hjælpe­ lærer Lorentzen, Dalby. En gerning som pastor Luplau fortsatte. Lars C. søgte i 1835 om at få en af grevens fripladser på Jonstrup seminarium, og Luplau udtaler, at sognefogedsønnen med »udmærket stadighed og flid arbejder på at danne sig til skolelærer; han har et godt nemme og fører »et i enhver henseende anstændigt og sædeligt liv«. På hans fær­ dighed i skrivning er selve ansøgningen et mønster; allerede i flere år har han gjaldt for en fortrinlig regnemester, og foruden en fortsat un­ dervisning i christendommen har jeg søgt ved undervisning i det danske sprog, i geografi og historie at vække hans ånd og at udvide hans kund­ skabskreds.« Præsten mener, at Lars C. kan oplæres til en duelig skole­ lærer, og at han som sådan vil »blive en lykkeligere mand, som han er opvokset i et fuldkomment ubekendtskab med de fordringer på en for­ finet livsnydelse, der kun ofte gøres til vore små skoleembeder, og som disse dog ikke kunne tilfredsstille«.

Sognefogedens Lars fik friplads og begyndte at læse i 1836 og var færdig i 1839. Han blev først hjælpe­ lærer i V. Egede med en årlig løn af 40 rigsdaler samt et ekstra vederlag for organisttjenesten ved Bre­ gentved slotskapel. 6. april 1840 kom han til Høsten; men beholdt organisttjenesten ved Bregentved. Pastor Markussen skriver et halvt år efter: »Læreren holder skolen i god orden.« Og i 1841: »Børnene har gjort god og tilfredsstillende fremgang.« En profet er ikke agtet i sit fædreland; men her passer det ikke. Han blev afholdt i Høsten.

I 1846 blev han kaldet til Skafterup ved Rislev.

11. 1846—1854: *Christian Jensen*, var forinden hjælpe­ lærer i Dalby. Se der. Var gift med en søster til Lars Christophersen, blev 1854 for­ flyttet til Arnøje.

12. 1855—1857: *Jørgen Christian Nielsen*, født 2. marts 1827 og dimitteret fra Jonstrup 1850; gift med en søster til agent Carl J. Ulrich, Haslev. Kom i 1857 til Egebjerg i Odsherred.

13. 1857—1861: *Carl Theodor Engell*. Se Kæderup skole.

14. 1861—1867: *Poul Christian Engell*, flyttet til Dalby. Se der.

15. 1867—1877: *Niels Jensen*, dimitteret 1867 fra Jonstrup. Var kun 20 år, da han kom til Høsten og forflyttedes til Rode.

16. 1877—1881: *Hans Kristensen*, f. 30. september 1851, kom her­ til fra Kongsted og kom fra Høsten til Alslev.

Høsten skoles børn. Lærer Dybr bagest, ved hans side hans hustru.

17. 1881—1887: *Kristen Sørensen*, f. 30. oktober 1852, dimitteret 1873. Kom fra Veflinge og blev udvalgt af de 19 ansøgere. 6. marts 1882 takker han etatsråd Høegh for indstillingen: »Kampen har været hård; men desto mere skønner man på sejren.« Han kan ikke komme lige med det samme, da han skal have afstået sin handelsforretning. I den lange tid kan man ikke få vikar, og sognerådet foreslår en bonde, vel oplyst i de almindelige skolefag. Det bliver den 29-årige håndværker Niels Chr. Høst, der får 2 kr. pr. læsedag.

Lærer Sørensen var referent til et af hovedstadsbladene. Under denne lærer faldt et stykke af ydervæggen ud i kolestuen, og der blev sat nogle knipper halm i. Børnene benyttede lejligheden til at smutte over i huset på den anden side af vejen, hvor høkeren boede, og man forsynede sig med slik der. I 1887 havde skolen udflugt til København for at se Zoologisk Have, Rosenborg slot og Panorama. Kr. Sørensen blev i 1887 forflyttet til Frøslev.

18. 1887—1893: *Laurits Dybr*, født 30. september 1861, dimitteret 1883. Kom fra Valby ved København, hvor han var andenlærer. I ansøgningen til Høsten nævner han, at han af sin beskedne løn må understøtte sin mor og søster, »som har opofret sig for mig under mine studier og nu har både krav på og trang til min virksomme understøt-

telse«. Hans bolig er også tarvelig. Skolen, der er fra 1772, skal ombygges, men kommunen kan ikke påtage sig yderligere forpligtelser. »Og min lejlighed (et kvistværelse), som ikke uden en grundig, men også bekostelig reparation kan komme i tilfredsstillende stand, forfalder derfor mere og mere. Skolegerningen i Valby er forbundet med vanskeligheder, som ikke kendes andetsteds. Forældrene er næsten altid borte fra hjemmet på arbejde, og børnene er da ganske overladt til sig selv, med mindre de sendes til fabrikkerne, hvad der er til skade for skolegerningens fremgang.« I Høsten var der også problemer med lejligheden. 4. marts 1889 bemærker Dyhr, at det trækker både igennem gulve og vægge. Køkkenlejligheden er sådan, at alting fryser den første nat, i hvilken alvorlig frost indtræder, og om sommeren ødelægger varmen alt i huset. Derfor ønsker han kælder. Og som nu at have to vinduer, af hvilke det ene er umiddelbart op til den plads, hvor enhver handlende tager stude med sin vogn, må utvivlsomt anses for mindre passende. Når vogne kører forbi, eller der på anden måde er støj udenfor, er der næsten ikke ørenlyd i skolen. Bordene i skolen er så høje, at børnene for at skrive må hæve hånden i højde med skulderen.

I den nye skole i Høsten fik Dyhr oprettet et skolebibliotek og fik også de bøger, som var på fattiggården, og som tidligere havde stået i præstegården, da der var bibliotek der. I 1893 rejste Dyhr til Kildebrønde. Frk. Vilhelmine Engell, Kæderup, blev lærerinde i Høsten under vakancen, og lærer Dyhr skriver til frk. Engell, at han har »indprentet børnene deres lydighedspligt overfor deres overordnede samt indprentet dem, at der overgår dem en stor ære ved, at de får en lærerinde ligesom andre fine folks børn. I øvrigt er børnene et lystigt folkefærd«.

19. 1893—1924: *Jens Peder Jensen*, født 3. april 1859, kaldet hertil fra Sindbjerg, tog sin afsked i 1924 og tog bopæl i Dalby, men døde allerede 20. december 1924. Da lærer Jensen kom til Høsten, hed det: »Her har vi til skolelærere haft både Engle og Dyr, men nu har vi fået et menneske.« Der var som tidligere nævnt fire lærere ved navn Engell og også een ved navn Dyhr, og nu kom der altså en med det almindelige navn Jensen.

20. 1925—1955: *Jens Christian Dalum*, født 11. oktober 1890, dimitteret 1912, kaldet hertil 1. januar 1925. Tog sin afsked 30. juni 1955 og flyttede til Haslev.

21. 1955—1958: *Niels Nielsen*, født 29. marts 1901, dimitteret 1925, kaldet hertil fra Skørringe pr. Ryde 1. november 1955.

Det er den længste lærerrække ved alle kommunens skoler på grund af den dårlige aflønning, embedet havde i lang tid.

KÆDERUP SKOLES LÆRERE

1. 1723—1728: *Peter Barfoed*, blev kaldet i juni og sluttede sin gerning 31. marts 1728.

2. 1728—1741: *Mads Andersen Bjørn*. Han var 65 år, da han begyndte sin skolegerning i Kæderup, døde i 1741, 78 år gammel.

3. 1741—1749: *Jens Holst*, student, gift med Ellen Pedersdatter, hvis broder, Hans Pedersen Jordhøj, boede på Kjelstrup, død 30. april 1749. Ved hans død forseglede skifteretten en rød beslagen kiste i dagligstuen og et lille skrin i kammeret; i dagligstuen fandtes en rød himmelseng med vadmelsomhæng og tilhørende dyner, puder og lagener. I stuen var en kakkellovn, som tilhørte forvalter Vithusen, Turebyholm, en lænestol, to læderstole, en liden brun træstol, et bord med anstrøgen guld og brunt, foruden tekopper og andre småting. Af kreaturer havde han tre får, to lam og en gammel ged. — I skolestuen var en mands casseching, en stof- og to klædes- og vadmelskjortier, Sumbergs Postille og et par andre bøger.

Det var ingen velhavende skoleholder. Da gårdmand Ingvor Pedersen, Kæderup, havde fået betaling for at hente præsten til den syge skoleholder (1 mark), og da der var betalt leje af kakkellovn og omkostninger ved begravelsen, var der 8 rigsdaler tilbage. Man var bange for, at han havde været gift før, og derfor bekendtgøres det tre postdage i avisen, at han er død. Han blev 68 år gammel.

4. 1749—1765: *Jacob Lindam*, blev degn i Dalby. Se der.

5. 1765—1792: *Andreas Nyegaard*, kom hertil fra Allerslev, flyttede fra Kæderup til sin familie i Dalby. De fleste børn læste slet i 1790 og vidste lidet eller intet af katekismus. Nyegård gør, hvad han kan, men børnene agter ham ikke mere, og forældrene sender ikke villigt børnene til skole. En medhjælper skal antages. Det gjorde Nyegård ikke, men han flyttede derimod til Dalby.

6. 1792—1808: *Peter Schousboe*, som tidligere nævnt præstens søn fra Dalby, havde sine fejl, som faderen ikke kunne se. Faderen lå i klammeri med beboerne, så provsten skriver om ham, at han er for-

hadt af sine menigheder, men han tør påstå, »at han er intet mindre end elsket af sine tilhørere ... immer ny alarm med ham og dem, så at man i almindelighed er bange for omgang med ham«. Også sønnen lå i klammeri med sit skoledistrikts bønder, og han førte et forargeligt levned. Bønderne klagede over, at han ikke passede sin skole, men var som regel i byen eller på marken, og han dyrkede bestandigt selskaber; og når han endelig er hjemme nogle dage, da behandler han børnene så umenneskeligt, at »vi nødes til at lade dem blive hjemme fra skolen«. Provsten fik parterne forligt, og læreren lovede at udvise venlighed mod børnene, og da provsten lovede at føre flittigt tilsyn med skolen, var alle tilfredse. Men Schousboe kom aldrig rigtig til rette med beboerne i skoledistriktet, selv om provsten skriver, at han nu forrettede embedet bedre, »næppe af lyst, men af frygt driver han værket«. Visitatsen i 1802 gik pænt. 1805 besøgte præsten skolen: »24 børn, hvoraf 11 gjorde god rede i lærebog og bibelsk historie, 6 skrev, de øvrige læste i katekismus og ABC, 3 havde begyndt at regne. Mange var borte, endskønt vej og vejr var godt.« I det hele taget forsømte børnene her meget. 29. oktober 1807 er der kun mødt 5 børn, til trods for at der er mindet om skolegang fra prædikestolen.

7. 1808—1829: *Matbias Ejler Wolff*, student, søn af degnen i Sæby ved Tissø. Også i denne lærers tid kniber det med at få børnene til at gå i skole. Og da biskop Münter er på visitats i 1809, hedder det: »Få læste godt i bog, men de fleste langt tilbage; antagelig religionskundskab, enkelte salmer lært. To havde begyndt at skrive, men urenlige. De fleste kendte tal.« Om Wolff skriver han: »Wolff i Kæderup er et godt menneske, »ordentlig og sagtmodig mod børnene, hvis kærlighed han har vundet«. Da lærer Wolff døde 27. januar 1829, 52 år gammel, søgte flere af beboerne i distriktet at få lærer Hartvigsen, Hårlev overdrevs skole, som de kendte.

8. 1829—1861: Julius Marius Theodor Hersom, født 19. oktober 1795, dimitteret fra Kgl. Skolelærer Seminarium på Bornholm, kaldet til Kæderup fra Høsten 15. marts 1829. Han var en dygtig lærer, og præsten skriver 1832: »6 skolebesøg, som overtydede mig om, at skønt skolegangen i dette distrikt er slettest, er dog nok skolelærer Hersom den flinkeste lærer i pastoratet; hans skole er den bedste.« Også pastor Markussen anerkender lærer Hersoms gerning. Men Hersom var også streng. Skete det, at fru Hersom hørte skrig og gråd fra skolestuen, stak

hun hovedet ind ad døren og sagde: »H-e-r-s-o-m!«, og så blev tampen lagt ned i skuffen. Det gjaldt altså for drengen om at udtrykke sin vånde i højlydte toner. Hersom blev Ridder af Dannebrog og tog sin afsked i 1861.

9. *Carl Theodor Engell*, født 28. august 1828, dimitteret fra Ranum 1854, kaldet 8. juli 1861. En af hans elever fortæller: »Lærer Engell var, hvad man nu kalder storryger; blev der henkastet en bemærkning herom, sagde han: Den der ryger, lugter som et svin, den der snuser, ser ud som et svin, men den, som skræer, er et svin. I mindste klasse var 17 drenge og 25 piger. Skolen havde stort opland. Første dag i skole. Vi havde numre. Når vi blev råbt op, blev svaret: her! Jeg misforstod det og svarede Per. Det havde lydt for mig, som de andre børn også havde sagt Per. Tampen var nu afløst af spanskrør. Af erfaring ved jeg, at det kunne afsætte en rød strime, når det efter befalingen: Kom frem med din hånd, blev ført med den kraft, som afstraffelsen førte med sig, eftersom forseelsen var første eller anden eller tredje rangs. Ve den, som trak hånden til sig, så faldt slagene andre steder. Håret ved ørerne — at blive »noppet« var en streng afstraffelse. Det var dog sjældent, at afstraffelse udøvedes, men vi bar respekt, når vi så de røde pletter komme frem i panden, så var den gal. Jeg tror, at de fleste under og alle efter skolegangens ophør elskede deres gamle lærer, som ikke gjorde forskel på rig eller fattig. Han vidste jo, hvem som måske en sommermorgen havde været tidligt oppe og haft et par timers arbejde før skolegang, at sådan en knægt kunne være træt. Og hvis øjenlågene sænkede sig, tror jeg, at han lod, som om han ikke bemærkede det.

Men jeg tror nok, at lærdommen kunne have været lidt mere omfattende. Skrivning og regning lærte vi dog sådan til husbehov. Og hvad jeg siden har været glad for — vi fik et lille indblik i de gotiske bogstaver. Da jeg var i 14-års alderen, var jeg på Bregentved og modtog 10 kr. for flid i skolen. Disse uddeltes hvert år til skolerne på grevskabet; men er vist senere bortfaldet.«

Lærer Engells evner blev brugt på mange områder. På een tid var han både regnskabsfører for Tureby og Tågerup overdrevs Brugsforeninger. — Den førstnævnte Brugs oprettede i Kæderup skole 1. maj 1874 en syskole. Og i 1886 oprettede lærer Engell en pogeskole og en håndgerningsskole, hvortil han i fire år selv sørgede for læsebøger. De var om vinteren i værelset, som var blevet indrettet på loftet i

Kæderup skoles børn med lærer C. Th. Engell.

den østre ende. Først da de fire år var gået, søgte han om hjælp hertil af sognerådet. Hans datter besørgede undervisningen. — Allerede den 10. december 1867 begyndte han aftenskole med en ugentlig aften (kl. 6—9) og ti deltagere. Lærer Engell var også en årrække sekretær for sognerådet. Nævnes skal det også, at han opfandt en forbedring af soluret.

Lærer Engell har ført en bog over offer og accidenser ved Kæderup skole. Den er begyndt i 1872 og viser, hvor stor forskel der kan være for folks betaling for hans medvirken ved kirkelige handlinger. For eksempel for et bryllup kunne han få kun 4 mark, men han kunne også nå op på 8 rigsdaler, og for en begravelse kunne han få 3 mark, men da kusken Seden, Turebyholm, dør, får han 10 rigsdaler. Vi forstår, at den forskellige takst for medvirken ved de kirkelige handlinger kunne føre til forskelsbehandling. Jule-offeret var det største og kunne være op imod 50 rigsdaler. I det hele kunne læreren på eet år nå op over 300 rigsdaler.

10. 1900—1906: *Oluf Alfred Jakobsen*, født 11. august 1874 i Fensmark, dimitteret 1894. Hjælpelærer Snertinge 1894—96, lærer ved Abildhøj skole 1896—97, ved Enegårds skole 1897—1900, kaldet til Kæderup 1. januar 1900. Havde 1901—02 aftenskole onsdag og lørdag

fra 6.30—9.30 fra 1. november til 1. marts. Rejste herfra 31. oktober til Udby ved Vordingborg.

11. 1906—1907: *Anders Julius Larsen Strange*. Se under Dalby skole.

12. 1908—1938: *J. A. Kristensen*, født 9. maj 1873, dimitteret 1895, 1895—96 hjælpelærer i Tvilum, 1896—1899 andenlærer i Voel, 1899—1908 enelærer ved Eriknavrs skole og kaldet til Kæderup 1. februar 1908. Tog sin afsked 1. oktober 1938.

13. 1938—1946: *Jes Holst*, født 1. juli 1906, dimitteret fra Haslev 1938, virkede her først som vikar og senere som fast ansat lærer. Blev kaldet 1. november 1948 til førstelærer ved Dejbjerglund skole.

14. 1946—1949: Efter nogle vikarer blev lærer *Filip Hansen*, født 11. september 1909, dimitteret 1928, kaldet hertil fra Rislev skole i 1947. Blev herfra kaldet til førstelærer ved Mårum skole.

15. 1949—1959: *Hans Henrik Nielsen*, kom hertil fra Overby. Se under Dalby skole.

16. 1951—1954: *Erik Mortil*, født 15. januar 1909, demitteret 1953 fra Vordingborg, ansat som vikar her. Blev 1. august 1954 ansat ved Faxø skole.

17. 1955—1958: *Åge Christian Larsen*, født 17. november 1919, dimitteret 1942, kom hertil fra Sdr. Højerup Børnehjem.

Ved den nye skoleordning omdannedes Kæderup skole til

Kæderup forskole

1. 1958— i april måned — lærer *Åge Holten Lützhøft*. Se Turebylille.

2. 1958—: Fru *Sonja Andersen*, født 22. december 1910, kaldet hertil 1. maj 1958.

TUREBYLILLE SKOLE

Ved Dalby-Tureby sogns skoleplan i 1821 blev følgende huse i Tureby sogn lagt til Alkestrup skole: Kanderødshus, Tureby overdrevshus, fire slotshuse, Ingelstruphus samt fire Nyhuse.

Imidlertid blev der efterhånden bygget mere på Tureby overdrev, og børnene fra disse huse søgte ganske naturligt til Alkestrup skole. Skolepatronen ved Alkestrup skole var ikke tilfreds dermed, og i 1865 blev Dalby-Tureby sogneforstanderskab spurgt, om det vil betale 3 mark for

hvert barn fra de huse, som ikke var nævnt i skoleplanen fra 1821. Hvis forstanderskabet ikke vil betale disse penge, vil sagen blive indberettet til kultusministeriet. Dog kom pastor Olsen, Dalby, og pastor Møller, Herfølge, til en afgørelse i sagen.

Og alligevel fik Dalby-Tureby sogneforstanderskab 1. august 1865 meddelelse om, at børnene fra de huse, der ikke var nævnt på skoleplanen, vil blive vist bort fra Alkestrup skole. Pastor Olsen lå nu syg i København, så man kunne ikke få at vide af ham, hvordan aftalen mellem ham og pastor Møller havde været. Dalby-Tureby forstanderskab var af den mening, at det hele godt kunne ordnes ved forhandling, men det så ud til, som om det var Herfølge-Sædder sogneforstanderskab om at få Tureby sogns børn ud af skolen. Man er ikke fortrolig med den tanke, at lærer og forstanderskab uden videre kan vise børnene ud af skolen. I juni 1866 afbryder Herfølge-Sædder forstanderskab alle forhandlinger om en mindelig overenskomst, og der kan ikke bringes nogen ordening i stand.

Imidlertid gør pastor Thanning, Hellested, opmærksom på, at Tureby sogn er forpligtet til at sørge for Tureby-børnenes skolegang. Han anbefaler at lade sagen gå til ministeriet, hvad Dalby-Tureby sogneforstanderskab gør den 5. oktober 1866. Man gør heri opmærksom på, at bygningen af en ny skole vil være en stor og tung byrde at lægge på Tureby sogn, og hvis man skal bruge Kæderup skole, får børnene $\frac{1}{2}$ til $\frac{3}{4}$ mil til Kæderup skole. De to huse, Turebyholm matr. 35 og 36, lå før i Alkestrup, men blev omkring 1860 flyttet til Tureby sogn, da de brændte. Matr. 37, 38 og 39 er ubebygget. Inden man beslutter i 1867 at istandsætte Kæderup skole, er den plan dog fremme, at man bygger en ny skole ved Turebyholm. Denne plan blev ikke realiseret, men ved et møde i Hellested præstegård 10. oktober 1867 bliver man enige om, at Dalby-Tureby forstanderskab betaler for alle Tureby børnene. I 1870 betaler Dalby-Tureby således 144 rigsdaler 4 mark for 25 børn.

Da der var bygget station i Tureby, blev der op til 50 børn i Alkestrup skole fra Tureby sogn. En aflastning kom der ca. 1890, da man begyndte en håndgernings- og en pogeskole i Slotshuset. Lærerinder var frk. Petra Larsen, frk. Karen Kjeldsen og frk. Prip. Der holdtes afslutningsfest hvert år på Turebylille.

Men alligevel var der så mange børn, at Dalby-Tureby sogneråd i 1892 talte om, at nogle af de børn, der boede ved hovedvejen, kunne gå

til Høsten skole, men det protesterede beboerne imod. Og 19. december 1893 meddeler Sædder skolekommission, at der nu i Alkestrup skole er over 100 børn med de, der midlertidigt er lagt til Ringsbjerg skole. Hvis børnene fra Tureby sogn bliver ved med at gå i Alkestrup skole, bliver det nødvendigt at bygge til Alkestrup skole og forøge lærerkræfterne. Man vil da gerne have at vide, om Tureby sogn vil tage del i disse udgifter, eller man vil »foretrække selv at sørge for undervisning for sognets børn«. Foretrækkes det sidste, behøver man ikke at udbygge Alkestrup skole. Da Dalby-Tureby sogneråd har fået oplyst, at der kun er 87 børn i Alkestrup skole, når nu nogle er lagt til Ringsbjerg skole, mener det, at man kan bibeholde ordningen, som den nu er. Sædder sogneråd presser på og meddeler 7. maj 1894, at man bliver nødt til at udvide Alkestrup skole eller ophæve skolefællesskabet. Og da Dalby-Tureby sogneråd helst vil bygge selv fremfor at være med til udgifterne til Alkestrup skoles udvidelse, vedtages det i et møde 19. juni 1894 at bygge en skole på Tureby overdrev. I dette møde forelå også et andragende fra håndgerningsskolen i Slotshuset om at bygge et håndgerningslokale i den nye skole, hvad der imødekommes.

Planen om at bygge en ny skole ved Slotshuset godkendes juli 1894 af skoledirektionen. Man beslutter nu at bygge den nye skole for en ugift lærer med lønning: 700 kr. samt i skolepenge 1 kr. for hvert barn, 2 favne brænde og 16 tdr. stenkul. Dog forbeholder ministeriet sig ret til at forhøje lønningen til »anordningsmæssig størrelse«, når børnetallet er nået op til 60, og at boligen med denne eventualitet for øje må bygges som for en gift lærer. Man vil købe 4 skp. land, som skal være i en firkant, en halv gang længere end bredt. Greven vil sælge de 4 skp. til 1000 kr. pr. td. land, men han ønsker dog en anden figur på stykket, og købet afsluttes først i februar 1895. Bygmester Jensen, Freerslev, udarbejder tegning til skolen, og et overslag på 6513,50 kr., som skoledirektionen godkender i maj 1895.

Sognerådet leverer selv kalken til skolen, nemlig 4 td., der koster 170 kr. Den 15 alen dybe brønd sættes af Jørg. Olsen, Freerslev for 81,54 kr. og bekostes også af kommunen.

Tilbudene på bygning af skolen åbnes i mødet 22. juni 1895. Tømrermester Jens Jensen, Freerslev, har det laveste af de 11 tilbud, nemlig på 5300 kr. Det er et byggeri, der skal gå hurtigt. Hvis bygningen ikke er under tag 1. september, betaler entreprenøren 10 kr. daglig, og hvis

bygningens opførelse overskrider 15. oktober, skal han betale 30 kr. daglig. Murermester L. Th. Nielsen, Babberup, fører for 40 kr. tilsyn med byggeriet. Skolen bliver rettidigt færdig og kommer til at koste 6050,47 kr.

Skolebygningen indviedes af provst Oksen 19. november. Den 25. november begyndte lærer W. Petersen, der var valgt blandt 26 ansøgere, i den nye skole. Der var 48 børn i skolen, hvoraf 31 kom fra Alkestrup skole, 8 fra pogeskolen i Slotshuset, 4 fra Skrodsbjerg skole, 1 fra Tureby Møllegårds skole og nogle begyndte deres skolegang.

1. 1895—1927: *Christian Ferdinand William Petersen (Opager)*, født 27. februar 1857, dimitteret 1882 i Århus. Efter flere ansættelser ved private skoler blev han 1891 kaldet til Gildbjerg skole ved Vejle og til Turebylille 29. oktober 1895. Lærer Petersen har skrevet en bog: »Fra hyggelige egne« og blandt andet nogle sange.

Da man i 1899 trak telefonledninger langs med hovedvejen, var der ført en telefon ind i hans stue. Da han søger om at beholde den og få central i skolen, så hans datter kan passe den, bliver sognerådet betænkelig og nægter det, til trods for at læreren lover, at det skal blive et smukt apparat, og at der kun sker det, at en tråd føres igennem muren. Han fik ikke denne ekstra-indtægt.

Lærer Petersen-Opager tog sin afsked 1. maj 1927 og flyttede til Herfølge, hvor han døde 1. oktober 1938.

2. 1927—1929: *Ejner Hansen*, født 23. maj 1898, dimitteret 1919. I 1922 andenlærer i Hagedsted skole, 1. maj 1927 ved Turebylille skole og 1. december 1929 kaldet til førstelærer ved Skuldelev skole.

3. 1930—1944: *Peter Lassen*, født 26. juli 1902, dimitteret 1927. I 1928 andenlærer i Nustrup, 1. marts 1930 enelærer i Turebylille, 1. marts 1944 kaldet til førstelærer ved Mern skole.

4. 1944—1946: *Martin Frandsen*, født 21. juli 1910, vakancelærer 1. marts 1944—1. november 1946, da han blev kaldet til Fårevejle⁰ skole.

5. 1946—1947: *Frede Trane*, født 25. maj 1922, dimitteret 1945, vakancelærer her 1. november 1946—1. august 1947.

6. 1947—1955: *Peder Johannes Juul-Petersen*, født 15. februar 1915, dimitteret 1942, kaldet hertil 1. august 1947 og herfra til Seridslev skole 1. september 1955.

7. 1955—1958: *Aage Holten Lützhøft*, født 10. december 1897, vakancelærer her, indtil skolen ophørte.

DRUESTRUP FRISKOLE

Druestrup friskole er egentlig begyndt som en privat skole ude på Estrupgården i Druestrup; bag den stod mennesker, der havde fundet glæde ved det grundtvigske livssyn.

Afdøde gårdmand Kristian Pedersen, Estrupgård, har selv fortalt, hvorledes skolen kom i gang. »Vi havde en flok børn, hvoraf de ældste skulle begynde at gå i skole; men vejen til skolen var lang, og råd til at holde privat lærerinde havde vi ikke. Så talte vi om at prøve på at oprette en lille skole her i hjemmet, få flere familier til at gå med og så i forening holde en lærerinde. Vi talte en gang med Morten Eskesen om sagen, og han sagde: »Ja, hold I bare skole, men lad det være en stor lys stue. Hans datter, frk. Marie Eskesen, som på den tid var lærerinde her på egnen og jævnligt kom hos os, tilbød at søge om en lærerinde, når vi først kom så vidt. Vi talte så med flere familier, som syntes godt om planen og lovede at sende deres børn, og vi havde snart 12 børn at begynde skolen med. Vi fik lærerinde, frøken Anna Larsen inde fra Vældegård, hvor hun havde gennemgået et kursus. Vi begyndte så skolen den 6. maj 1886.«

Øverstestuen på Estrupgård blev taget i brug til skole. Bag skolen stod bl. a. foruden Kristian Pedersen Hans Chr. Jørgensen, Druestrup overdrev og Niels Pedersen, Viverup, der begge havde mange børn. Lærerinde, frøken Anna Larsen, som stammede fra Kølstrup, fik en årlig løn på 250 kr. samt kost og logi. Mens Kristian Pedersen gav frøken Anna Larsen kost og logi på Estrupgården, skulle de øvrige betale lærerindens løn.

Flere familier sluttede sig til, og man satte et gammelt aftægtshus i stand. Der blev til den sydlige ende bygget noget til, mens den nordlige ende udgjorde Anna Larsens lejlighed, et køkken og to meget små stuer. Skolen kom derved til at ligge for sig selv. Udenfor skolen lå gårdens stakkehave, hvor der var en udmærket legeplads til børnene, ligesom en nærliggende vanding var en kærkommen tumleplads, når den var isbelagt. Når man står overfor det lille hus, kan man slet ikke forstå, at der her har kunnet være holdt skole for et temmelig stort børnetal; men

Druestrup friskole ca. 1910.

når man taler med eleverne, der gik i denne skole, forstår man, at ånden levede i denne lille skole.

Skolens anseelse voksede, og sognerådet godkendte den og foreslog i 1889—90, da børnetallet steg i Dalby skole, at man kunne henvise de mindste børn til denne skole. Man fik ikke denne ordening i stand, men derimod blev der givet et vist antal fripladser, og senere blev den aftale truffet, at de børn, der boede øst for Skovvængerne, kunne gå gratis i friskolen, idet kommunen betalte et fast årligt beløb til skolen.

Efterhånden blev pladsforholdene dog for indskrænkede, og ved en generalforsamling 24. marts 1894 dannedes friskolekredsen af 29 familier, der forpligtede sig i 10 år hver at yde sit bestemte årlige bidrag, ialt 200 kr., og det vedtoges at opføre en ny skolebygning. Man købte 2 skæpper land af Estrupgården, beliggende ved korsvejen i Druestrup overfor Druebro mejeri. Tømrer J. P. Jensen, Viverup, udarbejdede tegning og overslag. Den nye skole opførtes i sommeren 1894 og indviedes i september samme år.

Lærerindens løn var nu vokset til 500 kroner årligt, og da børnetallet i 1905 var nået op til cirka 70, blev frøken Anna Hansen antaget som hjælpelærerinde.

I en sang fra 25 års jubilæet hedder det:

Men tallet på børn gik jo stadig frem.
I »Farmors Stue« fik skolen sit hjem,
dog også der blev for kneben plads,
og derfor man rejste »Sct. Anna Plads«.

Der findes en lov, et naturens bud,
det ledes tilbage til skabningens Gud,
et menneske ene — nej, det er ej bra,
se færre end to børn bør man aldrig ha'.

Som Pallas Athene sprang Hansen da frem,
fuldt rustet til gerning i skole og hjem,
ja, Larsen og Hansen — een mere jo findes,
og Anna er her nu i tredie potens.

Ved skolen savnede man i høj grad en sal både til gymnastik og møder. En kreds af forældre sluttede sig sammen og købte i 1909 et stykke jord ved siden af skolen og opførte et gymnastikhus, som skolekredsen i 1916 købte for 1000 kr. Indtil Bavnaskolen blev bygget, var friskolen således det eneste sted, hvor skolen havde gymnastik-undervisning om vinteren.

Ved de nye tilskudsordninger blev skolens økonomi forbedret, og i 1925 blev der foretaget en tilbygning og en ombygning af beboelselejligheden, og samtidig gik skolen over til at blive selvejende institution. Senere er der bygget udhus og cykelskur og bilgarage. I det hele taget har man forstået at følge med udviklingen.

I skolen blev der holdt mange møder, og en tid holdt frimenighedspræst Rønne og senere pastor Krebs Lange gudstjeneste i friskolen en gang månedlig. Der har også været drevet husflidsskole i friskolen, ligesom der har været en ungdomsforening i skolen.

Skolens formænd (efter friskolekredsen var dannet): 1894—97: Gårdejer Jens A. Pedersen, Druestrup, 1897—1916: Gårdejer Jens P. Olsen, Aas, 1916—1923: Mejeribestyrer Rs. Madsen, Druebro, 1923—1935: Gårdejer Chr. Skovgaard Hansen, Viverup, 1935—1945: Gårdejer Jørg. Olsen, Tågerup, 1945—1947: Gårdejer Otto Christensen, Nygård, 1947—1956: Gårdejer H. Kidde, Aas, 1956—: Proprietær E. Sonne Andersen, Snedkærgård.

Lærerkræfterne

1886—1927: *Anna Larsen*. I de 41 år, hun ledede skolen, ofrede hun sig helt for skolen og vandt børnenes fortrolighed. En af hendes gamle elever siger: »Vi kunne aldrig finde på at gøre hende imod, for så blev hun bedrøvet. Hun var dygtig til de praktiske, men endnu større betydning havde hendes åndelige påvirkning af børnene.«

1927—1933: *Anna Hansen*, havde som tidligere nævnt været medhjælper hos Anna Larsen.

1933—1936: *Holger Bubl*. Kom fra Brøderup højskole, hvor han havde været lærer. Begyndte i 1936 en efterskole i Jørlunde.

1936—1946: *Peder Hansen*, der herfra flyttede til Gudminderup.

1946—1952: *Tage Nielsen*, der flyttede til Sønderjylland.

1952—1958: *Viggo Holm*, der flyttede til Vallekilde friskole.

1958—: *Aage Holten Lützhøft*. Se Turebylille.

Ved de nye skolelove er det svært for friskolerne, men jeg slutter med et par linier fra før nævnte jubilæumssang:

Gid skolen da også i fremtiden må
som værn for det danske og gode stå.

ANDRE PRIVATE SKOLER

I Dalby-Borup havde frøken Ida Jørgensen en pogeskole. Hun havde først været hos skovfoged Bering i Østerskov, men kom derefter til Dalby-Borup, hvor hun begyndte en pogeskole. Hun var selv meget dygtig, kunne både fransk, tysk og engelsk, og hun underviste også i musik. Når børnene skulle i skole, sagde hun til dem, at de endelig måtte komme løbende, for at folk kunne sige: »Nej, hvor er de glade for at komme i skole.« De skulle gå langsomt fra skole, for at det skulle se ud, som om de var kede af at komme fra skole. Det var ikke altid let for frk. Jørgensen at klare drengene. Nogle spasmagere plukkede slåen og gav hende, og de tilføjede: »De er så dejlige, når der kommer rigtig mange i munden på een gang.« Og så tog børnene flere med næste gang med det resultat, at munden klæbede sammen. Eller en anden gang forklarede de, at slåen skulle på en stegepande og brunes med sukker. Sådan kunne børn være dengang.

Frk. Jørgensen underviste også de børn, der var på Dalby fattiggård, for 100 kr. om året. Hendes undervisning var anerkendt, og i 1889—90 tænkte man på at få en aftale om, at de mindre børn i Dalby skole-

Privatskolen på Tureby Møllegård i 1880'erne.

distrikt skulle gå til hende. Frk. Jørgensen var et ejegodt menneske, som også ved et lille legat har tænkt på det sogn, hvori hun boede så lang tid. Hun døde ikke i Dalby sogn, og selv om hun ikke fik sin grav her i Dalby, blev der sat en mindesten på den gamle kirkegård.

Der var i 1890'erne en lille skole hos politiassistenten. På Lille Rodegård var huslærer.

På Tureby Møllegård holdtes der også i 1880'erne en privat skole. Forpagter J. P. Kristiansen, Tureby Møllegård, søgte 1886 om tilskud til en pogeskole. Han ville lægge lokale til, hvis sognerådet ville støtte skolen. Om han fik denne støtte, ved jeg ikke, men skolen blev begyndt. Og De ser et billede af eleverne; der var ikke så få.

Poge- og håndgerningsskolen i Slotshuset ved Tureby er omtalt andet steds.

NYE SKOLEPLANER UDARBEJDES

Som vi har set, var det den godkendte skoleplan fra 1820, man også arbejdede efter i vort århundrede. Ind imellem var der dog kræfter i

gang for at udbygge denne undervisning, idet man i forbindelse med opførelsen af Dalby forsamlingshus i 1884 foreslog en udvidet undervisning og i 1909 foreslog en skole bygget for alle de ældre årgange ved Dalby. Dette blev imidlertid ikke ført ud i livet.

Først ved den nye skolelov i 1937 kom der virkelig skred i drøftelserne.

Allerede 15. januar 1938 blev der holdt et fællesmøde mellem skolekommission, sogneråd og fælleslærerråd, hvor amtsskolekonsulenten gav orienterende oplysninger om den nye skole. Og den 1. februar s. å. udarbejdede et nedsat skoleudvalg en plan, der skulle være sendt ind senest 1. februar 1939.

Forslaget gik for Dalby sogn ud på, at Dalby og Rode forskoler bibeholdes, og Høsten skole og friskolen omdannes til forskoler. Der opføres en ny 4-klaset hovedskole ved Dalby med 3 klasseværelser samt en ny lærerbolig. Rode hovedskole bruges til lærerbolig. — I Tureby sogn omdannes Kæderup og Turebylille skoler til forskoler, og ved Turebyholm bygges en ny 2-klaset hovedskole, og der skal bruges en lærer og to lærerinder i sognet. Den 6. februar 1939 stemmer fire skolekommissionsmedlemmer for denne ordning, men eet medlem vil afvente og foreslog at se tiden yderligere an.

Først 8. december 1939 sendes den nye plan ind. Der er dog visse ændringer på planen. Man ønsker fire klasser ved hovedskolen i Dalby. I Dalby forskole og Høsten forskole bliver der kun een klasse hvert sted, og disse lærerinder har også timer i hovedskolen ved Dalby. Rode forskole og friskolen bliver 2-klassede forskoler. Dalby og Rode gamle hovedskoler skal bruges til lærerboliger, og der bliver kun een lærerbolig ved den nye skole i Dalby.

I Tureby sogn bliver der en 2-klaset hovedskole ved Turebyholm med een lærerbolig, mens Kæderup og Turebylille skoler omdannes til forskoler, og i disse skoler bør henholdsvis en eksamineret lærerinde og en forskolelærerinde, hvoraf den første har timer ved hovedskolen.

Først 30. juni 1944 tages sagen op igen i et udvalgsmøde, hvor man drøfter planen om at udbygge de nuværende skoler med gymnastiksal, og som lærerkraft en lærer og en lærerinde ved hver skole. Derimod skulle der kun i hvert sogn være et køkken- og et sløjdlokale. Denne plan blev ved dette møde fuldstændig skrinlagt. Man fastholder den

tidligere indsendte plan med den ændring, at der ved hver af de nye hovedskoler bygges en lærer- og en lærerindebolig.

Den 13. december 1944 vedtages det at bygge en forskole på overdrevne, da der ikke kan sluttes overenskomst med friskolen. Nu vil man nedlægge Dalby gamle forskole og bygge et ekstra klasseværelse ved hovedskolen, hvor der ansættes tre lærere og en lærerinde. Den sidstnævnte får bolig på den nye hovedskole, mens Dalby og Rode hovedskoler samt Dalby forskole bruges til lærerbolig. Ved Tureby hovedskole ansættes der en lærer og en eksamineret lærerinde, og der bliver to klasseværelser.

Der var nu nogle år, hvor skoleplansdrøftelserne lå stille. Og i disse år blev der en mærkbar mangel på lærere og lærerinder. Da man derfor 26. november 1951 samledes til skoleplansmøde, måtte planerne om at bibeholde de mange små forskoler bortfalde, selv om man havde gode erfaringer med disse skoler i så henseende både i Dalby og Rode. Ved det nye skoleplansmøde har man tre planer: 1. En syvklasset central-skole med realskole for hele kommunen med 12 lærerkræfter. 2. En syvklasset centralskole for hele kommunen med ti lærerkræfter. 3. I Dalby sogn en syvklasset skole og i Tureby sogn en femklasset skole. Da der var årgange op til 44, var man nødt til at regne med parallelklasser, når der skulle oprettes skoler, der tog alle børnene fra kommunen.

Senere kom der en plan om en fireklasset skole ved Turebyholm. Skolen skulle kun være fire-årig. Fra 11-års alderen skulle børnene fra Tureby gå til Dalby skolen. I foråret 1953 traf det daværende sogneråd sin endelige beslutning, nemlig at der blev bygget en syvklasset skole i Dalby og en fireklasset skole i Tureby, og at børnene gik i begge skolerne, til de blev 14 år.

Efter sognerådvalget i foråret 1954, og inden der skulle vælges ny skolekommission, blev der arbejdet for, at denne plan ikke kom til udførelse, men at Turebylille skoledistrikt blev fraskilt Dalby-Tureby kommunes skolevæsen og lagt til Alkestrup skole.

Tureby sogns beboere gik derimod stærkt ind for at få en udbygget skole i sognet. Ved de møder, der blev afholdt, stod beboerne stærkt sammen, ligesom de samlede underskrifter. Sognerådet indledte ikke forhandlinger med beboerne, men man fik at vide, at den nye plan med Tureby sogns adskillelse med hensyn til skolevæsen ville finde sted.

Og planerne blev, efter at man i et skolekommissionsmøde havde stemt seks for skoleforbund med Sædder og fire imod og en blank stemme, ført igennem med hensyn til tegninger m. v. Måske en ventetid på 1 à 2 år havde ført med sig, at man kunne have overbygget skolen med realafdeling, idet Ulse sogn på det tidspunkt ikke var med i noget skoleforbund. Senere kunne det have fået betydning ved de nye sognekommunale grænsers fastsættelse.

Der blev med hensyn til Turebylille skoledistrikt dannet skoleforbund med Sædder kommune for 28 år. I Kæderup blev der oprettet en 2-årig forskole; efter at have gået to år i skole i Kæderup skole bliver børnene fra dette forskoledistrikt flyttet til den nye skole i Dalby. I Dalby fik man en fuldt udbygget syvklasset skole.

Selv om Turebylille skoledistrikt blev taget fra Dalby-skolen, blev der alligevel store årgange. Der gik 2 à 3 børn fra hver årgang til Alkestrup skole. I 1958 fik man skoleoverenskomst med Øster Egede sogneråd, hvorefter en del af børnene fra dette sogn søger skolen i Dalby fra 10-års alderen. Med det byggeri, der er i dag, og de årgange, man for øjeblikket har, vil det ikke vare længe, inden man må lave parallelklasser og eventuelt bygge til den nye skole.

Arkitekt F. Halleløv & Søn udarbejdede tegningerne til skolen i Dalby, desuden til tre lærerboliger, to lærerindeboliger, en pedelbolig samt til ombygningen af Dalby hovedskole og Kæderup skole.

Skolebyggeriet kostede cirka 2 millioner kroner.

Sognerådet gav skolen navnet Bavneskolen, og samtidig skiftede Jordemoderstræde navn til Bavnestræde. Der er nu en trafik i dette stræde, som de gamle aldrig havde drømt om. Der lå kun et enkelt hus i strædet, nemlig Bavnehuset, med navn efter Bavnen, der har været tændt på bakken i gammel tid.

De ved kommunens skoler fast ansatte lærerkræfter blev flyttet op til Bavneskolen, der blev indviet 9. april 1958. Til skoleleder var udpeget førstelærer H. H. Nielsen, Dalby.

1. august 1959 afløste lærer Holger Høst Madsen, født 10. august 1920, lærer Niels Nielsen.

Endelig blev der august 1960 normeret et nyt lærerembede, idet der ifølge den nye skolelov blev en liniedeling, da der skulle undervises i matematik og tysk. En ny lærerbolig skal derefter bygges.

Når vi ser tilbage på Dalby-Tureby kommunes skolevæsens udvik-

ling, må vi sige, at det er de allersidste år, der har skabt den store forandring. Og alligevel forbavses man over, hvor langt de enkelte lærere kunne nå med eleverne i de små skoler, hvor pladsen ofte var trang. Mange af de gamle elever har fortalt om de mange gode minder, de har fra deres skolegang i de små skoler.

Vi oplever nye tider, hvor kundskabens magt er stor, men midt i alt dette er skolens mål det samme som før: at lære børnene at leve menneskelivet ret.

KOLOFON

Omslagets linoleumssnit er udført af

Povl Lond, Køge

Papir fra De forenede Papirfabrikker

Trykt i Østsjællands Folkeblads Bogtrykkeri A/S

Udsendt i januar 1961

INDHOLD

Forord	5
Landskaberne dannes	7
Kirkebyggeriet i sognene	14
Dalby kirke og kirkegård	15
Dalby menighedshus	43
Tureby kirke og kirkegård	45
Tureby kirkes tillysningsbøger	63
Præsterækken	66
Bispevisitatser	109
Fru Markussens breve	113
Fru Amalia Olsens dagbog	122
Biskop Martensens visitats	127
Præsteembedets indtægter	129
Dalby præstegaard	134
Degnene i Dalby-Tureby	141
De første skoler bygges	146
Den første skoleplan	149
De gamle skoler bygges om	155
Dalby skole	164
Rode skole	169
Høsten skole	181
Kæderup skole	190
Turebylille skole	194
Druestrup friskole	198
Andre private skoler	201
De nye skoleplaner	202